

ABONNERAT EXEMPLAR

SVERIGES KYRKOR

KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

MED STÖD AV K. VITT. HIST. O. ANT. AKAD.

UTGIVET AV SIGURD CURMAN

OCH JOHNNY ROOSVAL

UPPLAND

BAND I. HÄFTE I.

DANDERYDS
SKEPPSLAG

MELLERSTA DELEN
BEARBET. AV
SVEN BRANDEL

JOHN W. WALKER

NEW YORK

KYRKOR

I

DANDERYDS SKEPPSLAG

KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

UTARBETAT AV

SVEN BRANDEL

FÖRRA DELEN

MED STÖD AV KUNGL. VITT.
HIST. OCH ANT. AKADEMIEN
UTGIVET AV S. CURMAN
OCH J. ROOSVAL

STOCKHOLM
P. A. NORSTEDT & SÖNERS FÖRLAG

PAPPER FRÅN LESSEBO

STOCKHOLM 1918

KUNGL. HOFBOKTR. IDUNS TRYCKERI-A. B.

[162724]

FÖRORD.

Då ett nytt häfte av Sveriges Kyrkor härmed överlämnas till allmänheten, önska utgivarne med tacksamhet betona den betydelse för häftets tillkomst, som legat i en församlings, Danderyds, intresse för sin kyrkas minnen. Då Danderyds kyrka åter öppnades till gudstjänst efter genomgången lycklig restaurering, ville församlingen utgiva en beskrivning över sin vackra kyrka och dess skatter och sökte därvid fördenskull samarbete med det av undertecknade utgivna verket SVERIGES KYRKOR, konsthistoriskt inventarium. Det var med stor glädje, vi mottogo uppdraget att i samband med kyrkans bearbetande och beskrivning för nämnda verk utarbета den av församlingen önskade minnesskriften. Denna har under redaktion av undertecknade skrivits av Arkitekten Sven Brandel.

Vi hade förmånen att under hela arbetet åtnjuta hjälp och stöd av Doktor Emil Ekhoff, som å församlingens vägnar deltog i redaktionsarbetet och därvid utom annat ställt till förfogande de viktiga iakttagelser och rön, han under restaureringsarbetet 1915 haft tillfälle att göra. Det är oss också en lika kär som bjudande plikt att betyga Doktor Ekhoff vår särskilda tacksamhet för all lämnad hjälp.

Vi hava också att erkänna mycken och värdefull hjälp av åtskilliga andra forskare. Sålunda lämnade Fröken Agnes Branting godhetsfullt upplysningar om textilierna; Lektor E. Brate ställde sina forskningar om runstenarna i kyrkan till förfogande; Friherre R. Cederström lämnade värdefulla upplysningar om den gamla Banérskölden, hjälmen m. fl. föremål. Docenten friherre Carl

R. af Ugglas medverkade mycket ingående vid bestämmande av kyrkans skulpturföremål, såväl de medeltida som de från nyare tid stammande; Doktor Upmark ställde sin omfattande kännedom rörande silverstämplar och svensk guldsmedskonst till förfogande. Slutligen tillät kyrkans restauratör Professor L. I. Wahlman oss att förfoga över hans ritningar, föreningen Pietas över dess fotografier av textilierna.

Sedan minnesskriften över Danderyds kyrka utkommit, ha även övriga kyrkor i Danderyds skeppslag bearbetats av samme författare, Arkitekten S. Brandel. Av dem komma nu Täby och Lidingö till utgivande i samband med Danderyd, vars beskrivning i allt väsentligt överensstämmer med minnesskriftens text. Även för de två nytillkomna kyrkoberskrivningarna ha vi haft att tacka Fröken A. Branting och Dr G. Upmark för bistånd vid textiliers och silverföremåls bestämmande. Vidare har Lektorn Dr Johan Bergman haft godheten att kontrollera och korrigera upplösningarna av förkortningar i de i Täby kyrkas valvmålningar förekommande latinska inskrifterna, ävensom dessas översättningar från latin till svenska. Amanuensen Ivar Simonson har ur bouppteckningarna i Rådhusarkivet lämnat data angående de Stockholmsborgare, som nämnas i de tre kyrkoberskrivningarna. Amanuensen Sigurd Wallin har meddelat erfarenheter angående Albertus Pictor. Artisten Allan Norblad har för reproduktion utlånat fotografier från Lidingö kyrka. Utgivarne framföra härmed sitt värdsamma tack till alla dem som sålunda på ett värdefullt och älskvärt sätt givit arbetet sitt bistånd.

Undertecknade begagna detta tillfälle att uppmana samtliga för konsten och dess historia, för kyrkan och hennes hävder, för hembygd och hembygds-kunskap intresserade personer och institutioner att omedelbart subscribera på verket **SVERIGES KYRKOR**, som endast genom ett betydligt ökat abonnentantal kan helt förverkliga sin idé.

Vi uttala även den förhoppningen att andra församlingar, som förbereda en kyrkas restaurering, ville liksom Danderyds försam-

ling beakta möjligheterna av ett samarbete med SVERIGES KYRKOR, då det gäller att låta anställa forskning angående kyrkans historia och utarbета en minnesskrift över densamma. En grundlig vetenskaplig undersökning i god tid före restaureringen, en noggrann vetenskaplig kontroll under densamma samt tryckandet av en sakkunnigt utförd minnesskrift borde anses som en traditionell plikt för svenska kyrkor.

Stockholm i november 1917.

SIGURD CURMAN.

JOHNNY ROOSVAL.

FÖRKORTNINGAR ANVÄNDA I DETTA HÄFTE.

- AFRITNINGAR=Afritningar af Kyrkor och Kyrko-vapen i Upland. 2 bd.
Manuskript i Kgl. Bibl., Sthlm; märkt F13:a och b. Teckningarna utförda åren 1680—1685 av Antikvitetskollegiets tecknare Johan Leitz och Petrus Helgonius.
- ANTIKVITETSBOKEN=Danderyds och Lidingö Antiquitetsbok 1772 (se vidare under Kyrkans arkivalier s. 2).
- A. T. A.=Antikvariskt-topografiska arkivet, omfattande en avbildnings-samling och en skriftsamling. Förvaras i Statens Historiska Museum. Sthlm.
- DIPL. SVEC.=Diplomatarium Suecanum, collegit et edidit J. G. Liljegren, B. E. Hildebrand 1829—1865.
- K. B.=Kgl. Biblioteket i Stockholm.
- PERINGSKIÖLD, Monumenta=Monumenta Sueo-Gothorum antiqua et recentia — Minningsmärken, gamla och nyare, uthi vårt Nordiske Attlant, Swea och Götha Riket. 10 bd. Manuskript i Kgl. Bibl. i Sthlm, märkt Fh, 1—10.
- SOCKNE-SKRIFWARE=SOKNE-SKRIWARE eller SWENSKE RESE-SAMLINGAR. Manuskript i Kgl. Bibl. i Sthlm, författat av Daniel Tilas 1751—1764.
- Sv. F. T.=Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift. 1870—1905.
- U. B.=Uppsala Universitetsbibliotek.
- UPPL.=UPPLAND, SKILDRING AV LAND OCH FOLK, utgiven av K. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Uppsala.
- U. F. T.=Upplands Fornminnesförenings Tidskrift. 1871 o. följ.
- UPLANDIA SACRA=5 bd manuskript i Kgl. Vitt. Hist. o. Ant. Akad:s arkiv, innehållande avbildningar och beskrivningar av Upplands kyrkor, upprättade på latin av Eric Ihrfors 1894—1899.
- Ö. I. Ä.=Överintendentsämbetet i Stockholm.

I förening med måttuppgift: B=bredd; D=diameter; H=höjd; L=längd.

Foto. S. Brandel 1916.

Fig. 1. Danderyd. Kyrkan och klockstapelns från söder.
Kirche und Glockenturm von Süden.

DANDERYDS KYRKA.

UPPLAND, STOCKHOLMS LÄN, DANDERYDS SKEPPSLAG.

UPPSALA ÄRKESTIFT, ROSLAGS ÖSTRA KONTRAKT.

Tryckta källor: DIPL. SUEC. i II, s. 115, nr 1041 omtalas i testamente av 1291 curia (gård) in Danarö (Danderyd); vidare nämnes parochia (församling) Danarö tidigast i II, s. 247, nr 1218 år 1298 och i II, s. 407, nr 1419 år 1304. Ecclesia Danarö nämnes först år 1314 och 1315 i III, s. 148, nr 1946 och III, s. 428, nr 2218. — C. A. KLINGSPOR i U. F. T., I, häft. IV, s. 1, beskrivning över kyrkan, gravmonument, vapen, kistor, klockor.

Handskrivna källor och avbildningssamlingar: PERINGSKIÖLD, Monumenta III, fol. 47, beskrivn. av runstenar (med tvenne avb.) och av gravmonument samt fol. 301 anteckn. om kyrkan och om en Banérskiöld i densamma. — AFRITNINGAR II, s. 97, ext. fr. SO. — UPLANDIA SACRA, pars sec. I, s. 381, plan, tecknad ext. av kyrkan och stapeln fr. SO., beskrivn. över kyrkan och invent. samt avskrift av 1713 års inv. och av delar ur Danderyds Antikvitetsbok (se nedan). — A. T. A.: Tecknad ext. fr. S. av K. Arosenius, en teckn. av träskulptur (del av äldre altarpredn) av samme K. A., samt ett antal foto. fr. kyrkan före dess restaurering 1915 (ext. fr. V., Ö. och S., 2 int. mot Ö., 2 foto. av predikstol, 3 foto. av träskulpturer i kyrkan). Ett antal foto. av gräv. i kyrkan 1915. Utdrag ur Antikvitetsbokens kyrkober., avskrifter ur Peringskiöld samt 1829 års inv. — Ö. I. Ä.: 1 bl. ritn. t. sydfasad m. förslag till fönsterändring av C. Möller, 1883; 1 bl. ritn. till ändring av orgelfasad, 1900; 4 bl. uppm. ritn. på väv av L. I. Wahlman, 1914 (plan, längdskärn. mot S., tvärskärn. mot Ö., innerfasad av östgaveln, fasader mot N., S., Ö., V.); 1 bl. ritn. på väv förslag till värmeledn. anlägg. av W. Dahlgren, stadf. gn. Kgl. brev d. 22. 1. 1915; 6 blad ritn. på väv till restaurering av L. I. Wahlman, stadf. gn. Kgl. brev d. 22. 1. 1915 (kyrkogård, utvidgn. av kyrko-
1—162724. Danderyds skeppslags kyrkor. 1.

gård, bänkplan, ritn. t. ändr. av bänkarna, ny altarring och golvläggning där-
omkring, sockel till västportal, ny sakristiingång).

Kyrkans arkivalier: I LANDSARKIVET I UPPSALA: Konsthistoriskt in-
tressanta uppgifter förekomma i L. I. Nr 1 innehåller inv. 1691, räkenskaper 1668—
1701; L. I. nr 2 innehåller inv. 1713 m. tillägg, räkenskaper 1713—1728; L. I.
nr 3, 4, 5 innehålla räkenskaper 1739—1798; K. I. nr 1 o. 2 innehålla inv. 1750
m. tillägg och kyrkostämmoprot. 1740—1800. — Vidare i den s. k. DANDERYDS
OCH LIDINGÖ ANTIQUITETSBOK 1772. Denna bok skänktes enl. anteckn. i den-
samma år 1772 in blanco till kyrkan av dess patronus barnen Johan Gabriel Banér
(se bil. I) med uppmaning till dåvarande och efterkommande kyrkoherdar, att däri
föra anteckningar om Banérska familjen och Danderyds och Lidingö församlingar
och kyrkor. Den påbörjades av kyrkoherde J. P. Wallensteen¹ och fortsattes år
1800 av kyrkoherde P. D. Lundström². Nu deponerad i A. T. A. Förkortas här
nedan: Antikvitetsboken. — I KYRKAN förvaras räkenskaps-, kyrkostämмо- och
visitationsprot. böcker fr. tiden efter 1800 samt originalen till restaureringsritn. i Ö. I. Å.
och 15 st. kartblad fr. 17- och 1800-talen, innehållande bl. a. kartor till Zätra präst-
gård, Rinkaby by och Lybecks torp. — Vidare förvaras i kyrkans arkiv av biblio-
tekarier vid Kgl. Vitt. Hist. o. Ant.-Akad. fröken Sigrid Leijonhufvud uppsatta anträd
för Axel Nilsson Banér, Svante Svantesson Banér, Johan Gabriel Banér, Jakob Sten-
bock, vilka samtliga hava sina gravar i kyrkan. Dessa anträd äro prydligt textade
och inbundna i ett praktfullt skinnband, utfört av fröken Sigrid Blomberg 1916.

Kyrkogård och klockstapel.

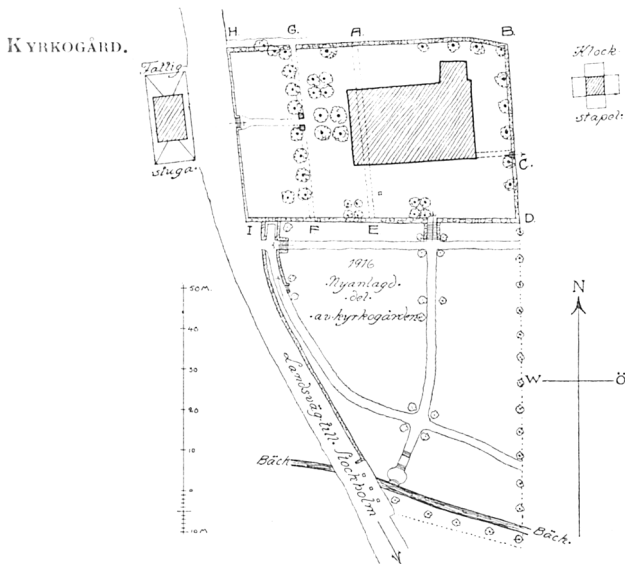

Fig. 2. Danderyd. Situationsplan.

Danderyds³, förut kal-
lad Danarö, kyrka och
kyrkogård ligga vid den
urgamla huvudvägen från
Roslagen till Stockholm
strax öster om vägen och
något högre än denna. Den
nuvarande kyrkogården (fig.
2) H—B—D—I är i norr,
öster och söder begränsad
av en bogårdsmur av grå-
sten (B. omkr. 1,20 m.,
H. 1,5—2,5 m.), i väster
av ett järnstaket från 1896
på en omkr. 1 m. hög, fog-
struken terrassmur av grå-
sten, vilken mitt emot kyr-

¹ Johan Peter Wallensteen, f. 1750, † 1820. Kyrkoherde 1781—1800 i Danderyd.

² Per Daniel Lundström, f. 1762, † 1830, kyrkoherde i Danderyd 1800—1830.

³ Danderyd var intill 1653 annex till Täby.

kans västgavel är genombruten av en stentrappa. Norra muren har en trägrind vid G. På östra sidan äro vid C trappsteg inlagda i själva muren ledande upp till klockstapelskullen. Åt söder, där muren är mycket hög och delvis tjänar som terrassmur, har den ungefär mitt emellan E och D år 1916 blivit genombruten och fått en granittrappa, ledande ned till en på betydligt lägre nivå liggande, nyanlagd utvidgning av kyrkogården.

Den äldsta kyrkogården hade högst utsträckningen A—B—D—E. Av dess bogårdsmur återstå sträckorna A—B och B—C möjligen orubbade från medeltid. De gå fram mycket nära kyrkan och visa ännu betydliga rester av kalkbruk mellan stenarna. Sydmuren

ÄLDSTA
KYRKOGRÅDEN.

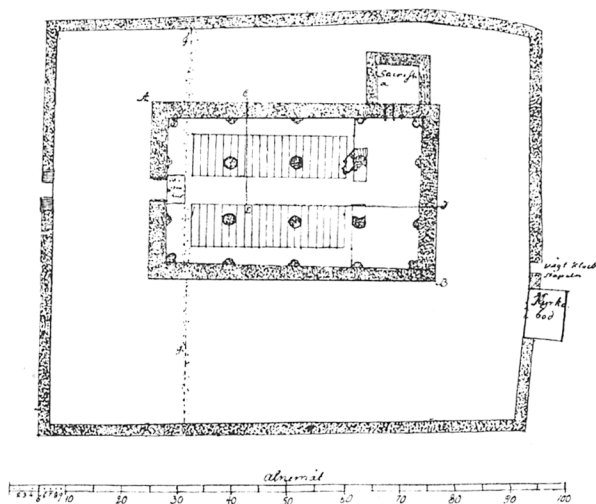

Fig. 3. Danderyd. Situationsplan, uppmätt av J. P. Wallensteen 1788. Ur Antikvitetsboken.

D—E och det sydligaste stycket av östmuren C—D äro lagda i kallmur, vadan sydmuren antingen i senare tid blivit omlagd på sin ursprungliga plats eller också flyttats från ett något nordligare läge, antagligen i liv med kyrkans nuvarande sydmur. Av västmuren A—E funnos ännu 1788 (Antikvitetsboken, se fig. 3, linje f—g) spår i marken, och vid grävningar, företagna av d:r E. Ekhooff vid kyrkorestaurering 1915, påträffades rester av densamma under kyrkogolvet (fig. 12).

I samband med en utvidgning av kyrkan i slutet av 1500-talet eller senast under 1600-talets första årtionden utvidgades kyrkogården åt väster till linjen G—F (ang. denna datering se s. 14)

KYRKOGRÅDEN
OMKR. 1600.

STIGLUCKA.

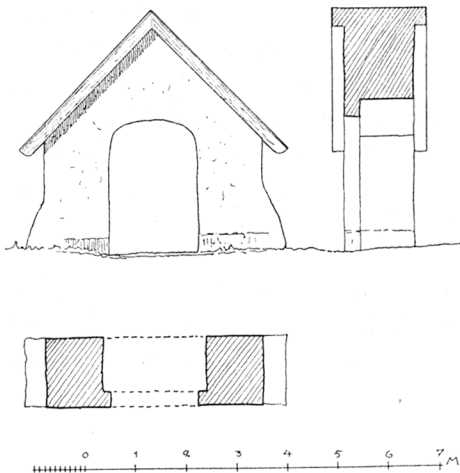

Fig. 4. Danderyd. Stiglucka. Uppmätt av S. Brandel 1916.

Kirchhofportal. Anfang d. 17. Jahrh.

och begränsades med en ny västmur. Mitt emot kyrkans västportal och i förband med den nya muren byggdes den ännu kvarstående, gavelformade stigluckan, av gråsten i sina nedre delar och för övrigt av tegel (fig. 4). Den är vitputsad och täckt med ett spånlagt sadeltak, vars lutning är densamma som kyrkotakets. Gångjärnskrokar, stängningshake och bomhåll visa, att den varit försedd med dörrar. Den i sina former medeltida stigluckan synes genom sin placering

mitt framför västgaveln och genom överensstämmelsen i proportioner med denna medvetet sträva efter en monumental samverkan med gaveln för att bilda ett vackert entréparti till kyrkan. En symmetrisk anordning av detta slag är något för svenska medeltida landskyrkogårdsanläggningar främmande, men för senare epoker vanligt. Den vittnar i sin mån också om stigluckans tillkomst ett stycke in på nyare tid.

I räkenskaperna för 1688 finnes en utgiftspost till »Andersson som täckte stigluckan», och för år 1689 en annan för gångjärn till densamma, vilket dock kan avse blott reparationer.

Bogårdsmuren var åtminstone 1665 brädtäckt. 1756 talas om rödfärgning av bogårdstaket. 1771 omlades bogården delvis — troligen sydmuren — och år 1772 bortrevs brädtaket, och muren täcktes med torv, varav ännu betydliga rester återstå. — År 1895

UTVIDGNING 1896. anhöll församlingen om tillstånd att få flytta den dåvarande västra bogårdsmuren (F—G) och nedriva stigluckan. Det senare avslogs dock av K. M:t, men kyrkogården utvidgades 1896 åt väster fram till landsvägen, varvid nord- och sydmurens förlängningar och terrassmuren längs vägen lades av sprängsten utan täckning. Terrassmuren fogströks med cementbruk.

UTVIDGNING 1916. Under sommaren 1916 har en stor utvidgning av kyrkogården utförts åt söder (fig. 2). Denna begränsas åt väster — längs vägen — av en torvtäckt gråstensmur i kallmur, åt söder av en

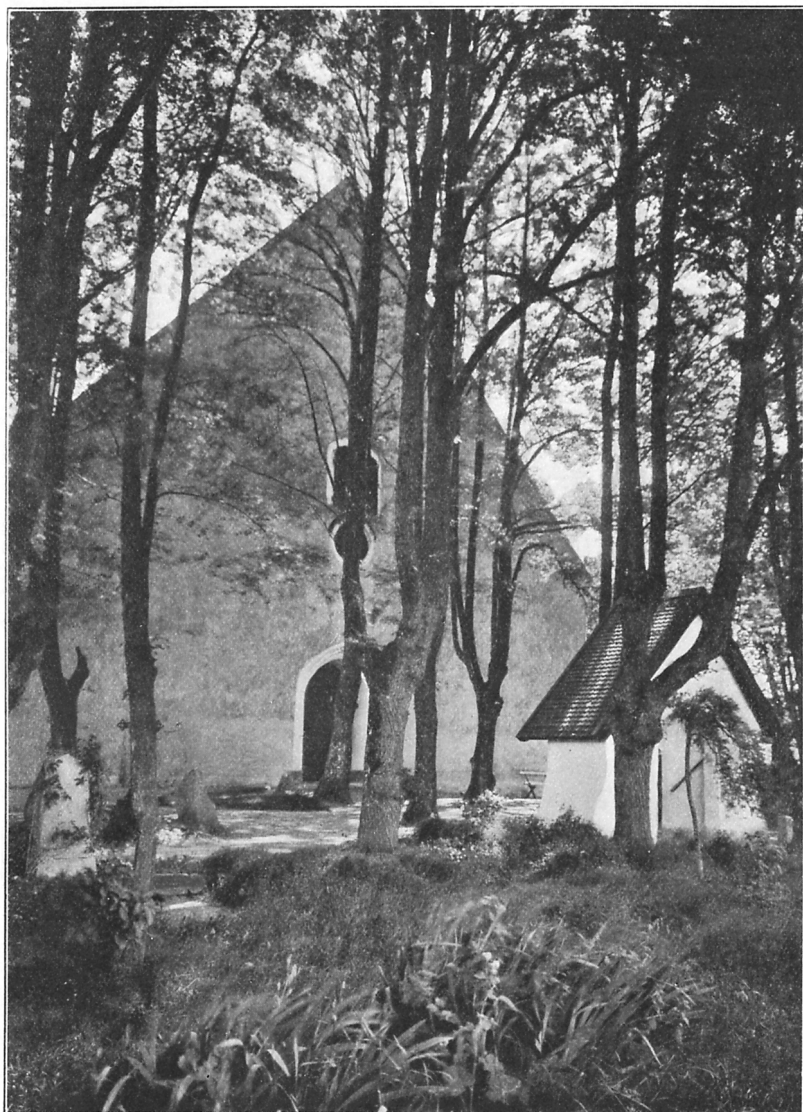

Foto. J. Cederquists Graf. Anst. 1916.

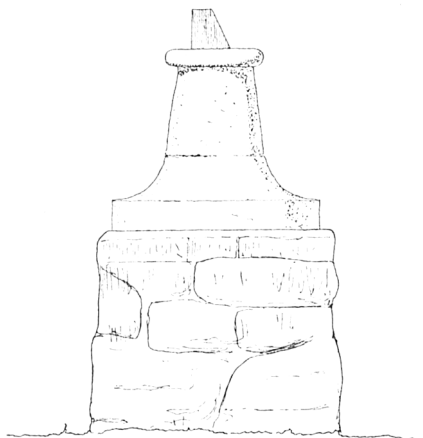
Fig. 5. Danderyd. Västra kyrkgaveln och stigluckan.
Kirche und Kirchhofportal von Westen.

liten bäck, vars strand skotts med sten, åt öster av ett tillfälligt staket. I nordvästra hörnet finnes ingången, vilken från landsvägen för in till den nya kyrkogården. Ang. dess arrangement med sittplatser och trappor se fig. 2. Nyanläggningen och en

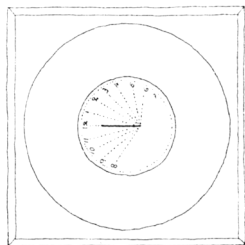
smal remsa söder om bäcken har planterats med lindar och björkar (se fig. 1). Anläggningen är utförd efter utkast av prof. L. I. Wahlman.

PLANTE-
RINGAR.

I prot. 1787 (s. 250) berättas, att 14 st. lindar planterades, nämligen 4 st. mellan kyrkodörren och stigluckan — ett ytterligare

SOLVISARE.

Delin. S. Brandel 1916.

GRAVVÅRDAR Å
KYRKOGRÅDEN.

Fig. 6. Danderyd. Solvisare på medeltida dopfuntsfot.

Sonnenuhr, auf dem unteren Teile eines mittelalterlichen Taufsteines aufgestellt.

ökande av entréns monumentalitet — samt 5 på vardera sidan om stigluckan på backen utanför dåvarande västmuren. Lindarna skänktes av trädgårdsmästaren Stockman¹ i Täby. År 1794 planterades 16 lindar och flera pilar, även dessa skänkta av Stockman. Det finnes ingen orsak att betvivla, att flertalet av de lindar, som nu finnas å kyrkogården, just äro de år 1787 och 1794 planterade. — Längs östmuren står dessutom en rad av gamla lönnar.

På kyrkogårdens sydsida finnes en solvisare, uppsatt 1795 (visit. prot. 1801). På en av gråsten murad, kubisk plint står nämligen en dopfuntsfot (se vidare s. 35), på vars övre platta anordnats ett solur (fig. 6).

Bland kyrkogårdens många nuvarande stenvårdar finnas endast några få av konstnärligt intresse. Sålunda märkes en stående gravsten (fig. 7) av

vacker och vårdad typ över arrendatorn Eric Sundberg, död 1770. Vidare en liggande gravhäll över Anna Sofia Talén från år 1802.

I Antikvitetsboken finnes en anteckning, som berättar, att allmogen efter 1775 började i stället för de vanliga träkorsen på gravarna uppsätta stenar, vilket vållade stort besvär vid ny grav-

¹ På en gravsten å Täby kyrkogård öster om sakristian nämnes samme Stockman såsom odlare av de lindar, som pryda Täby kyrkogård. Se s. 73.

öppning, enär kyrkogården blev alldeles uppfylld av dessa gravstenar. Därför förbjöds 1783 stenars användande och påbjöds träkorsors av den typ, som förut varit vanlig. Denna beskrives i Antikvitetsboken sålunda: »Dessa trädkorsens skapnad war ungefär efter följande figur (fig. 8). Alt trädets war swartnadt och skriften derpå inskuren med knif. Bibliska språk, som inskrefwos, waldes dertill merendels af den döde, medan han ännu lefde. Det bars alltid framför liket till grafwen och nedsattes vid den dödas hufwud. Dess höjd öfwer jord war ungefär 2 alr.» Denna sed att bära den dödes gravkors framför likprocessionen har kanske sin upprinnelse från de adliga begravningsprocessionerna med deras begravningsvapen. — Av dessa vackra gamla trägravvårdar finnes nu intet kvar. De

Foto. S. Brandel 1916.

Fig. 7. Danderyd. Gravsten öfver Eric Sundberg, † 1770. Grabstein 1770.

nuvarande äro mycket enkla och gjorda utan omsorg.

Fig. 8. Danderyd. Typisk trägravvård från 1700-talet. Teckning i Antikvitetsboken 1788. Typisches Grabmal aus Holz. 18. Jht. Nach alter Zeichnung.

Klockstapel (fig. 9 o. 10) är av den sena uppländska torntypen, uppförd 1728 enl. anteckning å sista pärmen i LI nr 2. Den är inklädd med bräder och rödfärgad. Dess karnisformade huvu liksom huden på lanterninen är täckt med rödmålad svartplåt. Flöjeln bär årtalet 1728. Stapeln omkläddes 1765, och år 1783 beslöts, att man skulle stryka den med den nu (1783) allmänt brukliga blandningen av rödfärg, vitriol, harts, rågmjöl och linolja. — Dessförinnan var stapeln tjärad. Den nyreparerades på 1880-talet, varvid spåntäckningen å huden ersattes med den ovannämnda plåtbeklädnaden.

KLOCK-STAPELN.

Denna stapel avlöste en år 1728 riven stapel, vilken i sin tur var en ombyggnad av en ännu äldre. Denna ombyggnad skedde åren 1668—

70, och räknenskaperna giva vid handen, att stapeln då blev inklädd med bräder, spåntäckt och tjärad. — År 1685 företogs åter en så omfattande reparation, att klockorna för en tid måste nedtagas. Dessa äldre staplars utseende är obekant.

Rörande klockorna se s. 65.

Foto. S. Brandel 1916.

Fig. 9. Danderyd. Klockstapeln.
Glockenturm aus d. J. 1728.

Kyrkobyggnaden.

PLAN OCH
MATERIAL.

Danderyds nuvarande kyrka är en rektangulär, treskeppig hallkyrka (fig. 11), byggd av gråsten utom det västra samt $\frac{2}{3}$ av det östra gavelröstet och sakristiröstet. Dessa äro tillika med pelare, bågar, valv, fönster- och dörromfattningar av tegel. Utvändigt är kyrkan spritputsad med undantag för de slätputsade fönster- och portomfattningarna. Sockel saknas. En omkring $\frac{1}{2}$ m. hög remsa närmast marken har vid den senaste, år 1915 företagna restaureringen lämnats fri från puts. I denna sockelremsa synas vid punkterna 1, 2 och 3 (fig. 11) tydliga skar-

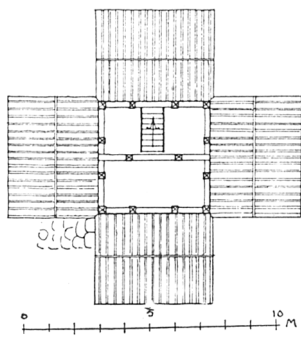

Fig. 10. Danderyd. Plan av klockstapeln. Uppmätt av S. Brandel 1916.
Grundriss des Glockenturmes.

var i murverket. Skarvarna blevo vid 1915 års arbeten tydligt markerade i fogbruket.

Kyrkan är invändigt helt och hållet putsad och vitkalkad. Å nordmurens östra del till punkt 2 samt å östmurens norra del

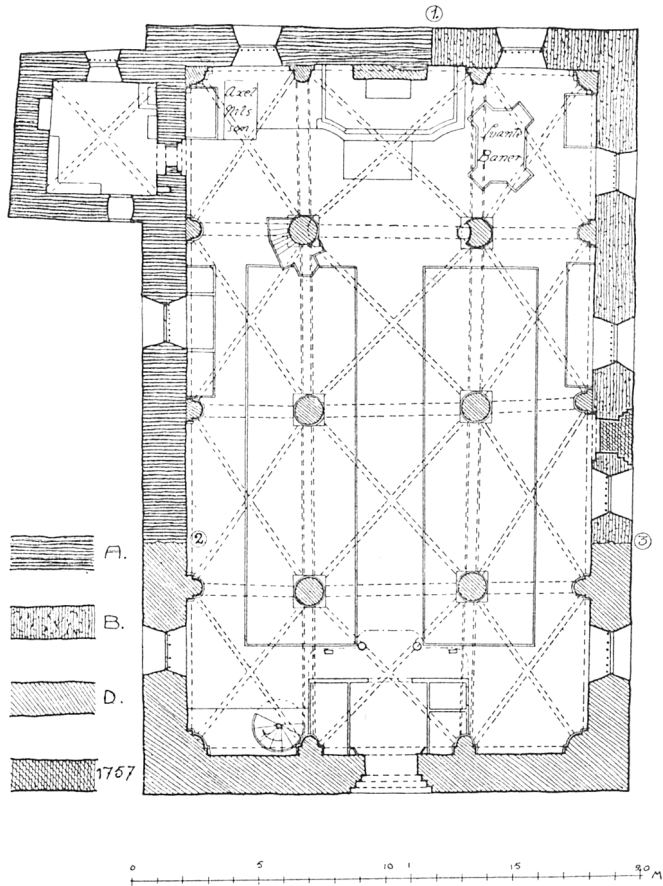

Fig. 11. Danderyd. Plan. Efter uppmätning av prof. L. I. Wahlman.
Skala 1 : 300.
Grundriss.

till punkt 1 finnas mycket tydliga rester av kalkmålningar, vilka närmare beskrivas å s. 22. Såväl de nämnda skarvarna i murverket som målningsresternas skarpt begränsade förekomst visa, att den nuvarande kyrkan utgör en utvidgning av en äldre, mindre kyrka.

MEDELTIDA
STENKYRKA.

Då kyrkan år 1915 genomgick en omfattande restaurering, företogs grävningsundersökningar under golvet av d:r E. Ekhoﬀ, som därvid fann tydliga rester av äldre grundmurar. Grävningsresultaten äro framställda å fig. 12. Av desamma framgår tydligt,

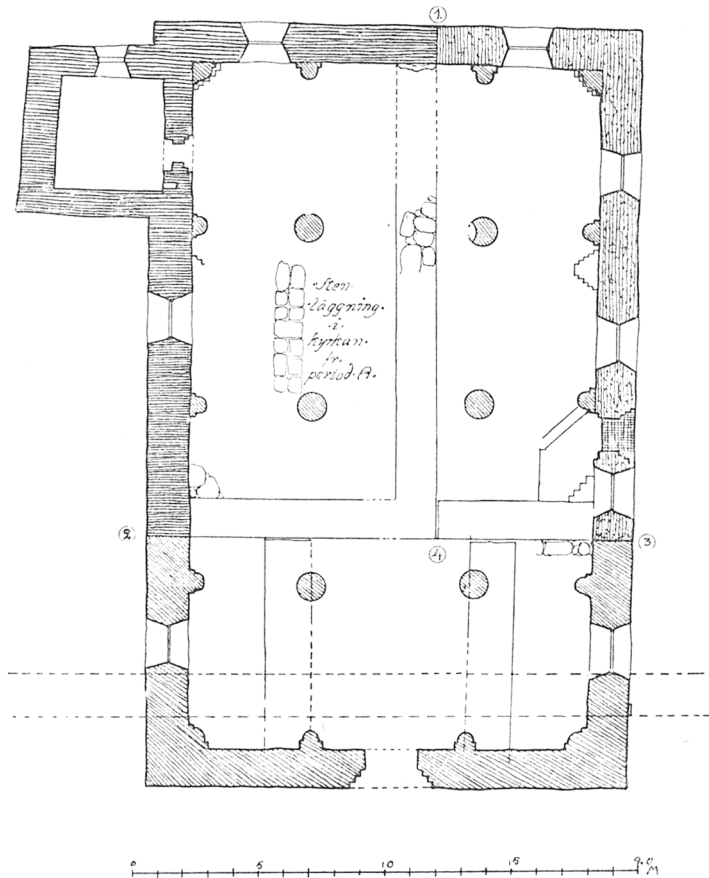

Fig. 12. Danderyd. Plan av äldre grundmurar, blottade 1915.
Efter uppmätning av d:r E. Ekhoﬀ.
Grundriss mit älteren, bei Grabungen 1915 blossgelegten Grundmauern.

att de nordöstliga delarna av yttermurarna intill punkterna 1 och 2 (å fig. 11 utmärkta ss. period A) utgöra delar av en tidigare, mindre kyrka med enkel, rektangulär plan. Dess sydvästra hörn låg vid punkt 4 (fig. 12). Till densamma hörde även den nuvarande sakristian, som är byggd i förband med kyrkan. I nuvarande östgavelröste (fig. 15) synes även tydligt denna ursprungliga

kyrkas röste inbyggt. Dess nedre delar äro liksom de kvarvarande murarna av kluven gråsten med skolade fogar (murverket synligt från sakristivinden). Den översta spetsen är av tegel i munkförband (format $30 \times 14 \times 7$ cm.) med avstrukna fogar. Om denna äldsta stenkyrkas ytterväggar varit putsade eller ej, kan nu icke avgöras.

Huru denna kyrka ursprungligen varit övertäckt, kan heller icke bestämmas. Innan den utvidgades, har den dock blivit täckt med två stjärnvalv av tegel. Detta framgår av följande iakttagelser. De omtalade målningsresterna måste på grund av sin begränsade

MEDELTIDS-
KYRKANS
VALV.

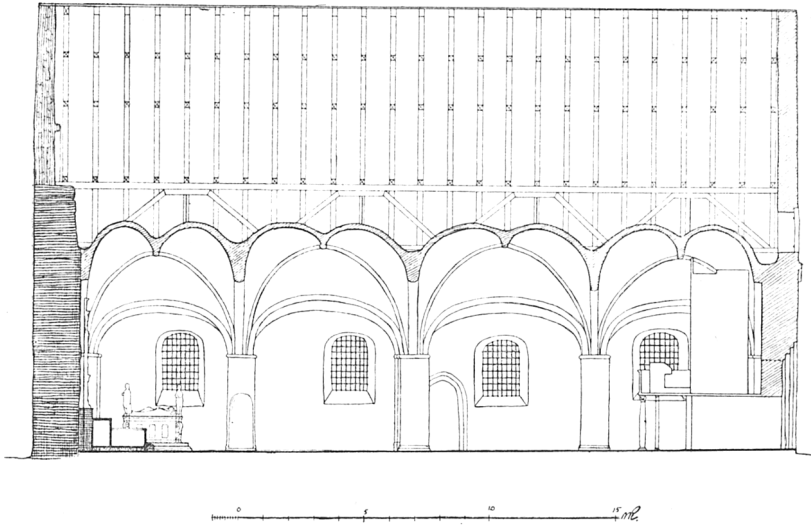

Fig. 13. Danderyd. Längdsektion mot söder. Efter uppmätning av prof. L. I. Wahlman.
Längsschnitt gegen Süden.

utsträckning anses tillhöra den ursprungliga kyrkan före utvidgningen. Av formen på deras begränsningslinjer (fig. 21) framgår tydligt, att de målats på sköldmurarna till 2 valv, som täckt den ursprungliga kyrkan. I det nordöstliga hörnet finnes ovan golvet kvar en rest av en till dessa valv hörande 5-språngig hörnpelare av tegel. Från denna kan putskanten tydligt följas upp till begränsningslinjen för målningarna på östra väggens norra del. En rest av väggpelaren mitt på nordväggen fanns vid grävningarna 1915 (fig. 12). Då hörnpelaren är 5-språngig, få valven med största sannolikhet anses ha varit stjärnvalv. De kunna då icke gärna hava varit ursprungliga, ty stjärnvalv hava knappast här kommit i bruk förrän vid 1400-talets mitt.

Kyrkans murar måste emellertid hava uppförts tidigare. Den i förband med desamma byggda sakristian är täckt med ett enkelt kryssvalv, som är ursprungligt. Det är nämligen utfört utan sköldbågar med kuporna vilande direkt mot de ovanför valvet tunnare murarna. Valvet har ribbor av enstens genomskärning, kuporna äro en halvsten tjocka, ganska platta, icke slagna på stick, utan med koncentrisk skift såsom en kupol. På grund härav torde sakristians valv ej kunna dateras senare än till omkring år 1400. Detta blir då också tidsgränsen för hela den ursprungliga kyrkans uppförande. De ovannämnda stjärnvalven äro sålunda ej ursprung-

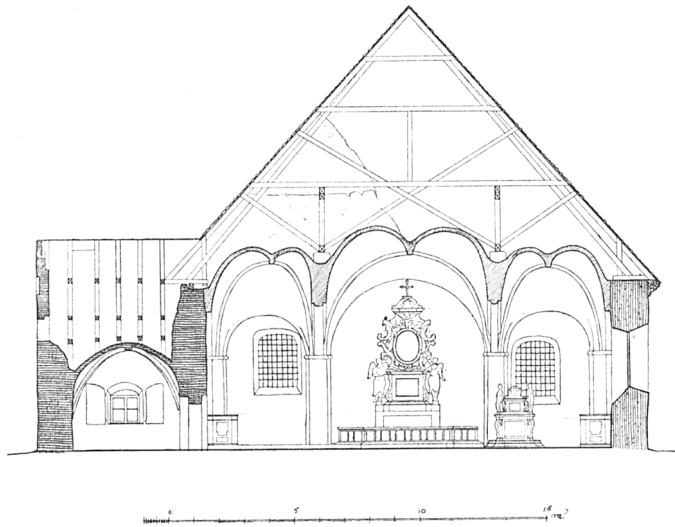

Fig. 14. Danderyd. Tvärsektion mot öster. Efter uppmätning av prof. L. I. Wahlman.
Querschnitt gegen Osten.

liga. Målningarna hava, såsom här nedan (s. 25) visas, tillkommit omkring 1530. Det är sannolikt, att stjärnvalven tillkommit samtidigt eller strax före denna tidpunkt.

UTVIDGNING
TILL 2-SKEPP-
PIG KYRKA.

Av skarven vid punkt 3 (fig. 12) och av den funna grundmuren mellan punkterna 3 och 4 framgår, att den rektangulära kyrkan utvidgats till sin dubbla bredd söderut. Dess sydmur nedrevs, öst- och västmurarna förlängdes söderut, och en ny sydmur uppfördes. Den sistnämnda kom därvid sannolikt att få den tidigare kyrkogårdsmuren till grund (jfr fig. 2). Den gamla sydmurens material användes vid tillbyggnaden. I nuvarande östmur nära marken vid sydöstra hörnet har man funnit stenar med mål-

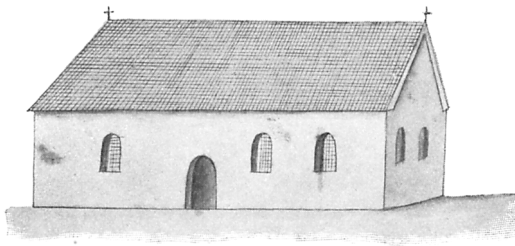
som åsyftas i ett i Antikvitetsboken avskrivet brev av 15 april 1579 från Knut Håkansson till Kgl. Maj:ts sekreterare m. m. Erik Matsson till Nora. Däruti meddelas, att församlingen anhållit om Kgl. Maj:ts hjälp till kyrkans byggning. Kgl. Maj:t hänvisar till kyrkans patronus, Gustaf Banér på Djursholm (se bil. I), vilken borde hjälpa. Det svaras, att denne redan gjort så mycket för kyrkan. Därmed åsyftades möjligen den ovan beskrivna utvidgningen.

TILLBYGGNAD
I VÄSTER.

Till den kvadratiska kyrkan har man fogat en tillbyggnad i väster, vilket framgår av de funna grundmurarna, belägna mitt framför den tillökade kyrkans västgavel (se fig. 12). Om denna tillbyggnads gestalt veta vi intet. Det kan ha varit ett torn eller ett vapenhus. Det är f. ö. möjligt, att det icke fullbordats, innan

den nästa stora omgestaltningen av kyrkan börjades, den genom vilken kyrkan fick sin nuvarande form.

Denna förändring innebar följande åtgärder. Kyrkans västgavel nedrivs, nord- och sydmurarna förlängas från punkterna 2 och 3 (fig. 11) västerut och

KYRKAN FÖR-
LÄNGES VÄS-
TERUT OCH
BLIR 3-SKEP-
PIG.

Fig. 16. Danderyds kyrka från sydost.
1680-talet. Ur Afritningar.

Die Kirche von Sydosten nach einer Zeichnung
um 1680.

ny västgavel uppföres. Murverket göres av gråsten utom gavelröstet, som är av tegel i kryssförband. De gamla valven nedrivs, och kyrkan får ett nytt valvsystem. Genom två rader av 3 pelare indelas kyrkan i tre skepp, som täckas med 12 nästan lika höga kryssvalv. Den närmare beskrivningen följer här nedan.

DATERING.

Rörande denna sista stora förändring finnas en del arkivaliska underrättelser. I Antikvitetsboken (s. 196) läses om Svante Gustafsson Banér och Ebba Grip (se bil. I): »Dessa begge hafva ombyggt Danderyds kyrka till den vidd hon nu [1790] har, gifvit den dess vackra predikstol m. m. Byggt Lidingö kyrka ånyo. Deras namn och vapen stå på Lidingö större klocka och på den gamla predikstolen med årtalet 1628. Hans hjärtvapen måladt på trä finnes i D—yds kyrka, likaledes hans contrefait.» Å annat ställe i Antikvitetsboken och i Lidingö sockenstäm.-prot. år 1779 anges årtalet 1623. Då de övriga uppgifterna äro bevisligen riktiga, finnes ej anledning att tvivla på riktigheten av denna upp-

gift om kyrkoutvidgningen. Svante Gustafsson Banér och Ebba Grip gifte sig 1617¹; han dog 1628. — En annan anteckning i Antikvitetsboken (s. 392) nämner, att Danderyds kyrka byggdes till 4 gånger större vidd, än hon förut hade, under Laurentii Olai tid. Denne omtalas 1596—1608; hans efterträdare nämnes dock först 1615. Uppgifterna synas motsäga varandra, men torde sannolikt få tydas så, att bygget börjat redan under Laurentii Olai tid, men avslutats under tiden för herr Svantes och fru Ebbas äktenskap. Det har väl också till större delen bekostats av herrskapet på Djursholm. I Peringskiölds Monumenta förekommer också en anteckning, sannolikt samtidig med avbildningen i Afritningar (1680—85), där kyrkan visas i sin nuvarande storlek (fig. 16): »Dandery är en kullkyrka stor och bredh tillökt uthi S. hr Swante Nilssons tijdh både på väster och söder att hon nu består af 6 pelare.» Då det bland Banéranne på Djursholm ej finns någon Svante Nilsson, men väl den nämnde Svante Gustafsson, torde dessa ha förväxlats av antecknaren. Att denne tillskrivit herr Svante även utvidgningen söderut är naturligt, då han ej ägt kännedom om grundmursresterna under golvet. Det är sannolikt beroende på samma sak, att den under kyrkoherde Laurentius Olai påbörjade utvidgningen angives göra kyrkan 4 gånger större än förut. — Såsom slutsats torde man få draga, att kyrkans förlängning västerut och fullständiga inre omdaning till nuvarande utseende ägt rum under första fjärdedelen av 1600-talet på bekostnad av Banéranne på Djursholm.

Efter 1630 undergick kyrkans byggnadskropp inga genomgripande förändringar. 1600-talets kyrka är alltså den ännu bestående. Dess tre skepp med vardera 4 enkla kryssvalv äro skilda från varandra medelst 6 runda kolonner, vilkas baser utgöras av en vulst på fyrsidig, en halvsten hög platta. De avslutas upptill av en vulst, som tjänstgör såsom kapitäl. Vid väggarna motsvaras kolonnerna av sex betydligt klenare halvkolonner med kapitällist, men utan vulst och platta nedtill (plan se fig. 11). I stället avslutas de mot golvet av ett 30 cm. högt, ungefär 1 1/2 cm. utspringande sockelband. Kolonner och väggpelare upptaga kryssvalvens bågar och ribbor. Valven äro slagna på stick. Fogarna äro ej avstrukna. Tegelmått 30 × 15 × 7. Det för valven egen-

¹ ANREP angiver 1613, men enligt Storkyrkoförsamlingens vigselbok vigdes de 1617. Se SCHLEGEL o. KLINGSPOR, Den med sköldebref förlånade, men ej å Riddarhuset introducerade svenska adelns ättartafvor. Sthlm 1875, s. 94.

Foto. J. Cederquists Graf. Anst. 1916.

Fig. 17. Danderyd. Interiör mot öster.
Innenbild gegen Osten.

domliga är dels de tunna ($\frac{1}{2}$ sten breda) sköldbågarna, dels att arkad- och gördelbågarna ha ringa bredd — konstruktivt ersatt genom större genomskärning på höjden (jfr fig. 13 o. 14) — samt att arkadbågarna i underkant äro profilerade med en enstens vulst på en

Foto. J. Cederquists Graf. Anst. 1916.

Fig. 18. Danderyd. Interiör mot väster.
Innenbild gegen Westen.

platta och gördelbågarna med en vulst. Denna anordning gör övergången från skepp till skepp och från travé till travé mycket mjuk, vilket giver det inre kyrktaket större helhet och framhäver kyrkans egenskap av hallkyrka.

2-162724. Danderyds skeppslags kyrkor. 1.

På västväggen högt uppe under sköldbågen i det sydvästligaste valvet finnes en lucka, från vilken en urtagning i väggen leder upp till kyrkovinden. Någon annan uppgång till denna finnes ej.

PORTALER
OCH DÖRRAR.

Till 1630-talets byggnadsperiod hör en utåt tresprånig, svagt spetsbågig portal å västgaveln — utan dörrnisch på insidan. Den slutas av portar av furuplankor, utåt klädda med breda, profilerade, snedställda furubräder. — Sakristiingången från kyrkan är stickbågig och å ömse sidor infattad i en halvstens nisch. Den har en plåtbeslagen dörr. Dörröppningen torde ej vara ursprunglig, enär dels märken efter dörrhål skönjas i muren längre österut, dels golvet i den nuvarande öppningen består av stora ojämna stenar, tydande på att öppningen uppbrutits. Enär målningarna omfatta dörren, måste den dock ha uppbrutits före dessas tillkomst. — Den likaså stickbågiga yttre ingången till sakristian, försedd med dubbla dörrar, upptogs 1915.

FÖNSTER.

Av kyrkans ursprungliga fönster finnes intet kvar. Ursprungliga äro emellertid den smala, stickbågiga vindsluggen på sakristiröset och den cirkelrunda blindingen ovan densamma.

Kyrkorummets 8 med starka inre järngaller försedda fönster äro alla av samma typ och storlek, stickbågiga med blyinfattade rutor av gammalt grönaktigt glas i järnramar. De tvenne fönstren på nordväggen avbryta målningarna och sitta högre upp än de övriga.

Sitt nuvarande utseende fingo fönstren efter år 1757, då det beslöts, att alla fönstren så småningom, åtminstone ett årligen, skulle iståndsättas i "järnfodringar af alldeles lika utseende, som det af fru grefvinnan på Djursholm för många år tillbaka skänkt fönstret i sydöstra hörnet". Detta fönster står i tydligt samband med det där bredvid befintliga Banérska gravmonumentet (se därom vidare s. 49). — Bland utgifterna för 1760 upptagas också dessa fönsterfodringar av järn för 7 fönster. Till denna fönsterombyggnad bidrog grevinnan U. Wellingk på Djursholm (se bil. I) med 1821 dl. kmt. — Före 1732 hade kyrkan endast trenne (se fig. 16) fönster på sydsidan, men detta år upptogs ett nytt fönster i den andra travéen från väster räknat.

Detta fönster sitter något lägre än alla de övriga, och dess stickbåge är något spetsigare. Sakristian har åt öster ett utåt gallerförsatt fönster med blyinfattade rutor av vitt glas i träbågar och träkarm. Förmodligen är detta fönster en förstoring av ett ursprungligt på samma plats.

Åren 1665—68—89 finnas uppgifter om fönsterbyggnad, vilka dock ej med säkerhet kunna anses avse annat än reparation. — Å västgaveln finnes en bred, stickbågig vinds-glugg.

Ända sedan 1600-talets ombyggnad har kyrkan haft sadeltak av samma höjd som nu, ehuru det under 1600- och 1700-talen varit täckt med tegel. Denna täckning tyckes ha varit opraktisk, enär teglet ofta blåste ned, varvid själva takresningen tog skada genom röta; detta ehuru teglet synes ha varit omsorgsfullt lagt och »klistrat» — fogstruket — på undersidan med kalkbruk med iblandat nöthår. — Redan år

1787 påpekades detta av dåvarande kyrkoherde Wallenstein (se s. 2, not 1), som genom utdrag ur räkenskaperna visade, hur dyrt tegeltaket hade blivit församlingen, och därför påyrkade spåntak. — Först hundra år senare kom detta till utförande. År 1883 bortrevs nämligen takteglet och ersattes av spån. På 1720- och 1730-talen reparerades taket ofta, år 1753 erhöll det helt ny takresning. Det repareras redan 1763. Såväl 1812 som 1825 erhöll det nästan helt ny takresning. Takstolarna, till större delen från 1825, ha en ovanligt stor spännvidd och äro därför understödda medelst stöttor på remstycken, som vila på de till sidoskeppens valvhjässhöjd påmurade kolonnerna (fig. 14). Flöjeln har årtalet 1729. År 1818 fick kyrkan en taklist av trä vid takfoten — den nuvarande av sten

YTTERTAK.

Foto. J. Cederquists Graf. Anst. 1916.

Fig. 19. Danderyd. Norra sidoskeppet mot öster med triumfkrucifix.

Nördliches Seitenschiff mit romanischem Triumphkruzifix (1915 aufgesetzt).

Fig. 20. Danderyd. Skärm kring värmeledningsöppningar i norra skeppet.
Efter ritning av prof. L. I. Wahlman.
Schrank um die Öffnungen der Zentralheizungskanäle (1915).

tillkom senare på 1800-talet. Sakristian har ett spåntäckt, tjärat sadeltak. Redan 1680 omnämnes reparation av detta, och år 1825 omlades det nästan helt och hållet med ny spån.

GOLV. Om den äldsta kyrkans golv vet man endast, att dess mittgång var lagd med gråstenshällar. Av dessa fanns nämligen vid de ovan omtalade grävningarna 1915 ett antal kvar på sin gamla plats (fig. 12).

1600-talets kyrka hade tegelgolv, vilket omlades 1763—64. Vid reparation 1883 upprevs detta emellertid, och kyrkan erhöll cementgolv, från vilket den dock befriades år 1915. Då lades golvet i korttravéen till större delen med kalksten och återstoden med tegel. Golvet i gångarna mellan bänkkvarteren, som ha upphöjt trägolv, lades med tegel och golvet i vindfånget under läktaren med kalksten.

UPPVÄRMNING. Värmeledning med varmluftsystem anordnades 1915 med eldningsrum och värmekammare under norra skeppets mitt. De nödiga kanalöppningarna till kyrkorummet ha skickligt maskerats genom en bänkliknande uppbyggnad (fig. 20) efter ritningar av professor Wahlman.

I äldre tider hade kyrkan spis i sakristian, sedermera kakelugn. Under 1800-talets senare del insattes en järnugn i kyrkan.

FÖREBILD FÖR 1600-TALET'S OMBYGGNAD. Såsom det närmast liggande föredömet för 1600-talets utvidgning av Danderyds kyrka framstår den under Vasatiden skedda tillbyggnaden av Storkyrkan i Stockholm. Profilerna på ribborna i dess kryssvalv, de smala profilerade gördelbågarna (se s. 16) återfinnas där, kolonnernas kapitällist ävenså. De runda kolonn-

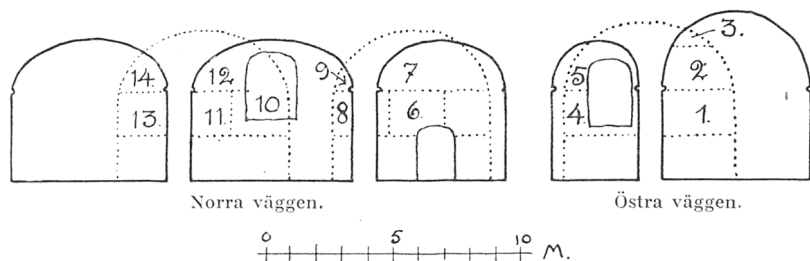

Fig. 21. Danderyd. Schema av väggmålningarna.
 Schema der Wand-Malereien Fig. 22—25.

skaften i Danderyd kunna anses ha uppkommit genom förenkling av Storkyrkans pelare. Den breda hallkyrkan var denna tid en mycket omtyckt typ. Ett annat samtida exempel därpå hava vi i den av Per Brahe ombyggda Brahekyrkan på Visingsö.

I den ovan beskrivna, omkring 1630 fullbordade kyrkan utövade Banérsläkten på Djursholm — från 1653 till 1832 innehavare av patronatsrätten — ett livligt byggande av gravmonument (se nedan) och gav den efter hand flertalet av dess vackra inventarier. Ända in på senaste tid har släkten Banér visat sitt intresse för det gamla familjegodsets kyrka.

Under 1700- och 1800-talet reparerades kyrkan ofta, stundom ganska hårdhänt, men år 1915 undergick kyrkan en synnerligen pietetsfull restaurering enligt ritningar av professor L. I. Wahlman, stadfästade genom Kgl. brev ²²/₁ och ¹⁶/₇ 1915. Arbetet omfattade yttre putsens vattnivning, omläggning av kyrkans spåntak, anläggning av värmeledning, omläggning av kyrkans golv, ny altarring, borttagande av gammal målning å predikstolen samt förändringar av läktare, bänkar och dörrar, framknackande och konservering av 1500-talets målningar m. m.

RESTAURERING 1915.

Den rektangulära, enskeppiga medeltidskyrka, för vilken ovan redogjorts, har säkert ej varit den äldsta kyrkan inom Danderyd. Med kännedom om kyrkobyggnadsförhållandena i närgränsande trakter av Uppland torde man med säkerhet kunna antaga, att en eller måhända t. o. m. två äldre kyrkor av trä eller sten funnits i Danderyd, ehuru man ej säkert kan säga, om den varit belägen å samma plats. På en runsten från 1000-talet (se s. 45), som nu är rest mot västgaveln, läses följande: »Jarla-Banke lät resa dessa stenar efter sig levande och gjorde denna bro för sin själ och ägde ensam hela Täby.» Om denne Jarla-Banke, som ägde vidsträckta domäner kring Täby och Danderyd, vet man av inskrip-

TIDIGARE KYRKA.

Foto. J. Cederquists Graf. Anst. 1916.
Fig. 22. Danderyd. Kalkmålning å norra väggen (fält 11 å schemat fig. 21). Kalkmalerei auf der Nordwand (Feld 11 auf dem Schema Fig. 21). Erste Hälfte d. 16. Jht.

omtalas curia (gård) in Danarö första gången i Anund Haraldssons testamente 1291, parochia (församling) Danarö nämnes 1298 och ecclesia Danarö 1314 och 1315. Då den stenkyrka, varav delar finnas i behåll, icke torde kunna vara äldre än ifrån 1300-talets slut, måste det alltså före densamma hava funnits en annan, om vars form och läge vi emellertid ingenting veta.

Kalkmålningar.

Målningar (fig. 21—25) förekomma på den senmedeltida, rektangulära kyrkans återstående nord- och östmurar, d. v. s. på den nuvarande kyrkans vägg bakom altaret och på väggarna i de tre första — från öster räknat — travéerna i norra sidoskeppet. Att döma av de återstående målningarna har tydligen till ungefär manshöjd en bård av målade draperier, hängda på ringar, löpt

¹ EKHOFF, E., Svenska Stavkyrkor, Sthlm 1914—16, s. 2.

tionerna på de talrika runstenar, han lämnat efter sig, att han var kristen. En så mäktig man, som synes så angelägen att på runstenarna förkunna sin egenkap av kristen, har säkerligen byggt kyrkor på sina ägor och möjligen även en här i Danderyd.¹ Inredningsföremål från en tidig medeltida kyrka i Danderyd äga vi säkerligen dels i den nu i sarkristian förvarade Kristusbilden från 1100-talet (se s. 29), dels i det triumfkrucifix, som nu är uppsatt i norra skeppet (se s. 29), dels slutligen i en Mariabild från omkring 1300 (se s. 30), ävenså möjligen i en nedan omtalad dopfuntsfot (s. 35), som troligen vid 1200-talets slut tillhört en dopfunt i kyrkan. — Även dokumentariska urkunder berätta om en sådan kyrka. I Dipl. Suec.

runt kyrkan, och ovan dessa voro ytorna uppdelade i fält i trenne horisontala rader, skilda från varandra i horisontal led av smala, vita band med inskriptioner och i vertikal led av smala, schablonerade band. Målningarna äro utförda med kalkfärg. Huvudfärgerna äro vitt, grått, ljusgrönt, blått, rött (mönja, som svartnat) och rödbrunt (caput mortuum). Målningarna framställa scener ur Kristi liv. De förtecknas här nedan. De med förkortningstecken angivna bokstäverna i inskrifterna äro här satta inom klammer [].

Östra väggen.

Fält 1. *Kristus med lärjungarna* (fig.

25). Kristus utan gloria med mörkt, lockigt hår och skägg, iförd en vid, ljus mantel med blått foder. På vardera sidan om honom tre apostlar. Närmast till höger om Kristus en ljushårig man utan skägg (= Johannes) och till höger om denne en skallig man med mörkt hår vid öronen och brett, mörkt skägg, en bok i handen (= Petrus). De sex övriga apostlarna ha troligen synts längre till höger och vänster. Av bibelspråket ovan är endast läsbart: »m — — di · discipulo(?)lu[cas] XVII».

Fält 2. *Den rike mannen och Lasarus* (fig. 25). Den rike mannen sitter vid sitt dukade bord, utanför porten ligger Lasarus, vars sår slickas av hundarna. På tvenne språkband läses: »(The)t : var : en : riker : man : som : lefde : hvar : dag : kräselig : /och : thet : var : och : en : fattigh : benemd : lasarus : som : för : hans : port : bröd : — — —».

Fält 3. En triangelformad, med marktuvor målad rest av ett fält med största utsträckning åt vänster, visande, att målningarna här gått högre upp än å övriga väggar.

Fält 4. *Batseba i badel(?)*. Synnerligen fragmentariska, av fönstergenombrytning förstörda målningar, visande en bakgrund med träd och flygande fåglar; ovan läses: »bacebate[m]».

Fält 5. Svaga rester av målningar.

Norra väggen.

Östligaste partiets målningar hava förstörts vid uppsättande av Axel Nilsson Banérs epitafium (se s. 47).

Fält 6. Kristus (fig. 24), alldeles lik Kristus i fält 1, följd av Johannes och Petrus och framför honom en knäböjande ung man i rik tidskostym och lång

Foto. J. Cederquists Graf. Anst. 1916.

Fig. 23. Danderyd, Kalkmålning å norra väggen (fält 8 å schemat fig. 21). Kalkmalerei auf der Nordwand (Feld 8 auf dem Schema Fig. 21). Erste Hälfte d. 16. Jht.

mantel. Bakom denne synas tvenne stående personers mantlar från midjan till fötterna. Föreställer möjl. hövitsmannen i Kapernaum. På språkbandet därovan en oläslig inskription.

Fält 7, (fig. 24). Visar det ena av tvenne (donators?)vapen (Tillbakaseende Ulfsläkten) samt högra kanten av ett annat (trol. Banérvapnet). Inskriptionen därunder oläslig.

Fält 8, (fig. 23). En man med baret sittande vid ett bord och nedom honom tvenne tjänare, den ene bärande en kagge samt på fältets fortsättning å andra

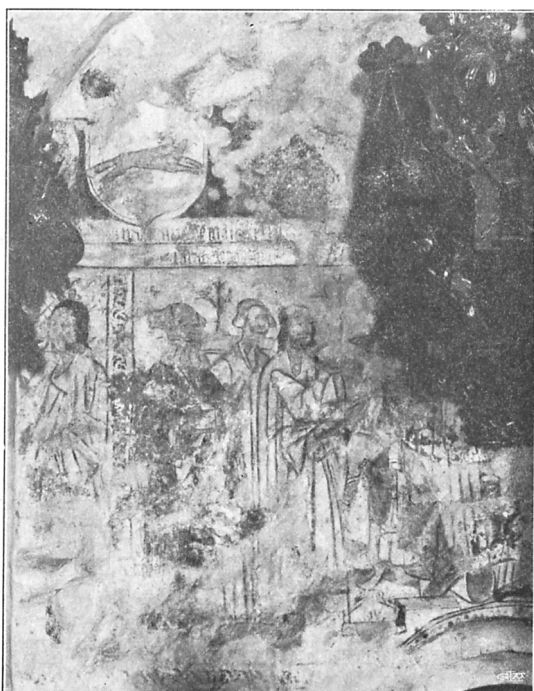

Foto. J. Cederquists Graf. Anst. 1916.

Fig. 24. Danderyd. Kalkmålning å norra väggen (fält 6 o. 7 å schemat fig. 21).
Kalkmalerei auf der nördlichen Wand (Felde 6 u. 7 auf dem Schema Fig. 21).
Erste Hälfte d. 16. Jht.

sidan pelaren Kristus (fig. 24, längst t. v.) uppfattad såsom i fält 1 och 4. Nedre delen fragmentarisk. Ovan läses: »aqua : ve — —». Troligen *bröllopet i Kana*.

Fält 9. Fragment av marktuvor.

Fält 10. En av fönstergenombrytning förstörd måln. med fragment av en ligande figur i nedre vänstra hörnet.

Fält 11. *Kristus* (med korsgloria) *hudflänges* (fig. 22); därovan: »Math. XXVII.»

Fält 12. Mycket fragmentariskt. Längst uppe till höger synes ansiktet och en del av kroppen av en rödskäggig man i lång mantel, bredvid honom fragment av en man med spjut. Ett oläsligt språkband löper tvärs över fältet.

Fält 13. *Kristus* (med korsgloria) *inför Pilatus*; därovan: »Math. XXVII.»

Fält 14. Fragmentarisk; rest av tuvor, spår av en stående figur.

De ovan omtalade vapnen i fält nr 7 torde vara Eskil Isakssons (Banér) till Wenngarn, † 1488 ell. 89, och hans hustru Brita Arendsdotters av Ulfsläkten vapen. Först med Eskil Isakssons son Nils blev emellertid Banérsläkten ägare till Djursholmsgodset i Danderyds socken och sålunda intresserad av Danderyds kyrka. Möjligen ha målningarna bekostats av denne Nils Eskilsson, † 1520 (se bil. I), eller snarare till hans åminnelse, ty de hava säkerligen ej blivit utförda förr än några år efter hans död, enär befintligheten av det svenska bibelspråket i fält nr 2 anger, att utförandet först har kunnat äga rum efter 1526, då den första översättningen till svenska av Nya testamentet utkom, från vilken bibelspråket synes vara hämtat. Figurer-
nas dräktyper styrka också antagandet av tiden omkring 1530.

Troligen ha då, utom givarens eget vapen, även hans fars och mors vapen målats, vil-

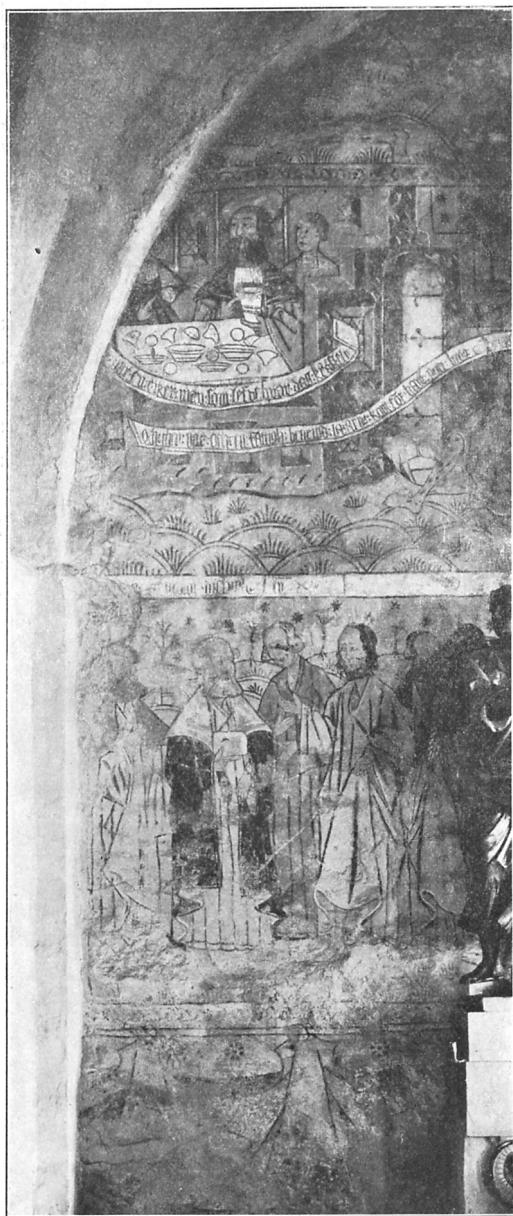

Foto. J. Cederquists, Graf. Anst. 1916.

Fig. 25. Danderyd. Kalkmålning å östra väggen (fält 1 o. 2 å schemat fig. 21).

Kalkmalerei auf der östlichen Wand (Felde 1 u. 2 auf dem Schema Fig. 21).
Erste Hälfte d. 16. Jht.

Foto. J. Cederquists Graf. Anst. 1916.

Fig. 26. Danderyd. Profilör till altaruppställningen.

Profiteur des Altaraufsatzes Fig. 27.

kan antaga dem utförda av samma mästare eller någon honom närstående. Sorundamålningarna äro signerade av Urian Olofson 1549.¹ Målningarna blevo sedermera överkalkade, möjligen redan vid en utvidgning i slutet av 1500-talet (jfr s. 13). Vid kyrkans restaurering år 1915 blevo de synnerligen omsorgsfullt framknackade av artisten C. Wilh. Pettersson och lämnade nästan alldeles orörda. De hava sålunda stort dokumentariskt värde.

Inredning och lösa inventarier.

ALTARE. Altarbordet är uppbyggt av trä utan artikulering. Bakom det samma på en till altarbordets höjd uppmurad plint står en altar-

ket förklarar förekomsten av Ulfvapnet. Ett liknande fall finna vi å Axel Nilssons gravsten (se s. 47), där utom den dödes och hans hustrus vapen även hans fars och mors vapen synas.

Det är även möjligt, att målningarna bekostats av Axel Nilsson Banér († 1554, jfr bil. I), vilken i så fall låtit måla sina anvapen, bland vilka den tillbakaseende Ulfsläktens förekommer (jfr hans gravsten s. 47). Denna tydning av vapnet skulle bättre passa med den datering, som målningarnas karaktär synes kräva.

Målningarna visa nämligen så stor överensstämmelse i uppställning, färgval och teckning med målningarna i Sorunda kyrka i Södertörn, att man

¹ UPMARK, G., Målningarna i Sorunda kyrka i Södertörn, Sv.F.T., X, s. 268.

Foto. J. Cederquists Graf. Anst. 1916.

Fig. 27. Danderyd. Altaruppställning från år 1707 av Gotlob Rohsenberg.
Altaraufsatz aus geschnitztem und gemaltem Holz, von Gotlob Rohsenberg
im J. 1707 ausgeführt.

uppsats av snidad furu, målad i vitgrå marmorering samt i vitt med rika förgyllningar (fig. 27). H. från golvet 510 cm. En piedestal, prydd med en relief föreställande Kristi födelse, flankeras av tvenne såsom profilörer tjänande änglagestalter (fig. 26; H. 170 cm.) och

uppbär ett överstycke med en medaljong med en ecce-homorelief, omgiven av ett rikt akantusbladverk. En inskriptionstavla å piedestalsens sockel bär orden: »Till Guds Ähro, och Sahl: Baron hr Johan Gabriel Bañérs Åminnelse A^o 1707» (se bil. I).

Altaruppsatsen är troligen ett verk av den ur Prechts skola utgångne Gotlob Rohsenberg¹ (el. Daniel Kortz), mästare till en liknande altaruppsats i Frösö kyrka i Jämtland.

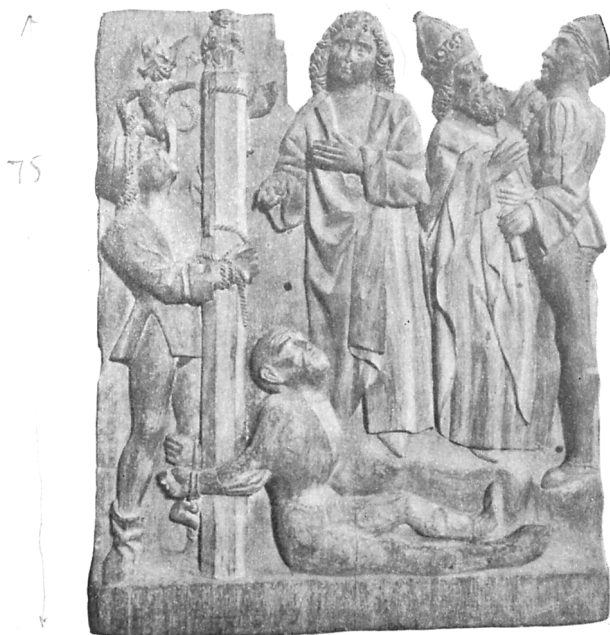

Fig. 28. Danderyd. Medeltida träskulptur från ett altarskåp.
1400-talets slut.

Rest eines mittelalterlichen Schnitzaltars aus d. Ende d. 15. Jht.

Altarringen i fyllningsverk, med blått linnetyg över stoppnin-
gen, är utförd 1915 efter ritning av prof. L. I. Wahlman.

ÄLDRE ALTAR-
PRYDNAD.

En rest från en tidigare altarprydnad i kyrkan har man sannolikt bevarad i en reliefplatta av ek (fig. 28). Den har troligen utgjort en del av ett altarskåp. Framställningen visar S. Göran med lockigt hår och vid mantel utdrivande djävlar från två män,

¹ Enl. CARL R. AF UGLAS. Ett par arbeten af Caspar Schröder, i KONST III, s. 57.

bundna vid en med en avgud krönt påle. Till höger om S. Göran en konung iförd mantel och hög toppmössa med krona samt längst till höger en krigsknekt i tidskostym. Spår av polykromi finnas ej. Den vackra träskulpturen torde stamma från 1400-talets slut.¹ H. 75. B. 62 cm.

Triumfkrucifix (fig. 30) snidat av lövträ. H. 165 cm. Korset och figurens armar saknas. Huvudet, med märke efter krona och med en urtagning mitt i hjässan, lutar något åt bildens högra axel. Ögonen äro öppna. Håret nedhänger på axlarna i stela, parallellt löpande, sammanflätade lockar. Skägget refflat. Bröstat och revbenen markeras i mycket flack relief. Sidosåret sitter ett stycke under högra bröstet. Ländklädet uppbäres av en gördel, över vilken det framtill och på sidorna är uppdraget. Det är behandlat med vertikala, flacka, liksom pressade veck, avslutade med breda, platta, tvärgående bårder. Skenbenen visa framtill raka, skarpa, nästan triangulära åsar, och

fötterna äro genomborrade av var sin ovanligt stora järnspik. Av kredering och målning finnas svaga spår, särskilt efter svart färg på hår och skägg och efter klart röda blodsdroppar. Arbete av 1100-talstyp. Förvaras i sakristian.

Triumfkrucifix snidat av lövträ (se fig. 19). Huvudet bär en krona — nu rätt fragmentarisk — håret faller ned i vågiga lockar på båda axlarna, skägget är refflat, ögonen öppna och

¹ Denna reliefplatta visar stor frändskap med skulpturer med samma motiv å skranket kring S:t Göransgruppen i Storkyrkan av Bernt Notke.

TRIUMF-
KRUCIFIX.

Foto. S. Brandel 1916.

Fig. 29. Danderyd. Madonnabild från omkr. år 1300.

Madonna aus Holz. Um 1300.

Foto. S. Brandel 1916.

Fig. 30. Danderyd
Triumfkrucifix. 1100-tals typ.
Triumphkrucifix. Typus aus
d. 12. Jht

ansiktets uttryck oberört. Ländklädet är fäst med en gördel ganska långt ned på höfterna och osymmetriskt anordnat. Åtskilliga fingrar äro avbrutna. Fötterna utan spikar vila på ett suppedaneum. Korset är av furu. Dess ändar utlöpa i runda tavlor, omgivna av vardera fyra bladornament. Färgspår saknas. Arbeta från 1200-talet. Korsets H. 220, figurens 125 cm. Triumfkrucifixet uppsattes vid restaureringen 1915 i norra sidoskeppets östligaste båge på en tvärbjälke. Det har sålunda nu ungefär likartad placering, som det ursprungligen torde ha haft, ehuru måhända ej i denna kyrka (jfr s. 21 o. 22).

Sittande madonna med barnet. skulptur av ek (fig. 29). H. 115 cm. Högra underarmen är borta, likaså barnets bägge. Ställningen är lugn, rätt en face. Märke efter krona synes å huvudet samt spår av förgyllning å det lätt vågiga håret och av karnation å kind och hals. Barnet sitter på moderns vänstra arm med korslagda ben. Båda figurernas ögonlock äro något svängda. Å bägges halslinningar synas runda urtagningar, troligen avsedda för prydnader av färgad glasfluss el. dyl.

I Marias vänstra sida finnes en rektangulär öppning (H. 10, B. 8 cm.), helt visst ledande till ett förvaringsrum för relikier.¹ Ryggsidan är påspikad med bräder. På bänkens sidor antyda träpluggar, att den varit spikad med ribbor. Arbeta, möjligen av gotländskt ursprung, fr. omkr. 1300. Skulpturen placerades 1915 i en urtagning i högra pelaren närmast koret, framför vilken förut en av herrebänkarna (se s. 33) stått.

¹ MEINANDER, K. M., Medeltida altarskåp och träsniderier i Finlands kyrkor. H.fors 1908, s. 99 omtalar liknande »reliquiarier».

Foto. J.Cederquists Graf. Anst. 1916.

Fig. 31. Danderyd. Predikstol från omkr. 1630.
Kanzel aus geschnitztem Eichenholz. Um 1630.

PREDIKSTOL.

Foto. S. Brandel 1916.

Fig. 32. Danderyd. Dörr å predikstolstrappan.
Tür der Kanzel.

svärdet. Johannes evangelisten med kalken, Thomas med lanssen (?), Simon Zelotes med sågen. Korgens karnisformade botten vilar på en kolonnett av ek. Ljudtakets ornament torna upp sig i trenne våningar över varandra, vilka krönas av en pelikan, matande sina ungar. Från takets undersida nedhänger en duva. Trappräckets och dörrens ornamentik är av något enklare art än den övriga. Hermerna på dörren äro Bartolomeus(?) med knivskaft och Andreas med grekiskt kors. Dörrens överstycke prydes av Banér- och Gripvapnen. — Enl. en anteckning i Antikvitetsboken skänktes den praktfulla predikstolen av Svante G:son Banér och Ebba Grip (gifta 1617—1628; jfr bil. I).

År 1784 flyttades predikstolen fr. okänd plats i kyrkan till den främsta vänstra pelaren, och samma år målades predikstolen, vilken förut i »över hundra år stått omålad», med »perlegrå färg». Detta

Predikstolen (fig. 31 och 32) är utförd av ek med detaljer av vitt lövträ (björk?). Å korgen, som har 6-sidig grundform med tvenne rätvinkliga utsprång på sidorna, äro flertalet ornament och alla figurer av lövträ; å ljudtakets de flesta ornament av ek och endast ett fåtal av lövträ; å trappan och dörren allt av ek. Korgen är mellan kolonnetter med kompositakapitel prydd med 8 helfigurer. De äro (fr. v.) Jakob d. ä. med den mussleprydda pilgrimshatten och staven, Jakob d. y. med stråkliknande valkarträ (vilket ovanligt nog har kvar sin sträng) och bok, Petrus (?), Kristus med världsklotet, Paulus med

synnerligen vackra prov på tidig 1600-talsskulptur har säkerligen ursprungligen varit avsett att stå omålat, varför predikstolen också år 1915 befriades från den nämnda övermålningen.

Kyrkan har slutna bänkar från 1600-talet, vars dörrar ha tvenne fyllningar i ramverk med tandlistprytt överstycke. Detta fortsätter över de med hermartade pilastrar försedda mellanstyckena (jfr fig. 20). — År 1784 berättas om insättandet av 44 st. nya bänkdörrar, och att de förut omålade bänkarna målades i pärlgrå färg. Vid restaureringen 1915 breddades mellanstyckena och bänkarna målades i gröngrå, ådrad färg.

Tvenne herrskapsbänkar av samma typ som de övriga bänkarna, ehuru något högre, stå längst i norr och söder i koret, dit de år 1915 flyttades från sina förutvarande platser framför altaret under urtagningar i de båda främsta kolonnerna. Urtagningen i kolonnen närmast predikstolen igenmurades, och i den andra placerades en Mariabild (se s. 30). Med stor sannolikhet hava bänkarna ursprungligen inlagit den plats, de nu hava.

Läktare finnes i kyrkans västra del, uppförd 1794. Barriären i enkelt fyllningsverk — 1915 målad i gröngrå färg — med förgyllda, skulpterade lister. Nuv. trappa tillkom 1900, dess listverk äro ej

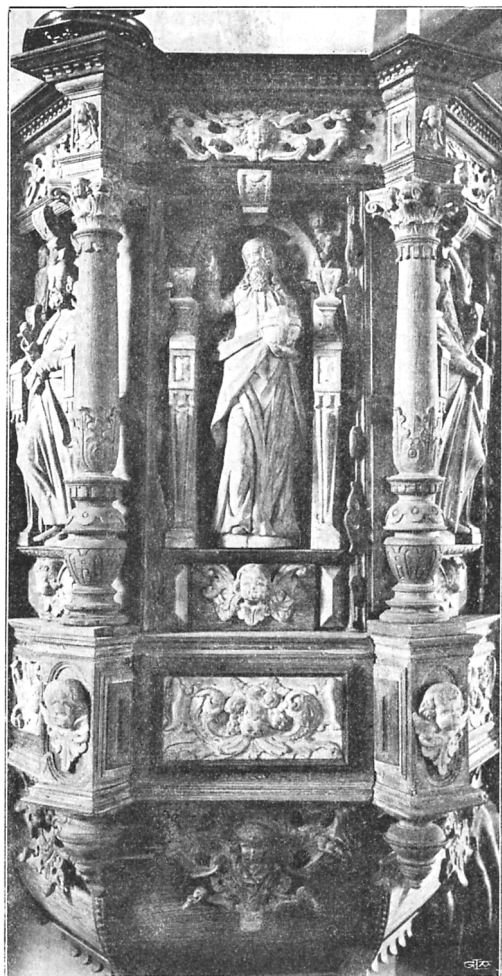

Foto. J. Cederquists Graf. Anst. 1916.

Fig. 33. Danderyd. Detalj av predikstolen.
Detail der Kanzel Fig. 31.

BÄNKAR.

LÄKTARE OCH
ORGEL.

Foto. S. Brandel 1916.

Fig. 34. Danderyd.
Dopfunt. Skål av marmor,
fot av ek.

Taufstein. Schale aus Mar-
mor, Fuss aus Eichenholz.
Um 1740.

plastiska, utan endast målad imitation av barriärens. De bärande kolonnerna och vindfångsdörrarna under läktarn utfördes 1915 efter ritning av professor Wahlman. Orgelfasaden (se fig. 18), målad i gråblå färg med draperiartade, förgyllda festoner av tyg, dränkt i gips, utfördes 1794. Orgelverket från denna tid ersattes 1900 med ett nytt. Om den gamla orgelns och läktarens tillkomst berättar protokolls-boken i huvudsak följande: Segern vid Hogland firades i Danderyds kyrka, och penningar insamlades till änkor och barn efter de i striden fallna. Konung Gustaf III, som underrättats om detta, betygade den inkallade kyrkoherden sitt välbegag och frågade, på vad sätt han kunde visa församlingen sin nåd. Kyrkoherden

anhöll då om Lybecks torp i Danderyds församl. till organistboställe, enär man erhållit anbud om ett orgelverk som gåva till kyrkan, om givaren finge ett boställe och klockarebefattningen. Konungen biföll detta och fordrade skriftlig ansökan. En sådan uppsattes. Emellertid mördades under tiden Gustaf III, och ansökan beviljades först av Gustaf IV Adolf, som utfärdade gåvbrev på Lybecks torp. Den utlovade orgeln bortgavs emellertid till en annan kyrka, och penningar insamlades i Danderyds socken till ett orgelverk. — Kontrakt uppsattes med orgelbyggaren Jonas Ekengren 1792¹ och efter dennes död med direktören Olof Schwan, som levererade orgeln 1794. Bjälkar till läktaren skänktes av patronus och framkördes 1793. Timring utfördes av kyrkovärdarna i Eneby med hjälp av gängled av bönder och torpare. Bröstvärnet förfärdigades av kungl. hovsnickaren adjutanten Yfversson² i Stockholm. Läktaren målades av ryttaren Hefvelin i Täby 1794.

Dessutom utförde skogvaktaren i Näsby, Täby socken, Eric Mellberg urverket. Muren blev genomhuggen och urverket uppsatt med tavla såväl å västgaveln som å orgelfasaden. Orgeln, läktaren och uret voro färdiga till invigning 10 aug. 1794.

Funt (fig. 34) av vit, blåådrig marmor i oval, godronnerad skålfunt. form, stående på en svarvad fot av ek. H. fr. golvet 90 cm., skålens

¹ Jonas Ekengren, orgelbyggare i Sthlm, † 17 febr. 1793, g. m. Anna Sparman.

² Gottlieb Ifversson, mästare i Sthlm 1778, † 1813.

oval L. 65, B. 50, H. 40 cm. Omnämnd i 1740 års prot., första gången angiven i inventariet 1752 jämte en dopskål av tenn såsom skänkt av Banérska familjen. — Dopskålen såldes ss. oduglig 1866.

En ovan omtalad dopfuntsfot (fig. 6) av gottländsk kalksten från 1200-talets slut. H. 53.

Fig. 35. Danderyd. A. Kalk av silver, skänkt 1722. — B. Kanna av silver, från 1733. — C. Kalk av silver, 1600-talet.

A. Silberner Kelch, 1722 geschenkt. — B. Weinkanne aus Silber, vom J. 1733. — C. Silberner Kelch, 17. Jht.

En modern dopskål av silver, som dock ej i form passar till dopfunten, finnes i kyrkan. Diam. 35 cm. Stämplrar: G. A. Kjernås; tre kronor; krönt G; D7 (= 1906).

Kalk (fig. 35 C) av silver, helt förgylld. Sexpassformad fot, som övergår i det likaledes sexsidiga skaftet. Där ovan en tilltryckt knapp med sex fyrkantiga, utstående små knoppar med graverade bladornament. Den släta, nästan cylindriska skålen bär inskriften: Danderyds kyrka. — 1600-talstyp. Förekommer i inv. 1691, förbättrad 1713 av Johan Banér (se bil. I). Stämplrar: . Den andra stämpeln är Östhammars vapen: en fisk över ett nät. Mästarsignaturen obekant. H. 23 cm.

NATTVARDS-
KÄRL.

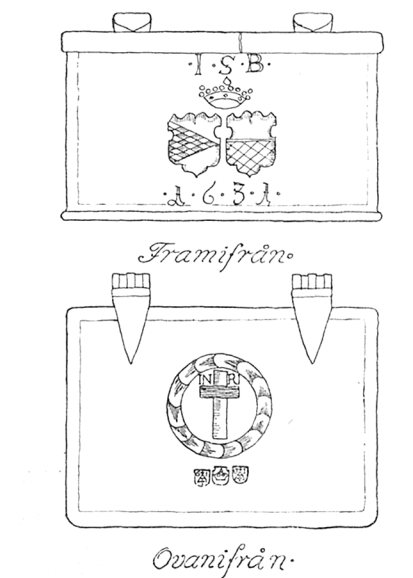

S. Brandel delin. 1916.
Fig. 36. Banér- och
Sturevapen, grave-
rade å paten av
silver, skänkt 1600.

Paten (fig. 36) av silver, helt förgylld, med ingraverat lamm med fana liggande på en bibel samt Banér- och Sturevapnen med friherrlig krona över och H. G. B.: F. C. S. 1600 (= Herr Gustaf Banér: Fru Christina Sture) Danderyds kyrka (se bil. I). D. 16 cm.

Kanna (fig. 35 B) av silver, helt förgylld med inskrift: Danderyds kyrka. Johan Banér: Ulrica Wellingk (se bil. I). Stämplrar \mathcal{W} (=1733), otydlig stämpel, trol. S. Erik, $\mathcal{P}L$ (=Peter Ersson Lund¹). Åldermansranka.

Oblatask av silver, förgylld utanpå, cylindrisk. På locket graverat ett hjulkors. Stämplrar som å förutnämnda kalk. Skänkt av J. Banér och U. Wellingk 1729. D. 9 cm. H. 4 cm.

Delin. S. Brandel 1916.

Fig. 37. Danderyd. Oblatask av tenn.

Hostienkapsel aus Zinn 1631.

Oblatask (fig. 37) av tenn med graverad ornering. På locket ett av en krans omgivet kors och INRJ; därunder tre stämplrar: På framsidan I. S. B. Därunder Banér- och Sturevapnen samt årtalet 1631. H. 7,5, B. 8,5 L. 12,5 cm.

Sockenbudstyg: Sockenbudskalk av förgyllt silver (fig. 35 A). Foten dekoreras av trenne ej förgyllda, drivna änglahuvud och fruktornament. Den cylindriska skålen omgives av ett pålagt hölster av genombruten, ej förgylld silverplåt med trenne

änglahuvud och bladornament. Inskrift: Margareta Eritz² A^o 1722. Stämp. (=Danzigs silverstämpel och Matthyas Pichgiel)³. H. 19 cm. Inuti kalkfoten finnes infäst en liten vinbehållare av tenn.

Paten till samma kalk av förgyllt silver med hjulkors i kanten, inskr.: Margareta: Eritz²: 1722. Samma stämplrar som å sockenbudskalk. D. 10,5 cm.

¹ Peter Ersson Lund, mästare i Stockholm 1713—50.

² Margareta Eritz, född Furubohm, f. 1661, † 1730, g. m. assessor Carl Eritz.

³ Matthyas Pichgiel II, mästare i Danzig 1692, † 1723.

Oblatask inuti förgylld. Under botten: Margareta Eritz: 1722. Stämp. . D. 7,5 cm.

Rökelsekar av brons (fig. 38) med lös handtagsring. Det klotformiga karet krönes av ett litet kvadratisk tempel, överst avslutat med en fågel. Kedjorna mellan kar och handtag saknas utom länkarna närmast karet. Medeltidens senare del. H. 23 cm. RÖKELSEKAR.

Ljuskrone av malm med 16 armar i två rader, profilerad mittstång, slutande i en stor kula. H. 95 cm. Enl. inv. 1752 skänkt av Banérska familjen. LJUSKRONOR.

Ljuskrone av malm (fig. 40) med 6 armar, krönt av dubbelörn, profilerad mittstång, slutande i stor kula med inskrift: »Gifwen från Stäckeby af Anders Pärzon Häll och Maria Månsdotter Rijter. Ano 1693.» — H. 60 cm.

Ljuskrone av malm (fig. 39) med 7 armar, krönt av dubbelörn, profilerad mittstång, slutande i stor kula med 4 ingraverade änglahuvud och mellan dessa graverade inskrifter: »Gabriel. Ismael. Micael. Rafael» och därunder: »Ty han hafver befalt sinom Englom om Thig At The skola bevara thig at tu icke skall stöta tin fot mot sten. Ps. 91. Johan Walman. Maria Grönwalt. A. 1695.» H. 50 cm.

Ljusarmar, ett par, av malm, tvåarmade, av rokokotyp, givna av kamrer Bjlund 1794. Sitta på orgelläktarens barriär.

Ljusarmar, ett par av malm, trearmade, inköpta 1900, sittande på orgeln.

Ljusstakar, ett par (fig. 41) av silver i rik barockform; med ljuspigg. Graverad inskrift på båda: Danderyds kyrka. Johan Banér. Ulrika Vellingk. Anno 1728 (se bil. I). Stämplrar: (=förenklat Norrköpingsvapen); årsbokstav D; P. Zachun.¹ — H. 44 cm.

Ljusstakar, ett par av silver, med tre ljuspipor, den nedre delen som föregående, den övre av spensligare typ. Inskrift:

Foto. S. Brandel 1916.

Fig. 38. Danderyd. Rökelsekar. Rauchfass aus Bronze.

LJUSSTAKAR.

¹ Paul Zachun, guldsmed i Norrköping, † 1753.

Joannes Älf.¹ Helena Eritz d. 24 dec. 1742. Danderyds kyrka. Stämpel på övre delen (=Johan Collin²). H. 36.

Ljuspipor, ett par till Djursholmsbänken. 10 lod.

Ljusstakar, ett par (fig. 42), av tenn i barockform med fötter i form av liggande lejon. Ljuspigg. Inskrift på den ena staken: Margareta Eritz (se s. 36, not 3), på den andra: A^o 1711. 14 maj. — H. 76. Stämplor:

Ljusstakar av driven mässing, ett par av 1600-talstyp (fig.

Foto. S. Brandel 1916.

Fig. 39. Danderyd. Ljuskrone av malm, skänkt 1695. Kronleuchter aus Bronze, 1695 geschenkt.

43 A) med genombrutna rika blad- och blomornament å fot och manschetter. H. 31 cm.

Ljusstakar av driven mässing, ett par (fig. 43 C) av 1700-talstyp. H. 30 cm.

Ljusstakar av driven mässing. H. 20 cm.

24 st. enpipiga ljusstakar av malm till läktaren, anskaffade 1900.

Järnkandelaber av smitt järn (fig. 43 B). Vridbar ring med 6 ljuspipor; upptagen i 1752 års inv. H. 75 cm.

¹ Johan Älf, f. 1700, † 1742, kyrkoherde i Danderyd 1727—42, g. m. assessorskan Helena Eritz.

² Johan Collin, mästare i Stockholm 1735—59.

Vid restaureringen 1915 tillkommo följande belysningsföremål efter ritn. av prof. Wahlman.

Tvenne rikt förgyllda träkandelabrar (se å fig. 27), vardera med 10 ljuspipor; avsedda att stå på ömse sidor om altaret. H. 185 cm.

4 st. ljusarmar av smidesjärn med tre ljuspipor.

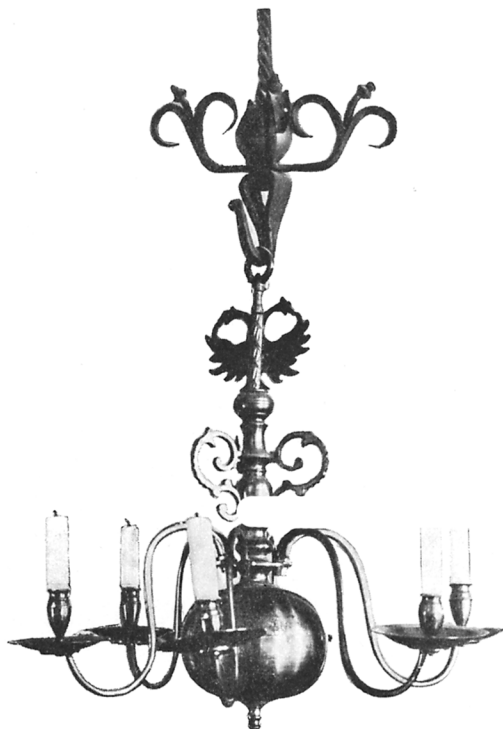

Foto. S. Brandel 1916.

Fig. 40. Danderyd. Ljuskrona av malm, skänkt 1693.
Kronleuchter aus Bronze, 1693 geschenkt.

24 d:o med två ljuspipor samt en svarvad ljushållare av trä ovan varje pilaster å bänkgavlarna.

Antependium av silverbrokad med strömonster. Mycket nött. TEXTILIER.
På baksidan finnes ett sigill med år 164[?] Stockholm. L. 196.
B. 94 cm.

Antependium med breda, vertikala våder av röd sammet omväxlande med sådana av silvermoaré. L. 300. B. 90 cm. Skänkt enl. inv. av Johan Banér och Ulrica Wellingk 1728 (se bil. I).

Antependium i tre delar av rött kläde med silkesbroderier. L. 310. B. 100 cm. Köpt 1897.

Antependium av röd halvsidenmoaré med bårder av knypplade spetsar av guldtråd, utfört och skänkt 1915 av fru Ingeborg Petrelli, f. Eketrä. L. 310. B. 100 cm.

Foto. S. Brandel 1916.
Fig. 41. Danderyd. Silverstake,
skänkt 1728.
Silberner Leuchter, 1728 geschenkt.

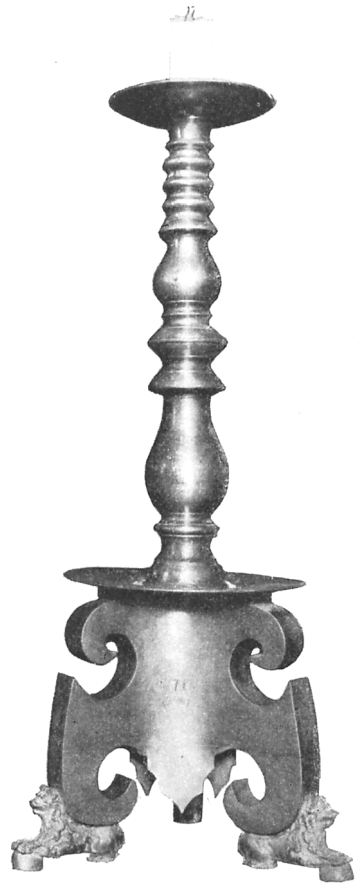

Foto. S. Brandel 1916.
Fig. 42. Danderyd. Ljusstake
av tenn, skänkt 1711.
Leuchter aus Zinn, 1711 geschenkt.

En altarduk av vitt linne. L. 180. B. 65. Med en 24 cm. bred, gammal flandrisk spets fr. 1600-talet på långsidan (fig. 44). Utsökt vackert arbete.

Kalkkläde av linnebatist med knypplade spetsar, broderad med silvertråd med I. H. S. inom en cirkelformig krans samt med givarinnans namn, Sigrid Banér (se bil. I), och vapen; därunder året 1629. Broderiet mycket nött. 120×80 cm.

Kalkkläde (fig. 45) av linnebatist med knypplade guldspetsar, rikt broderat med guld och silke med Gripvapnet i mitten. 80 × 80 cm. Möjl. skänkt av Ebba Grip (se bil. I) omkr. 1628.

Kalkkläde (fig. 46) av kreperat bomullstyg med spets i kanten och smal hålsöm 4 cm. innanför denna, broderat med ornament, liknande turkiska skriftecken, i brunt silke, starkt stiliserade röda blommor och gula eller blå fiskar, broderade med silke och paljetter. 38 × 38 cm. Troligen från 1600-talet.

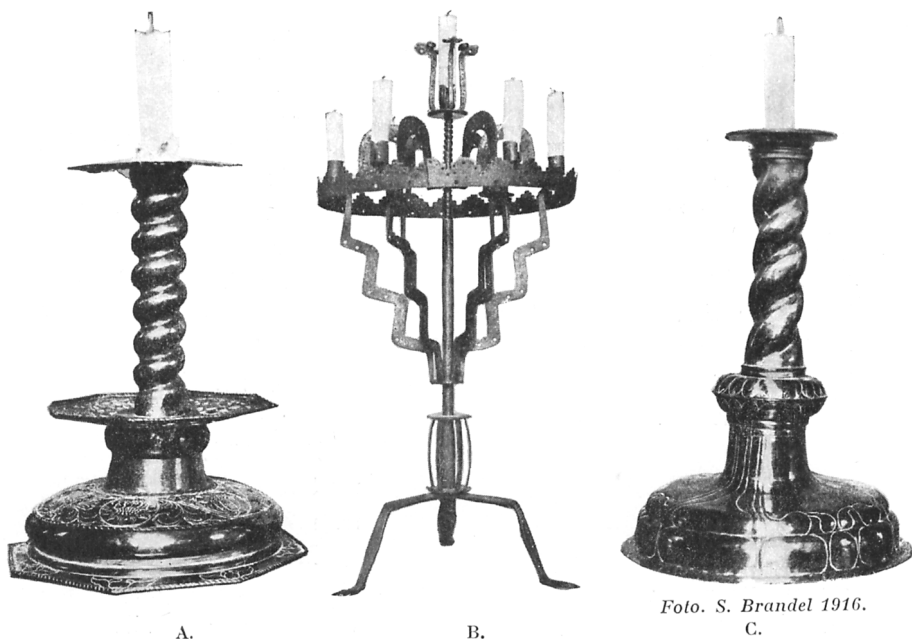

Fig. 43. Danderyd. Ljusstakar, A och C av driven mässing, B av smitt järn. Leuchter, A und C aus getriebenen Messing. B aus Schmiedeeisen.

Kalkkläde (fig. 47) av vitt sidentaft, rikt guldbroderat och med namnen Aron Parment Maria Húbert. Anno 1711. 70 × 70 cm.

Kalkkläde av svartviolett sammet med guldfransar och guldbroderier, givet av friherrinnan U. Wirsén¹ 1820. 44 × 44 cm.

Bokdyna (fig. 48) av rött, guldbrocherat siden med knypplad spets och tofsar av guld, på ena sidan med i guld broderat I N R I omgivet av en krans, broderad i silke. Å andra sidan Banér- och

¹ Ulrica Wilhelmina Wirsén, född Boucht, f. 1776, † 1843, g. 1804 m. greve Gustaf Fredric Wirsén, f. 1779, † 1827. Ägde Djursholms gods.

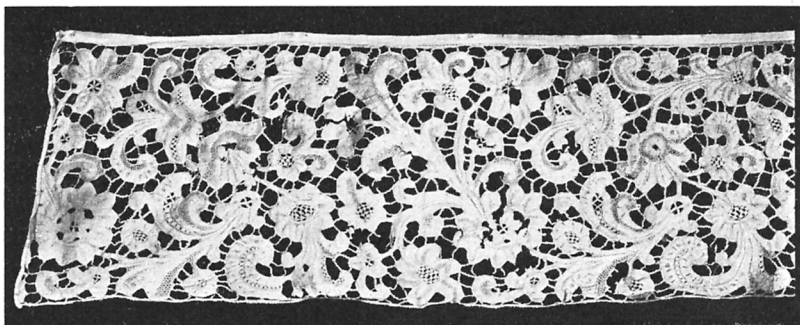

Foto.

Fig. 44. Danderyd. Flandrisk spets på altartduk. 1600-talet.
Flandrische Spitze an einem Altartuch. 17. Jht.

Bielkevapnen och årtalet 1557 inom en liknande krans (fig. 49). L. 38. B. 24 cm. Den är sålunda skänkt av Axel Nilsson Banérs änka, Margareta Bielke (se bil. I).

Bokdyna av röd sammet med guldgaloner och guldkors, baksidan av silvermoaré. L. 45. B. 35 cm. Given enl. inv. av Johan Banér och Ulrika Wellingk 1728 (se bil. I).

Bokdyna av röd sammet med spets och tofsar av guld, å ena sidan ett kors av guldgalon, å andra A. B. 1794. Skänkt av Anders Bilund på Zätra.

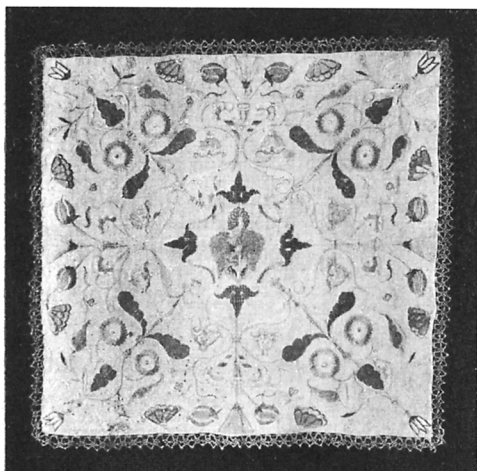

Foto. Pietas 1915.

Fig. 45. Danderyd. Kalkkläde med Gripvapen. 1600-talets första fjärdedel.
Kelchtuch, mit Seide und Gold brodiert.
Erstes Viertel d. 17. Jht.

Bokställning, klädd med silkesbroderat kläde; från 1897.

Mässhake av svart atlas med knypplade silverspetsar och silverbroderat krucifix, sydd av pastorskan Lundström (se s. 2, not 2). Omkr. 1800. Det broderade krucifixet är dock möjligen, efter dess utseende att döma, av tidigare datum, och i så fall torde det blivit överflyttat från en äldre mässhake.

Mässhake av svart sammet med silvergaloner, silverbroderat Guds öga på

ena sidan och silverkors på andra. Inköpt 1857.

Mässhake av vitt, fasonerat sidendamast, fodrat med rött siden, med silvergaloner överlagda med guldspetsar bildande ett kors på ryggsidan, i vars mitt ett mindre kors är broderat av silver på röd botten, framsidan med I. H. S. och tvenne änglahuvud. Tillverkad år 1915 av Licium i Stockholm.

Håv av röd sammet (fig. 50), rikt broderad med silvertråd och paljetter samt med Bielkevapnet T. B. 16 och Banérvapnet C. A. B. 44. Präktigt arbete, skänkt av Ture Bielke och Christina Anna Banér år 1644 (se bil. I).

Håv av silkesbrokad och röd sammet i omväxlande våder, med silverfransar kring öppningen, silvertofs och ställning av silver med inskrift: H: Johan Banér F: Ulrika Wellingk A^o 1728. (Se bil. I).

Stämpl.: , årsbokstav D; P. Zachun (jfr s. 37, not 1).

Håv av svart sammet med korsformigt lagda guldband, fransar och tofs av guld, med inskrift på den förgyllda ställningen: Gifven af I. G. Sunström, C. J. Sunström, Enbyberg 1838.

Flertalet av de ovan beskrivna textilierna äro mycket vackra och av

Foto. Pietas 1915.

Fig. 46. Danderyd. Kalkkläde av orientalistiskt tyg. 1600-talet.

Kelchtuch, orientalische Stoffe. 17. Jht.

HÄVAR.

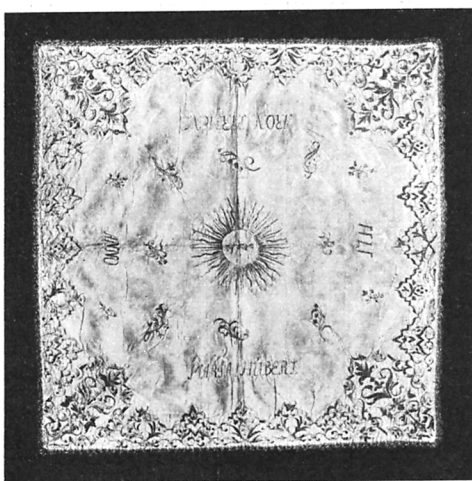

Foto. Pietas 1915.

Fig. 47. Danderyd. Kalkkläde av guldbroderat siden. 1711.

Kelchtuch. Goldene Stickerei auf Seide. 1711.

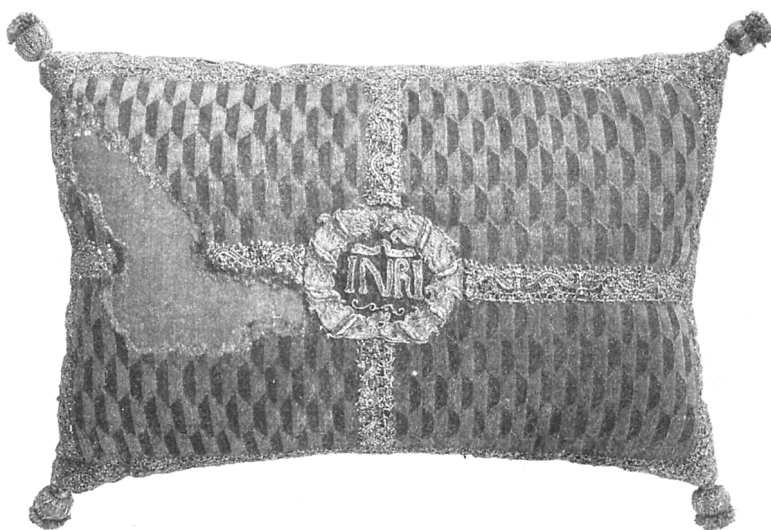

Foto. Pietas 1915.

Fig. 48. Danderyd. Bokdyna av guldbrocherat siden. 1557.
Buchkissen aus goldbrochierter Seide. 1557.

stort värde. De blevo år 1915 på bekostnad av insamlade medel konserverade genom föreningen Pietas i Stockholm.

ÄLDRE
TEXTILIER.

Av äldre nu förkomna textilier må nämnas följande, upptagna i 1713 års inventarium, kompletterat under de följande åren: antependium av »sölvverduk, underfodradt med rödt parkum med Jesu namn med pärlor kring-sydt», antependium av »blom-meltyg med guld» skänkt av S. Banér och E. Grip (se bil. I), mässhake av »Sölvvermoir med crucifix», given av Svante (S.-son) Banér och Margareta Sparre 1693 (se bil. I), mässhake »av svart sammet med guldkors och kru-cifix», bortstulen 1718. Mäss-hake av silvermoir med rött sammetskors, skänkt av J. Banér

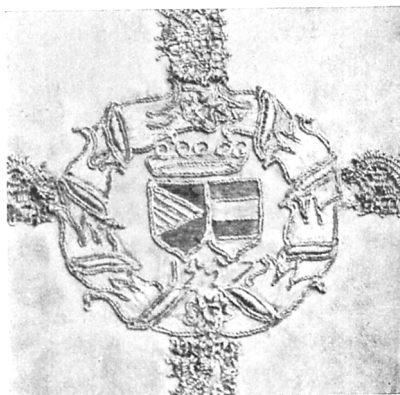

Foto. Pietas 1915.

Fig. 49. Danderyd. Detalj av baksidan till bokdynan fig. 48.
Detail der Rückseite des Buchkissens Fig. 48.

Foto. Pietas 1915.

Fig. 50. Danderyd. Håv av silverbroderad sammet, skänkt 1644.
Klingelbeutel aus silbergesticktem Sammet, 1644 geschenkt.

och U. Wellingk (se bil. I) 1728 (tillsammans med ovannämnda antependium, bokdyna och håv).

Runsten av gråröd gnejs. H. 215. B. 150 cm. Inskriften å den- RUNSTENAR.
samma lyder:¹ vänstra slingan

× IIRNt × BtYI × Nt × Rtht × httht × Dtht tt hif YNt || Ntt
× iarla × baki × lit × raisa × staina × Þ²asa at sikkuik uan
högra slingan:

× tNY BRN Dht YtrDI YNR #tt htht × tNY tht tti tþBN ttt[þ]
× auk bru þisa karði fur ont sina × auk ain ati tabu ala[n]

Översättning: Jarla-Banke lät resa dessa stenar efter sig levande och gjorde denna bro för sin själ och ägde ensam hela Täby.

Runstenen är nu efter 1915 rest mot kyrkans västgavel, var dessförinnan inmurad i södra ytterväggen och angives i Bautil 1121 vara »I Dandry Kyrkodörren». Enl. O. v. FRIESEN³ är emellertid denna runsten en av de tvenne runstenar, vilka åt söder avslutade en av den å stenen nämnde Jarla-Banke i närheten av Täby kyrka byggd bro, vilken längs sidorna pryddes av ett antal runstenar, alla ristade av runristaren Fot omkring mitten av 1000-talet.

Två sandstensstycken (fig. 51) med runristningar, uppenbarligen samhörande, då tjockleken och stenarten är alldeles densamma å

¹ Enl. undersökning av lektor E. Brate 1902.

² Þ betecknar samma ljud som eng. *th* i *thing*, *this*.

³ V. FRIESEN, O., Upplands runstenar, Uppsala 1913.

båda styckena och ristningen av samma art.¹ Det större stycket a) innehåller inskriftens början och slut, det mindre stycket b) innehåller den vänstra slingan något högre upp. Ett stycke av slingan mot inskriftens slut på a) är bortslaget, men dess innehåll kan någorlunda säkert förmodas.

Inskriften är följande:

a) Större stycket, vänstra slingan:

FRIDI | NY | FT _____
 friði | uk | ka _____

b) Mindre stycket:

_____ F | HIKTR _____
 _____ k | sihatr _____

a) Större stycket, högra slingan:

_____ [F]TRNꝛ HIKTRIK
 _____ [f]aþur | sin[asun]sniris

Översättning: Fride ok Ka— och Sigvat— fader sin, son till Snærrer.

Till den människobild, som står innanför slingan på det större stycket, finnes en motsvarighet på Bautil 156, Liljegren 381, Råstad, Spånga sn.

Styckena anträffades vid grävningar i kyrkan 1915 under mittgångens golv på 45 cm. djup. De äro nu fastkramlade på västväggen inne i kyrkan.

GRAV-
VÅRDAR.

Gravsten över Ingeborg och Anna Banér (se bil. I) av grå kalksten. H. 45. B. 88 cm. (fig. 52). I mitten en rektangulär inskriptionsplatta flankerad av tvenne reliefer av de döda i nischartade fördjupningar. Över plattan Banér- och Bielkevapnen samt namnen Ingeborg och Anna. Inskriptionen lyder:

»HIR LIGGER TVÅ AXEL NIELSSO/NS DÖTTRE TIL DIURSHOLM / INGEBORG OCH ANNA. GUD DERYS SIEL HAFVE TYL / ÆVIG. ANNO DNI 1545. / ALLT I GUDS WOLDET. / A(xel) N(ilsson Banér) M(argaretha) P(edersdotter Bielke).»

Såväl Peringskiöld som Antikvitetsboken omnämna en »gravplatta av mässing», vars beskrivning för övrigt passar till fullo in

¹ Enl. undersökning av lektor E. Brate.

på denna gravsten, men de hava tydligen misstagit sig rörande materialet.

Gravstenen, som är mycket vackert huggen, ehuru nu nött, är sedan 1915 inmurad i östgaveln närmast sakristian inne i kyrkan.

Gravstenen (fig. 53) över Axel Nilsson Banér (se bil. I) av grå kalksten med den dödes bild i plattskärningsartad teknik med ingraverade konturer och försänkt botten samt följande vapen: På högra (herald.) sidan om bildens huvud

hans fars och mors vapen, Banér- och Tottvapnen, på vänstra sidan hans hustrus fars och mors vapen, Bielke och Två sparrar. I det nedre vänstra hörnet den dödes och hans hustrus vapen, Banér- och Bielkevapnen, samt i övre högra hörnet första fäderneanans vapen, Banér, och i övre vänstra hörnet första moderneanans vapen, Tott, vidare å högra sidan under varandra de övriga fäderneanorna: Brun, Ulf (tillbakaseende), Bülesbach och å vänstra sidan de övriga moderne: Röde, Nipertz, Krummedick.

Observera, hur utom den dödes och hans hustrus vapen även deras fars och mors vapen särskilt markeras genom sitt läge.

Inskriptionen lyder: EPITAPHIUM / GENEROSI VIRI · AXILI NICOLAI QUI OBIIT ANO [15]54 DIE · 2 MARTY: / ET GENERE AXILIS (!) NICOLAI ET STRENUUS ARMIS / NOBILIS HOC TEGITUR MARMORE STIRPIS HONOS / QUI REGI AC · REGNO DUM VIXIT UTILIS HEROS / PRINCIPIBUS SUMIS NOTUS IN ORBE FUIT / QUOS ADIIT MISSUS TOTIES A REGE LEGATUS / NUNC REGEM CAELI TE DUCE CHRISTE ADIIT. Rörande översättning härav se nedan. Inskr. överensstämmer i det närmaste med andra stycket å det senare epitafiet.

Gravstenen låg förut längre västerut med riktning norr—söder, sålunda ej i ursprungligt läge, men flyttades 1915 till sin nuvarande mera skyddade plats i nordöstra hörnet av kyrkan. L. 240 B. 136 cm.

Epitafium (fig. 54) över Axel Nilsson Banér och hans maka

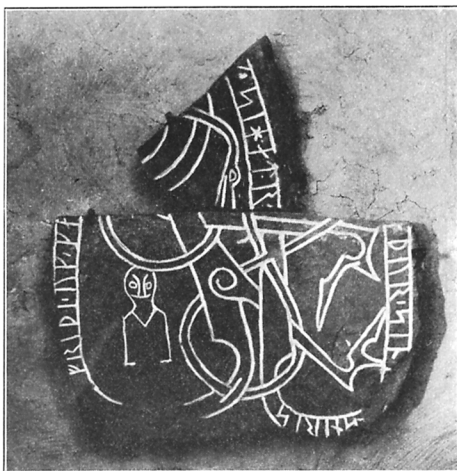

Foto. S. Brandel 1916.

Fig. 51. Danderyd. Delar av en runsten. Teile eines Runensteines.

Foto. S. Brandel 1916.

Fig. 52. Danderyd. Gravsten över Anna och Ingeborg Banér, † 1545.
Grabstein über Anna und Ingeborg Banér, † 1545.

(se bil. I), till större delen av svart och vit marmor. H. 325. B. 140 cm. En rektangulär tavla, flankerad av tvenne kolonner, bärande en bruten gavel med attika, prydd med Banér- och Bielkevapnen och krönt av en putto, blåsande i trumpet. De flankerande kvinnofigurerna äro: Temperantia, blandande vin och vatten, och Prudentia med orm och spegel. Därunder ett horisontalt listverk och en oval, omgiven av broskornament utförda av polerad, vit stuck. Inskriptionen å den större tavlan:

PIJS MANIBUS / GENEROSISSIMI VIRI DN̄I / AXELIJ NICOLAI BAN-
NERIJ / IN DJURSHOLM, EIUSQ[UE] DI / LECTISSIMAE CONJUGIS DN̄Æ /
MARGARETHAE BJELKEN / ET FILIARUM INEBURGAE (!) ATQ[UE] / ANNAE
HEIC QUIESCENTIUM / ILLUD GRATAE MEMORIAE MONU / MENTŪ STA-
TUEBĀT NEPOTES.

ET GENERE(!) AXELIUS NICOLAI ET STRENU[US] ARMIS / TOTI[US] HOC
TEGITUR MARMORE STIRPIS HONOS, / IS REGI AC REGNO DUM VIVERET
UTILIS HEROS, / PRICIPIB[US] SUMMIS NOT[US] IN ORBE FUIT / QUOS
QŪ TERRENI LEGAT[US] REGIS ADISSET. MOX COELI REGES AUSPICE
CHRISTO ADIIT.

Å tavlan mellan listerna: AXELIUS NICOLAI BANERIUS SUS /
CEPTIS EX UXORE SUA OCTO LIBERIS IENEKOPINGIA DENATUS EST
AETATIS .

(= Denna vård restes av efterkommande till tacksamt minne av den högvälborna herren, herr Axel Nilsson Banér till Djursholm och hans kära maka fru Margareta Bielke och deras döttrar Ingeborg och Anna, vilka här vila. — Axel

Nilsson, tapper av börd och förfaren i vapen, ättens stolthet, gömmes nu här under marmorns förvar. Han, en hjälte, var här i livet till gagn för konung och rike, känd vid furstarnas hov, vilka han såsom sin jordiske konungs sändebud besökte. Snart han, ledd av Kristus, mött himmelens konung. — Axel Nilsson Banér, som med sin hustru fått åtta barn, avled i Jönköping i en ålder av — — —.)

Å den ovala tavlan:
SAPIENT: 5: v: 16 / JUSTI
VIVENT IN / AETERNUM ET
DOMINUS MUNE/ATUR EOS.

Axel Nilsson Banérs epitafium är ett verk av Aris Claeszon,¹ vilken på 1630-talet ofta arbetade i Banérsläktens tjänst. Detta arbete torde ha utförts omkr. 1635. Det är inmurat i väggen snett till höger ovan ingången till sakristian.

Gravvård över Svante Gustafsson Banér och hans maka Ebba Grip (se bil. I) av grå sandsten med listverk av mörkbrun, polerad kalksten (fig. 55, se även fig. 56). Den utgöres av en tumbaartad, i plan rektangulär uppbyggnad med den dödes och hans hustrus bilder i helfigurer vilande på översidan. De fyra

Foto. S. Brandel 1916.

Fig. 53. Danderyd. Gravsten över
Axel Nilsson Banér († 1554).

Grabstein über Axel Nilsson Banér († 1554).

¹ Aris Claeszon, bördig från Haarlem, verksam 1625 till 1648. Se CARL R. AF UGGLAS, 1600-talets skulptur, i SVENSK KONSTHISTORIA utg. av Romdahl och Roosval, s. 278, och Ett par portaler i Staden inom Broarna och Aris Claeszon från Haarlem, i Samfundet S:t Eriks årsbok 1916.

Foto. S. Brandel 1916.

Fig. 54. Danderyd. Epitafium över Axel Nilsson Banér, utfört av Aris Claeszoon omkr. 1635.

Epitaph über Axel Nilsson Banér, in schwarzem und weissem Marmor von Aris Claeszoon aus Haarlem um 1635 ausgeführt.

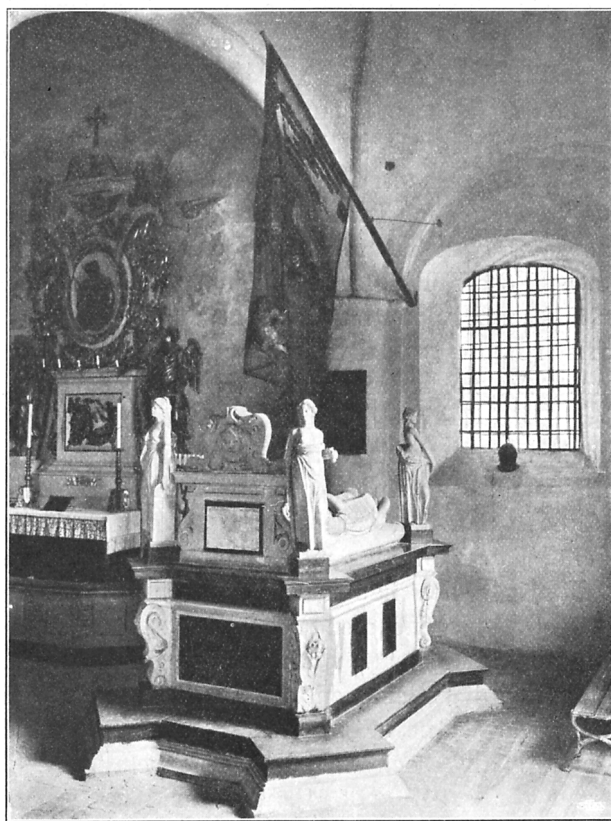

Foto. J. Cederquists Graf. Anst. 1916.

Fig. 55. Danderyd. Svante Gustafsson Banérs gravmonument, utfört av Aris Claeszoon omkr. 1630—35.

Grabmal des Reichsrates Svante Banér († 1628). Aus grauem Sandstein und braunem, poliertem Kalkstein von Aris Claeszoon aus Haarlem um 1630—35 ausgeführt.

hörnena äro utbildade till kraftiga konsoler, prydda med änglahuvuden (fig. 72), och bära allegoriska kvinnofigurer: Fides med en korsprydd sköld, Spes med ett ankare å en sköld och en duva på armen, Fortitudo med en kolonn, Justitia med en våg. Den västra kortsidan är gavelartat utformad och bär en inskriptionstavla av vit marmor (fig. 56), därnedan en rektangulär platta av brun, polerad kalksten, vilken liksom liknande plattor å långsidorna varit prydd med vapen och ornament av vit marmor, vilka tyvärr såsom varande bristfälliga borttogos på 1860-talet. Rester av dessa (fig. 58) och av en serie små anvapen, som troligen suttit å den bruna, runt om gravvården löpande frisen under den krönande listen,

förvaras i en skrubbe under orgelläktaren. Å södra långsidan synas Svante Banérs trenne söner, av vilka endast den yngste, Svante, (fig. 59 B) kom till mogen ålder, å norra långsidan fyra döttrar (fig. 59 C) samt å östra kortsidan en döds genie (fig. 60).

Å inskriptionstavlan läses: EPITAPHIUM DOMINI SVAN / THONIS BANÉR / SANGUINE BANERUM SVANTO BANERIUS HEROS / STURORUM [QUE] SATUS CONDITUR HOC TUMULO / SORTIS QUI ASSIDUOS FREMITUS VIRTUTE RETORSI[T] SEU TURCAS CONTRA MARTIA SIGNA GERENS / SEU REGI IUNCTUS MOSCOS PRESSITUE LIVONOS / SEU LITHAVAOS SIVE AULA REGEND[A] FORET / SEU REGIO RIGÆ CONTERMINA NUMINE VIRTUS / FRETA POTIS FUERAT TOT SUPERARE VICES / URNA HABET EXUVIAS PATRIA ACTA · AT NOMEN AMICI / POSTERITASQUE TENENT · MENS VIGET / IPSA DEO. (= Herr Svante Banérs gravvård. Född av Banérars och Sturars blod vilar hjälten Svante Banér i denna grav, han, som genom sin tapperhet segrade i de täta strider, hans öde förde honom uti, vare sig han förde sina härtecken mot turkarna, eller han i förening med konungen ansatte moskoviter, liver eller litaver, eller han hade att styra det kungliga hovét, eller i förtröstan på gudomen och med ett mod som liknade konungens, var i stånd att vid Riga besegra de största svårigheter. Griften äger hans lekamen, fäderneslandet hans bragder, vännerna och eftervärlden bevara hans namn. Hans själ lever hos Gud.)

Även detta ståtliga och konstnärliga arbete har till mästare Aris Claeszon (jfr s. 49, not. 1), som år 1629 signerat Gustaf Banérs stora gravmonument i Uppsala. Det torde vara utfört mellan 1630—35.

Svante Gustafsson Banérs huvudbaner utgöres av en rektangulär trätavla, målad på framsidan med Banérvapnet, krönt av hjälm och omgivet av hjälmtäcke. Den bär påskriften *S.(vante) B(anér)* 1628 (fig. 61) och är försedd med bärstång. H. 61. B. 47 cm. Detta begravningsvapen visar en av de tidigare typerna för dylika vapens utveckling ur de förut såsom begravningsvapen använda verkliga brukssköldarna (jfr s. 57—61).

Huvudbaner med Banérsläktens vapen (fig. 62 B), skulpterat i trä, krederat och målat, med adlig krona över hjärtvapnet och på de tre hjälmarna, vilka ha gemensamt, oflikat, i övre hörnen uppbundet hjälmtäcke med fransar. H. 180 cm. På en kartusch under skölden läses: »Kongl: Maj:z sampt Sveriges Rijkies / Högtbetrodde Man, Rådth och Hoffrätz Rådth, så och Lagman / Öfwer Werme-landh Den Höghwälborne Herre Herr Schwanthe S. / Banér ·

Foto. J. Cederquists Graf. Anst. 1916.

Fig. 56. Danderyd. Svante Banérs gravmonument. Västra gavelsidan.
Westseite des Grabmales Fig. 55.

Friherre till Gamble Carlebij Herre till Diurszholm, Hörning /
holm, Rönneborgh, Serben, Smilden och Ingerits, åhr född / åhr
1621¹ Den 6. juni och sahl. — — — / (Herran)om åhr 1674 d. 6.

¹ ANREP uppgiver 1624.

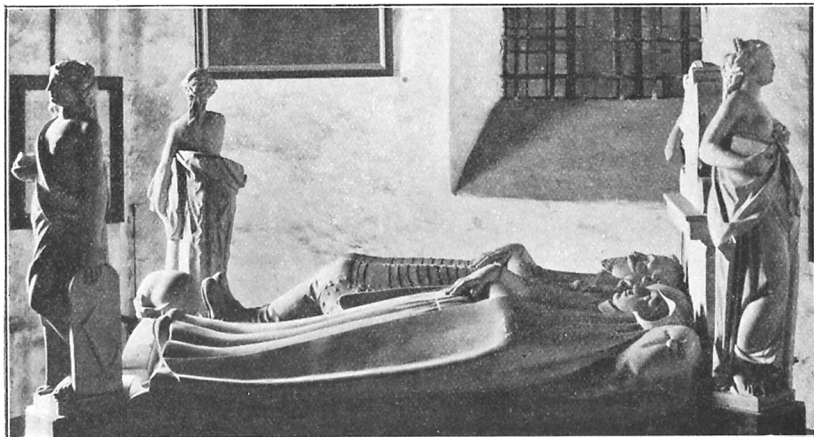

Foto. J. Cederquists Graf. Anst. 1914.

Fig. 57. Danderyd. Detalj från Svante Banérs gravmonument.
Detail des Grabmales Fig. 55.

Maij.» (Se bil. I.) De till detta huvudbaner hörande sexton anvapnen (H. 115 cm.), av vilka nr 1 på fäderne (fig. 62 A) är utförd i överensstämmelse med huvudbaneret, men de övriga med i akanthusblad upplösta hjälmtäcken (fig. 62 C), hänga samtliga å södra långväggen, 8 fäderne till höger (herald.) och 8 möderne till vänster om huvudbaneret.

Huvudbaner med Banérsläktens vapen (fig. 64), skulpterat i trä, krederat och målat, med friherrlig krona över hjärtvapnet och på de tre hjälmarna, oflikat, i hörnen uppbundet hjälmtäcke med fransar samt därunder palmkvistar och troféer kring en kartusch. (H. 255 cm.)

Inskriptionen på kartuschen lyder: »Fordom / General Geheimbde Råådhet / Öfwerer Hoffmästern uthi dhet= / Högförstl[ige] Schleszwig Holstenske= tiensten / Riddar uthaf Johan[n]iter Orden, Frijherre Hr / Johan Gabriel Banér född i Stockholm / d. 16 Decemb. 1662, dödd i Staden Gottorp i Holstén den 19 Decemb. 1706.» (Se bil. I.)

På sidorna om huvudbaneret tvenne i trä skulpterade och målade, med genier och troféer prydda pyramider (H. 190 cm.), den ena med herr Johans 8 fäderneanor, den andra med hans möderneanor.

Huvudbaner med Stenbockssläktens vapen (fig. 63 B), skulpterat i trä, krederat och målat, hjärtvapnet med friherrlig krona och de tre hjälmarna med adliga. Hjälmtäcket upplöst i frodiga akanthusblad; kring en kartusch palmkvistar och troféer (H. 232

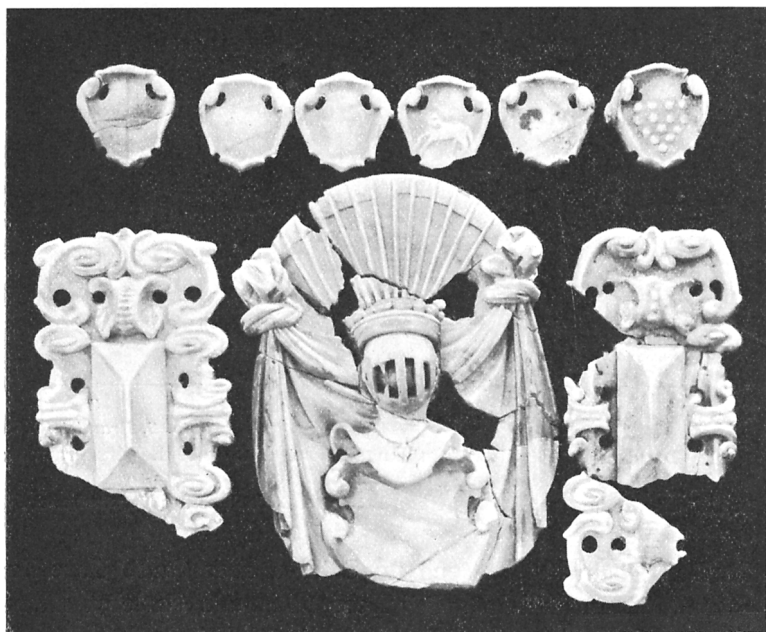

Foto. S. Brandel 1916.

Fig. 58. Danderyd. Detaljer tidigare hörande till Svante Banérs gravmonument. Nu lösa.
Details früher dem Grabmale Fig. 55 gehörig.

cm.). På kartuschen läses: »Kongl. Majj:tz tro-Tienare / och Löitenant under / Kongl. Majj:tz Drabanter den / Högwälborne, nu mera hos Gudh salige Herre och Grefwe / Gref Jacob Stenbock, är född uti Malmö Anno 1663 / den 26 Februarij och afsomnade ute Köping d. 7 janarij 1695.» Å ömse sidor äro uppsatta grev Jakobs anträd (H. 215 cm.) skulpterade i trä och målade (fig. 63 A o. C).

Afritningar II, s. 97, visar en teckning av trenne nu försvunna vapen (fig. 74), vilka möjligen tillhört en anvapenserie.

Svante Mauritz Banérs (se bil. I) begravningsfana med tillhörande stång (se fig. 55). Fanan, av vilken endast fragment uppsatta på svart tyll återstå, är av svart siden, på vilket delar av ett målat huvudvapen samt inskription synas. Den konserverades 1915 av fören. Pietas i Stockholm. Angående denna och andra begravningsfanor berättar Antikvitetsboken följande:

»22 st. likfanor, alla af tiden förlorade utom 2:ne någorlunda i behåll. Den ena af dessa har ett tjockt siden 3 1/2 aln högt 5 aln bredt med hela Banérwapnet intryckt och denna förgyllda öfwer-

BEGRAVNINGSFANA.

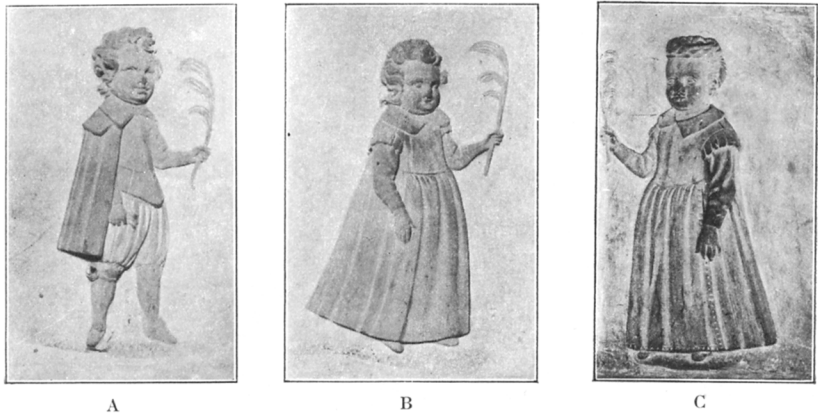

Fig. 59. Danderyd. Detaljer från långsidorna på Svante Banérs gravvård.
A och B söner, C dotter.

Details des Grabmales Fig. 55. A und B Söhne, C Tochter des Verstorbenen.

Foto. S. Brandel 1916.

skrift. Den Höghwälborne och nu Sahlige hoos Gudh Unge Herre H. Swant(e) Mauritz Banér Frij Herr till gamla Carleby, Herre t. Djursholm, Hörningsholm, Hökerum, Rönneborg, Smilten och Serben. Ähr född här i Stockholm d. 24. Junij 1666 och afsombnad sammastädes Sahl. i Her. d. 24 Februarij anno 1668. Hwars själ Gudh ewinnerligen frögde. Runt omkring är en bred och i flera façoner förgylld kant. Den andra af lika storlek har allenast Banére hjärtvapnet intryckt med sina färger och denna gylldene inskrift. Den nu hoos Gudh sahlige unge Herre Wälborne H. Swante Mauritz Banér till Djursholm, Hörningsholm och Hökerum är född i Stockholm d. 24 Junii 1666 och sammastädes i Herranom afsombnad d. 24 Febr. 1668. Kanten är och rundt om förgylld. En annan synes och ha haft ett siden af samma högd och längd som dessa ofwanbeskrifna men swart utan all målning. En quadrat aln som här af war helt och lika tjockt, som på de ofwannämde, fants på silkesvikt att det vägde 5 lod. De öfriga haft tunnaste siden allenast aln högt. På de flesta af dessa synes någon del grewe (?) af samma wapen som här ofwan före finnas anförda och tecknade med F. och M. N:o 1 etc. och således förmodligen nyttjade vid samma tillfälle.» Dessa sistnämnda äro tydligen fädernerne och möderneanor tillhörande en ovanligt fullständig uppsättning av begravningsfanor. Nu samtliga försvunna.

Rörande de till förut nämnda begravningsvapen hörande anvapnen lämna de bland kyrkans arkivalier nämnda (s. 2), av fröken

Foto. S. Brandel 1916.

Fig. 60. Danderyd. Detalj från östra gavelsidan på Svante Banérs gravvård. Dödsgenie.

Detail des Grabmales Fig. 55. Totengenius.

Sigrid Leijonhufvud uppställda anträden utförligare upplysningar.

Sköld (Tartsche, kroksköld) av trä, starkt buktad i vertikal led SKÖLD. med den konkava sidan framåt. H. 53,5 cm., B. 41,5 cm. (fig. 65). Framsidan är försedd med tvenne vertikalt gående åsar, av vilka den mellersta är rak och de båda andra S-formade. Sköldens form för övr. se fig. 65; märk urtag. t. höger = läge för lans. Skölden är på båda sidor klädd med pergament över ett lager av senor. Framsidan är målad med ett bottenmönster av röda stiliserade växtornament på blå grund. Detta mönster upptager hela ytan med undantag av den avfasade röda kanten, som bildar en bård runt skölden. I mitten ovanpå bottenmönstret är Banérsläktens vapen anbragt: i rött fält en spets fr. höger i silver, därövan en sidoställd, sluten hjälm i silver med nio åt vänster riktade hjälmfanor med samma märke som å skölden. På baksidan finnas trenne järnbyglar för remmar. Pergamentet är nött och på sina stäl-

Foto. S. Brandel 1916.

Fig. 61. Danderyd. Huvudbaner över Svante Banér, † 1628. Funeralwappen des Svante Banér († 1628).

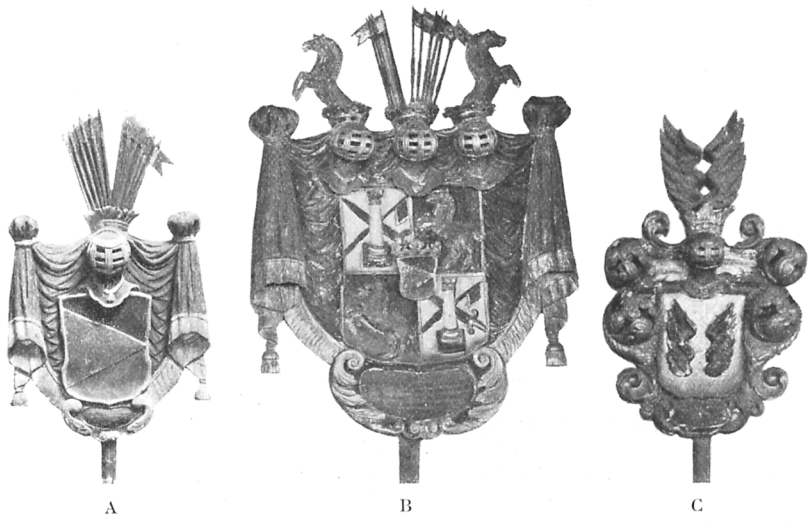

Foto. J. Cederquists Graf. Anst. 1916.

Fig. 62. Danderyd. Begravningsvapen över Svante Svantesson Banér († 1674).
A första fäderneanan, B huvudbaner, C moderneana.
Funeralwappen des Svante Svantesson Banér († 1674).

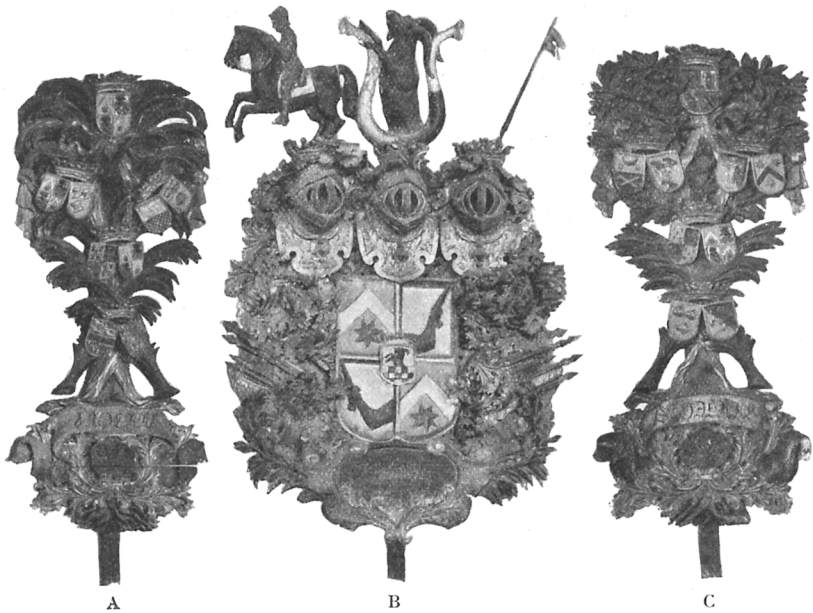

Foto. J. Cederquists Graf. Anst. 1914.

Fig. 63. Danderyd. Huvudbaner (B) och anvapen (A o. C) över
Jakob Stenbock († 1695).
Funeralwappen des Grafen Jakob Stenbock († 1695).

len sprucket, färgen nött och på några ställen senare påmålad.¹ Särskilt vapnet torde vid av prof. F. W. Scholander företagen restaurering starkt förändrats, då den avvikelse från gängse bruk, som sköldens hjälmprydnad nu visar, ej förekommer å äldre avbildningar av densamma (Peringskiöld, Monumenta III, fol. 301, sam

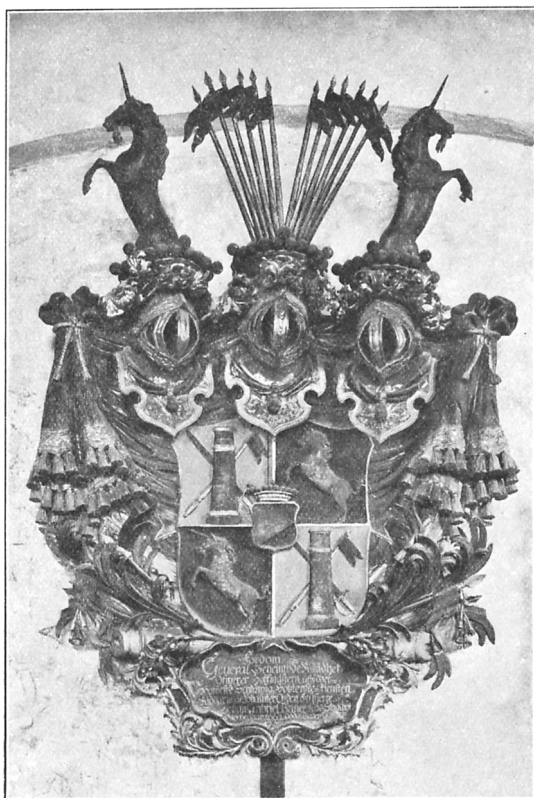

Foto. J. Cederquists Graf. Anst. 1914.

Fig. 64. Danderyd. Huvudbaner över Johan Gabriel Banér († 1706).
Funeralwappen des in Schleswig-Holsteinischem Dienste gestorbenen
Johan Gabriel Banér († 1706).

Afritningar II, s. 97). När prof. Scholander fann skölden, var framsidans pergament helt lossnat. — Peringskiölds Mon. III, fol. 301, innehåller en anteckning om denna sköld: »En gamal Banére skilt hängde inne i Sakristigan tagen fordom uthur Grå-

¹ Jfr E. EKHOF, Tvenne sköldar från slutet av medeltiden i S. F. T. häft. 21, HILDEBRAND, Sveriges Medeltid II, s. 343, KLINGSPOR i U. F. T., bd. I, h. 4, C. A. O[ssbahr], i Ny Illustrerad Tidning, årg. 26, nr 2 (d. 11 jan. 1890).

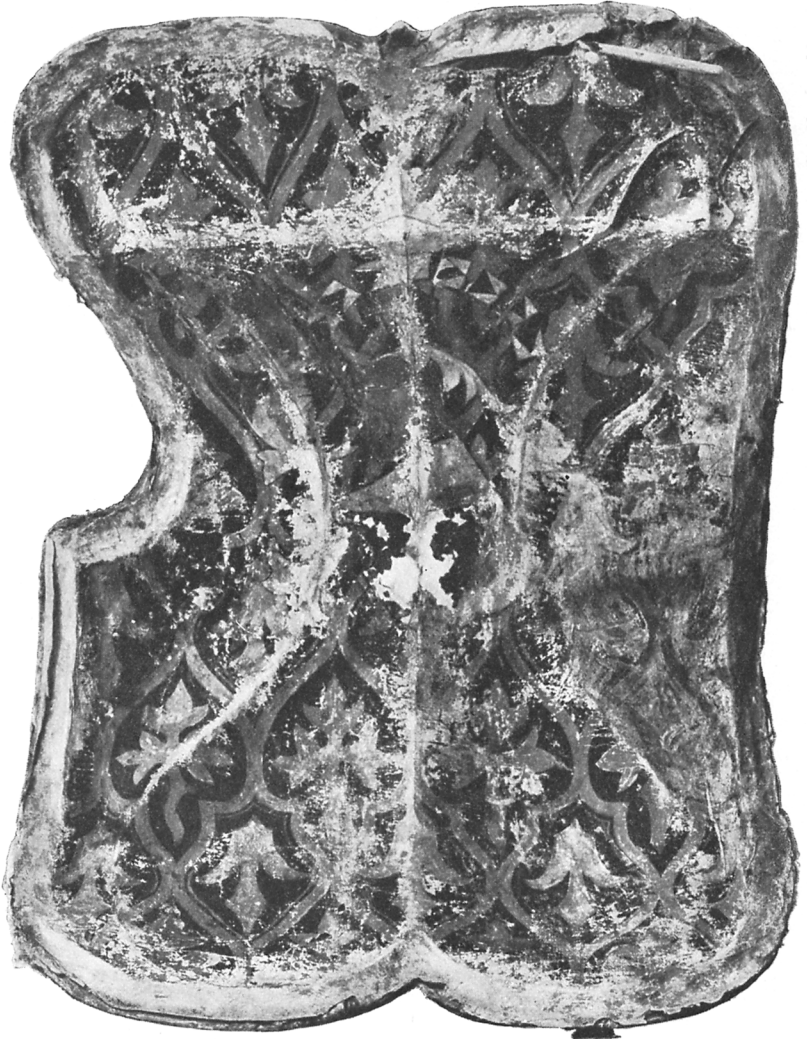

Foto. J. Cederquists Graf. Anst. 1916.

Fig. 65. Danderyd. Begravningsvapen, troligen öfver Eskil Isaksson Banér,
† 1488 el. 1489.

Funeralwappen wahrscheinlich über Eskil Isaksson Banér, † 1488 oder 1489.

munkholm med denna nya påskrift: Åhr 1634 den 20 septemb. togz denna Skiöldē medh Banérewapnet uthur klosterkyrkian i Sigtuna, — och den älste abots — — — ste insignia av samā släkt som och flere gamble adelige Släkter äro sedan förkomne och uppsatt i Dandery kyrkia, dehr åtskillige af denna adelige gamble Banéresläkten begrafne liggia.»

Den här omtalade påskriften synes redan i slutet av 1600-talet varit svårläst, enär den citeras något olika å de tre ställen, där den finnes omnämnd. Den nämnes i Peringskiöld III, s. 49 K. B., i Peringskiöld III, fol. 301 (reseanteckningsboken) samt i Palmskiöldska saml. U. B. Endast den här ovan citerade anteckningen har uppgiften om Gråmunkeholm. Är den ej en felskrivning för Sigtuna, anger den väl snarast, att skölden före Sigtuna varit i Gråmunkeholm, d. v. s. i Gråmunke-

klostrets kyrka på Riddarholmen i Stockholm. Antagligen fördes den då, ss. anteckningen ovan synes angiva, 1634 till Danderyds kyrka,¹ där den kvarstannade till år 1858, då den i samband med planerandet av Banérgravens iståndsättande förvärvades av professor F. W. Scholander.² Med dennes samling kom den 1869 i konsthandeln och skulle hamnat i Napoleon III:s samling på Pierrefonds, därest den icke upptäckts och inköpts av frih. Per Banér på Siöö. Av honom skänktes skölden till Livrustkammaren år 1889, där den nu förvaras (inv. nr 5735).

Denna mycket märkliga sköld kan ha varit en verklig brukssköld och är av den typ, som var vanlig under 1400-talets senare hälft. Den har säkerligen tillhört någon av de då levande medlemmarna av Banérsläkten, möjligen Eskil Isaksson till Wenn-garn, † 1488 el. 89 (se bil. I). Vid ägarens död har den förts i begravningsprocessionen och upphängts i kyrkan.

Hjälmen av slätt svartjärn med visir och halskrage, vikt 3 1/2 kg. HJÄLM. Från förra hälften av 1600-talet,² funnen i prästgårdsmarken. Hjälmen, som är väl bevarad, torde knappast hava legat någon längre tid i jorden. Det förefaller icke osannolikt, att den ursprungligen funnits i kyrkan och då tillhört någon av Banérgravarna. Det var ju icke ovanligt, att den dödes hjälm uppsattes i kyrkan. I så fall har den under senare tid såsom så mycket annat kommit tillfälligtvis ur kyrkan och någon kortare tid legat i jorden, för att sedan åter hittas och återföras dit. Den står nu uppsatt i ett fönster nära Svante Banérs gravvård.

¹ En teckning i Afritningar (fig. 74) vittnar om att skölden fanns i Danderyd på 1680-talet.

² Enl. frih. Rudolf Cederström.

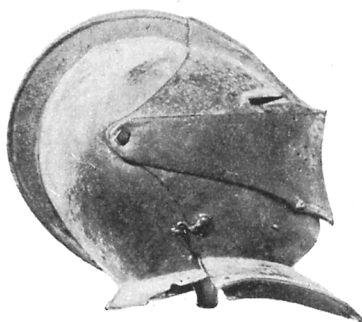

Foto. S. Brandel 1916.
Fig. 66. Danderyd. Hjälmen från
1600-talet.
Eiserner Helm. 17. Jht.

Foto. J. Cederquists Graf. Anst. 1916.

Fig. 67. Danderyd. Porträtt av Svante Banér 1624.
Bildnis des Gouverneurs in Riga Svante Banér 1624.

GRAVVALV. Under kyrkans östra del och med nedgång framför altaret finnes ett större gravvalv för familjen Banér på Djursholm. I detsamma förvaras enl. Klingsporr i U. F. T. ett flertal delvis präktigt utstyrda kistor.

PORTRÄTT. Porträtt (fig. 67) i olja på väv av Svante Gustafsson Banér (se bil. I) med påskrift: »Schwante Banér Frijherre Till G: Carlebij S: R: Råd och General Gouverneur i Riga. Aetatis Suae 41 Anno 1624.» Draperi och landskapsfond ha annan karaktär än porträttet och torde vara en senare påmålning. Förgylld och svart ram. H. 130. B. 110 cm.

Kristus på korset, oljemålning på väv. Fyra små änglar med bibelspråk sväva kring Frälsarens huvud. Målningen är signerad med: »C. G. Erdman pinxit. A:o 1772.» Förgylld ram. H. 81. B. 62 cm.

Kristus nedtages från korset, oljemålning på väv. Signerad som den förutnämnda. Förgylld ram. H. 81. B. 62 cm.

Kristus i bröstbild, oljemålning på väv fr. börj. av 1800-talet. Förgylld ram. H. 102. B. 80 cm. Undanställd. Enkelt arbete.

Följande av Ambrosius Hedengran med kopparstuckna omramningar sirade minnesblad finnas i kyrkan, alla i enkla träramar:

Fröjdekväde över Uppsala mötes hundraårsminne 1693.

Begravningskväde vid Karl XI:s begravning 1697.

Åminnelsekrift över segern vid Narva 1700.

Fröjdekväde över religionsfrihetens införande i Schlesien 1707.

Åminnelsekrift vid jubelfesten 1721.

Åminnelsekrift vid reformationsfesten 1730.

Vidare finnas följande tryckta kungatal:

Gustaf III:s tal 25 juni 1771.

Gustaf III:s tal 21 aug. 1772.

Karl XIII:s tal vid riksdagens öppnande 1810.

Karl XIII:s tal vid riksdagens öppnande 1817, samtliga i förgyllda ramar.

Nummertavla av trä, rektangulär, med skulpterat förgyllt överstycke. H. 57. B. 45 cm. Oan-

TAVLOR.

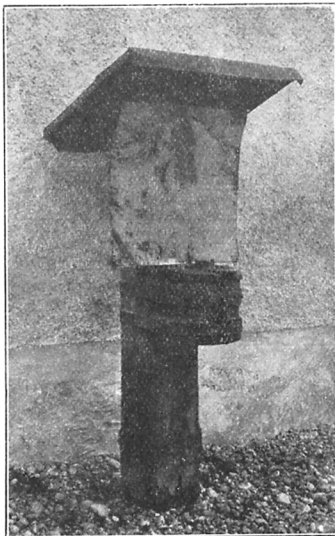

Foto. S. Brandel 1916.

Fig. 68. Danderyd. Fattigbösssa. Armenbüchse.

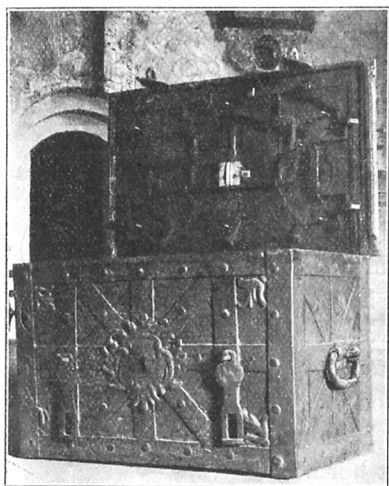
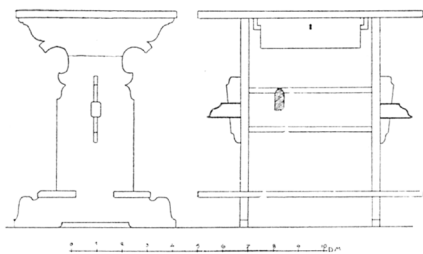
KOPPARSTICK
O. DYL.

Foto. S. Brandel 1916.

Fig. 69. Danderyd. Kyrkkista av järn från 1780-talet. Eiserner Kiste um 1780.

NUMMER-
TAVLOR.

Delin. S. Brandel 1916.

Fig. 70. Danderyd. Bord av 1600-talstyp.

Tisch in der Sakristei. Typus des 17. Jhts.

vänd, förvaras i skrubben under orgelläktaren, från 1700-talet.

Nummertavla av trä, oval, med förgylld ram, fr. 1700-talet. H. 60. B. 47 cm.

Tvenne rektangulära nummertavlor av trä med förgylld ram och smidda, förgyllda ljushållare, utförda 1915 efter ritning av professor L. I. Wahlman. H. 140. B. 55 cm.

NUMMER-SKÅP. Tvenne nummerskåp av trä målade i gröngrå, ådrad färg, utförda 1915 efter ritning av professor L. I. Wahlman. H. 65. B. 40 cm.

TIMGLAS. Timglas med 4 glas, hållarna kring glasen av förgylld mäsing, ramen däromkring av förgyllt, skulpterat furuträ, ståndaren av ek med förgylld, målad, ej plastisk, ornamentik. Från 1700-talet. H. 60 cm. Är placerad på predikstolen.

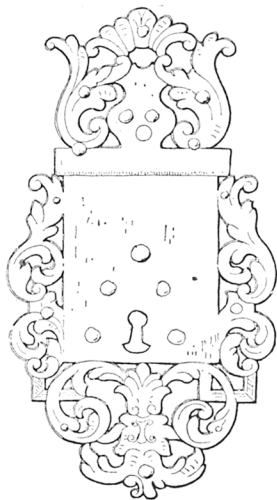
KOLLEKT- O. FATTIGBÖSSOR. Kollektbössa av furu med svarvad fot, brunmålad. 1700-talet. H. 95 cm.

Fattigbössa (fig. 68) av smitt järn (H. 20 cm.) med tvenne järnband fäst vid en fyrkantig furupåle, som uppbär ett snedställt takt, täckt med järnplåt. En vitmålad plåtskiva mellan taket och bössan visar en fattigt klädd kvinna och har nedom denna påskriften: Tänk menska i din glädje dag / På den som torftig, sjuk och svag / Blott lefver för att lida / och (d)rägt af döden bida /. Bössan stod förr utanför kyrkogården vid vägen. Förvaras nu i skrubben under orgelläktaren.

KYRKKISTOR M. M. Kyrkkista (fig. 69) från 1780-talet helt av smidesjärn med smidda ornament och nyckelskylt, visande rokokoformer. L. 82. B. 52. H. 51 cm. Förvaras i sakristian.

Kyrkkista, troligen från 1756, av ekträ, vackert järnbeslagen (fig. 71), med kupigt lock med penningtratt. L. 97. B. 55. H. 62 cm. Står i kyrkans nordvästra hörn.

Klädkista av furuträ med enkla järnbeslag. L. 137. B. 62. H. 62 cm. Även den stående i nordvästra hörnet.

Delin. S. Brandel 1916.

Fig. 71. Danderyd. Beslag å kyrkkista.

Bord i sakristian av brunbetsad furu (fig. 70). 1600-tals typ. Anlikare av mässing med påskrift: »Förordn: d: 29 maji 1739. Danderyds kyrka 1787.»

Karl XII:s kyrkobibli i vackert skinnband med mässingsknappar. BÖCKER.

Danderyds Antiquitetsbok i vackert skinnband (se ovan under kyrkans arkivalier s. 2).

Antavlor till kyrkans begravningsvapen (se s. 2), inbundna i präktigt skinnband av skulptrisen fröken Sigrid Blomberg.

Klocka av malm (D. 86, H. 77 cm.), omgjuten 1841, bär sedan dess följande inskription: »/ Denna Klocka, som sedan år 1539 haft / till påskrift Si Deus nobiscum quis / contra nos, blef på kyrkans bekostnad / omgjuten år 1841, då C: E: Unander var / kyrkoherde J: Sunström / och P: Hedin kyrkovärdar ./» Gjuten av Fr. Seipel & J. G. Liljendahl, Stockholm. Enligt Antikvitetsboken var inskriften före omgjutningen: »Si Deus nobiscum quis contra nos. Ano MDXXXIX.» KLOCKOR.

Klocka av malm (D. 75, H. 67 cm.), omgjuten 1841. Sedan dess med inskription: »Denna klocka, minne efter generalen Johan / Gabr. Banér med inscription (sic!) Soli deo gloria / blef på kyrkans bekostnad omgjuten år 1841 då / C: E: Unander var kyrkoherde, J: Sundström / och P: Hedin kyrkovärdar.» Gjuten av Fr. Seipel & J. G. Liljendahl. Enligt Antikvitetsboken var inskriptionen före omgjutningen: »Soli Deo Gloria», Banérvapnet och »Johan Gabriel Banér. Gloria in excelsis Deo! Me fecit Holmiae Gerhardt Meijer Anno 1717.»

Båda klockorna hänga i klockstapeln.

Foto. S. Brandel 1916.

Fig. 72. Danderyd. Konsol på Svante Banérs gravmonument.
Detail des Grabmals Fig. 55.

Sammanfattning av Danderyds kyrkas konsthistoria.

I. Före nuvarande kyrka har funnits en, måhända två äldre kyrkor av trä eller sten. Om deras utseende och läge är intet bekant. Kyrka i Danderyd dokumentariskt nämnd 1314. Inventarier från denna tidiga medeltidsperiod finnas bevarade i tvenne triumfkrucifix (fig. 19 o. 30), en madonna fr. omkr. 1300 (fig. 29) och en dopfuntsfot (fig. 6).

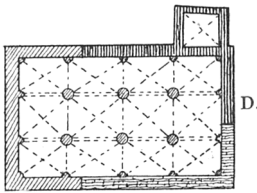
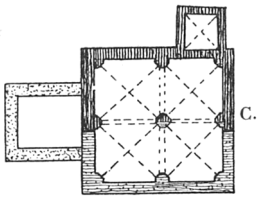
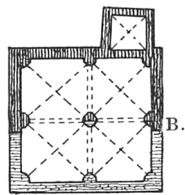
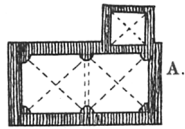

Fig. 73. Danderyd.
Kyrkans planutveckling.
Grundrissentwicklung
der Kirche.

II. Omkring år 1400 uppfördes en ny, rektangulär, åtm. invändigt putsad gråstenskyrka med kryssvälvd, ursprunglig sakristia (fig. 73 A). Kyrkan hade antagl. först inbertak av trä, men välvdes mot medeltidens slut med två stjärnvalv, burna av flersprångiga väggpelare. Pryddes med kalkmålningar omkr. 1530—50 på bekostnad av en Banér vid Djursholm. Hade då ett altarskåp, varav en rest (fig. 28) finns kvar.

III. Kyrkan utvidgades, sannolikt på 1570-talet, söderut till en nästan kvadratisk, tvåskeppig hallkyrka. 2 nya valv i södra skeppet. Portal i sydväst. Sadeltak (fig. 73 B). Denna utvidgning bekostades sannolikt av Gustaf Banér på Djursholm. — Inventarier fr. denna tid: 2 Banérgravstenar och den präktiga bokdynan fr. 1557, skänkt av Axel Nilsson Banérs änka.

IV. I väster tillbyggdes ett torn eller ett vapenhus i slutet av 1500-talet (fig. 73 C). Detta blev möjligen aldrig fullbordat.

V. Under 1600-talets första årtionden ombyggdes kyrkan helt. Den förlängdes västerut, omformades till en 3-skeppig hallkyrka om 4 travéer. Enkla kryssvalv, burna av rundpelare. Ingång i väster och söder (fig. 73 D). Kyrkogården utvidgades i samband härmed åt väster, och den nuvarande stigluckan byggdes. Denna omfattande ombyggnad företogs säkerligen till större delen på be-

kostnad av kyrkans dåvarande patronus, Svante Gustafsson Banér, och hans maka Ebba Grip. Dessa skänkte även kyrkan dess nuvarande praktfulla predikstol (1628).

VI. Därefter följde en gravkultsperiod, som sträckte sig fr. tiden omkr. 1630, då Axel Nilsson Banérs och Svante Gustafssons ståtliga vårdar, bägge av Aris Claeszon fr. Haarlem, uppsattes, fram till början av 1700-talet, från vilken tid de sista begravningsvapnen stamma. Under denna tid skänkte Banérsläkten till kyrkan flertalet av dess inventarier, ss. en del nattvardskärl, belyningsföremål, textilier m. m. År 1707 tillkom altartavlan, bekostad även den av Banérsläkten.

VII. 1732 upptogs ett nytt fönster åt söder. 1757 beslöts om samtliga fönstrens förändring (till nuvarande utseende) samt om igenmurande av sydportalen. — Ny dopfont skänktes av Banérfamiljen under mitten av 1700-talet.

VIII. Orgelläktare, orgel och urverk fullbordades 1794. Orgelläktarens barriär utfördes av hovsnickaren Ifversson fr. Sthlm.

IX. År 1896 utvidgades kyrkogården åt väster.

X. År 1915 genomgick kyrkan en genomgripande restaurering, enl. ritn. av prof. L. I. Wahlman. stadf. gm Kungl. brev $^{22}/_1$ och $^{16}/_7$ 1915. Härvid inlades värmeledning i kyrkan, väggmålningarna framkallades, ny altarring utfördes, predikstolen befriades från övermålning, inventarierna renoverades och kompletterades m. m.

XI. År 1916 utvidgades kyrkogården åt söder efter utkast av prof. L. I. Wahlman.

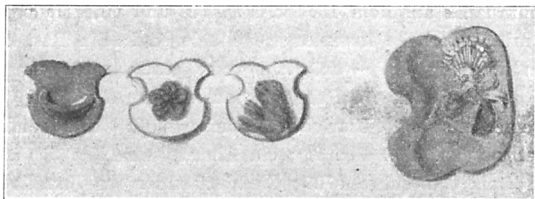

Fig. 74. Danderyd. Trenne nu förkomna vapen i kyrkan. samt Banérskölden, fig. 65. Ur Afritningar.

Funeralwappen, früher in der Kirche, nach einer Zeichnung um 1680.

Zusammenfassung.

Die jetzige Kirche in Danderyd ist eine rechteckige, dreischiffige Hallkirche ohne Turm, aus Granit gebaut, mit Giebeln aus Backstein, innen und aussen weissverputzt. Sie ist das Ergebnis einer langen Entwicklung. Die nordöstliche Partie mit der Sakristei (zwischen 1 u. 2, Fig. 11) ist der Kern des jetzigen Baus und scheint frühestens um 1400 gebaut zu sein. Diese erste, kleine Granitkirche war wohl ursprünglich, nach einer in Uppland gewöhnlichen Sitte, mit einer hölzernen Tonne bedeckt, aber gegen Ende des Mittelalters muss sie mit zwei Sterngewölben überwölbt worden sein. Die unteren Teile der mehrsprüngen Wandstützen (Fig. 12 u. 73 A) dieser Gewölbe sind nämlich noch vorhanden. Wahrscheinlich in Zusammenhang mit der Wölbung wurde die Kirche um 1530 mit Kalkmalereien geschmückt, die zum Teil noch bewahrt sind (Fig. 21—25). Donator des gemalten Dekors war wahrscheinlich — nach gemalten Wappen zu urteilen — die Familie Banér, die auch in späteren Zeiten als freigebige Gönnerin der Kirche auftrat.

Nach 1579 wurde die Kirche gegen Süden erweitert, wobei die Südwand niedrigerissen und zwei neue Sterngewölbe ausgeführt wurden (Fig. 12 u. 73 B). Reste eines hierzugehörigen Anbaus — Turm oder Vorhalle — sind bei einer Freilegung 1915 angetroffen (Fig. 12 u. 73 c) worden.

Um 1620—1630 wurde ein grosser Umbau ausgeführt, welcher der Kirche ihr jetziges Aussehen gegeben hat. Es geschah auf Kosten des Reichsrates und Gouverneurs von Riga, Swante Banér, eines Bruders des berühmten Feldherrn Johan Banér. Die Westwand und der westliche Anbau wurden niedrigerissen, die Kirche gegen Westen erweitert und die alten Sterngewölbe durch 12 von Halbsäulen und Säulen getragene Kreuzgewölbe ersetzt. (Fig. 11 u. 73 B.) Die Kirche stand nunmehr als regelrechte, dreischiffige Halle da.

Noch vor der ältesten Periode der jetzigen Kirche müssen sich doch eine oder mehrere Kirchenbauten in dem Kirchspiel befunden haben. Es sind nämlich folgende aus Holz geschnitzte Einrichtungsgegenstände aus älterer Zeit als 1400 aufbewahrt worden. Ein Triumphkruzifix, hervorragende Arbeit, aus dem 12. Jht. (Fig. 30), weiter ein Triumphkruzifix aus dem 13. Jht. (Fig. 19) und eine Madonna um 1300 (Fig. 29). Weitere mittelalterliche Inventargegenstände sind: Ein Rest eines mittelalterlichen Schnitzaltars (Fig. 28) — möglicherweise eine Arbeit von Bernt Notke — aus dem Ende des 15. Jhts., ein Rauchfass aus Bronze (Fig. 38).

Andere bemerkenswerte Einrichtungsstücke sind: Eine reich aus Holz geschnitzte Kanzel von ung. 1630 (Fig. 31); ein Altaraufsatz (Fig. 27) aus geschnitztem und bemaltem Holz vom Jahre 1707; Grabdenkmäler der Familie Banér, nämlich kalksteinerne Platten mit reichem Reliefschmuck vom 1545 und 54 (Fig. 52 u. 53), ein Epitaph in schwarzem und weissem Marmor (Fig. 54) und eine Grabtumba (Fig. 55) aus grauem Sandstein und braunem Kalkstein, beide mit reichem statuarischem Schmuck und von dem in Schweden stark tätigen Bildhauer Aris Claesson aus Haarlem zwischen 1630—35 ausgeführt.

Gut erhalten ist auch eine Serie Funeralwaffen (Fig. 61--65). Fig. 65 ein wirklicher Kampfschild aus dem Ende des 15. Jhts.

Neben der Kirche steht ein Glockenturm von dem in Uppland während des 18. Jhts. gebräuchlichen Typus.

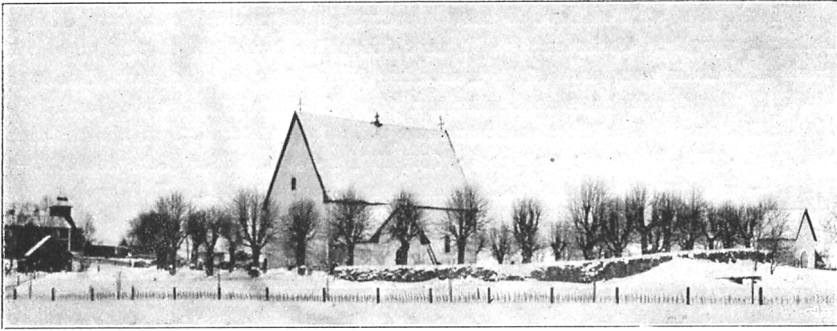

Foto. S. Brandel 1917

Fig. 75. Täby kyrka från sydväst.
Situationsbild der Kirche von Südwesten.

TÄBY KYRKA.

UPPLAND, STOCKHOLMS LÄN, DANDERYDS SKEPPSLAG.

UPPSALA ÄRKESTIFT, ROSLAGS ÖSTRA KONTRAKT.

Tryckta källor: *DIPL. SUEC.* I, s. 587, nr 227 omtalar Tæby (Täby) socken år 1281; vidare nämnes Tæby ecclesia tidigast i II, s. 158, nr 1095 år 1293 och s. 532, nr 1584 år 1308; i II, s. 687, nr 1745 nämnes parrochia Tæby år 1297—1308. — *BRANDELIUS*, C. M. *Dissertatio de paroeciae Roslagiae Täby*, UPPSALA 1786. Innehåller beskrivning över kyrkan, inventarier, gravstenar, klockor m. m. — *C. A. KLINGSPOR* i *U. F. T.*, II, s. 182, beskrivning över kyrkan, inventarier, gravstenar, klockor m. m. — *UPPL.* I, s. 382, uppgifter om Täby socken.

Handskrivna källor och avbildningssamlingar: R. A.: *Inrikes Civil-exped. Registratur*: Kgl. brev 9. 4. 1697 angående kollekt till Täby kyrkas reparation. Kgl. brev 4. 12. 1728, kollekt till kyrkoreparation. *Acta ecclesiastica*, Täby: Tacksägelsebrev fr. församl. till Karl XI 28. 6. 1696. — K. B.: *PERING-SKIÖLD*, *Monumenta* III, fol. 52 och 301, beskrivning av inskriptionstavla över norra kyrkogårdsporten, teckn. av runsten i vapenhusets yttervägg. — *AFRITNINGAR* II, s. 99, teckn. ext. av kyrkan fr. S.O. — *SOCKNE-SKRIFWARE* II, s. 140, teckn. av predikstolskolonn, tre teckn. av gravstenar i kyrkan, beskrivn. av inventarier, gravstenar och inskriptionstavla över norra stigluckan. — *UPLANDIA SACRA*, pars sec. I, s. 342, plan, teckn. ext. av kyrkan och stapeln fr. S., en teckn. av gravsten fr. år 1345, beskrivn. över kyrkan och invent., avskrift av del ur 1713 års inv., beskrivn. av gravstenar, utdrag ur prot.-böcker. — A. T. A.: 1 akvarell, sign. Sohlman, ext. av kyrkan och stapeln fr. N.O., 9 st. teckn. och akvareller av valvmåln. sign. Sohlman, 1 blad teckn. av måln. i vapenhuset, sign. Lindberg, 1 foto. av ext. av kyrkan fr. S.O., 1 foto. av södra stigluckan fr. N., 2 foto., int. mot Ö. av kyrkan, 11 foto. av valvmåln., 1 foto. av stendopfont; 1829 års inv.; beskrivn. av valvmåln. av N. J. Ekdahl, *Stilm* 1835. — Ö. I. Ä.: 1 bl. ritn. på väv t. västfasaden, ändring av portal och rundfönster, av C. Grundström, stadf. gn. Kgl. brev d. 17 aug. 1883; 1 blad ritn. på väv till inre vindfångsanordning av C. Fredr. Ekholm 1883.

Kyrkans arkivalier: I LANDSARKIVET I UPPSALA: Konsthistoriskt intressanta uppgifter förekomma i: C. nr 1 innehåller inv. 1713 m. tillägg, 13 st. gravbrev, sockenstämmoprot. 1713, kyrkoräkn. fr. år 1713; O. nr 1 innehåller inv. 1795, 1818, 1829; N. nr. 1 innehåller inv. 1796, 1848, 1879 samt visit.-prot. 1796, 1818; K. I nr 1 innehåller sockenstämmoprot. 1738—1772; K. I nr 2 innehåller sock.-prot. 1775—1807 och visit.-prot. 1787; K. I nr 3 innehåller sock.-prot. 1807—1825. — I KYRKAN förvaras sockenstämmoprot. fr. 1825—1891, K. I nr 4, 5, 6, K. II nr 1.

Kyrkogård, stapel, bod.

Täby kyrka och kyrkogård ligga vid slutet av en ås, å mot sydväst svagt sluttande mark, i vinkeln mellan tvenne sockenvägar, som löpa längs den östra och norra sidan av kyrkogården.

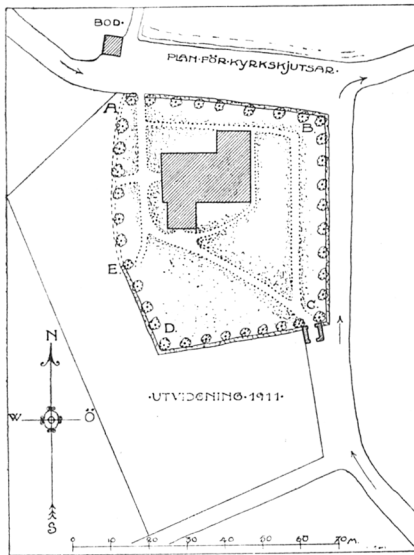

Fig. 76. Täby. Situationsplan. Uppmätt av S. Brandel 1916.

Den äldre delen av kyrkogården (fig. 76 A, B, C, D), som år 1911 utvidgades genom tillägget av stora områden på västra och södra sidan, har formen av en oregelbunden femsiding med största utsträckning åt söder. Den omgives av en delvis torvtäckt bogårdsmur av gråsten med rester av kalkbruk mellan stenarna, rikligast förekommande i södra mursträckan. H. 100 till 150, B. omkr. 150 cm. Nordmuren närmast västra hörnet (A) och c:a $\frac{2}{3}$ av västmuren (A—E) bortrevs år 1910, varvid stenen användes vid uppförandet av ett nytt skolhus.

År 1714 täcktes bogården med spån och år 1738 med bräder, 1783 med »de gamla bänkarne» (se s. 110) och ovanpå dessa näver och småsten. 1798 använde man grus och »klappersten» som täckning. År 1819 beslöts, att allt trävirket skulle borttagas och en »kuller» anläggas ovanpå muren av »klappersten i ler lagd». Denna kuller jämnades därefter med ett dubbelt varv av torvor, vilka fastgjordes med pinnar, tills de hopvuxit med rötterna.

Ingångarna till kyrkogården ligga i nordvästra och sydöstra hörnen. Den förra, som intill 1863 var försedd med stiglucka

(se s. 72), har nu endast gjutjärnsgrindar mellan granitstolpar. Den senare äger ännu kvar sin ståtliga, vitputsade stiglucka (fig. 77 och 78). Den är i sina nedre delar uppförd av gråsten, för övrigt av tegel och täckes av ett spånlagt sadeltak. Stigluckan synes ej vara i förband med den här i kalkbruk lagda bogårdsmuren utan delvis byggd ovanpå denna och sålunda yngre. Då stigluckan är medeltida —

dess norra gavelröste är nämligen byggt av tegel ($28 \times 9 \times 13$ cm.) i munkförband med avjämnade fogar — ha vi sålunda åtminstone i södra bogårdsmuren kvar ett stycke medeltida kyrkogårdsinhägnad. Södra gavelröset är vid någon reparation ombyggt med tegel i kryssförband ($26 \times 7 \times 13$ cm.) med öppna fogar. Portgången, som på östra sidan har en murad sittbänk, övervälves av ett tunnvalv och öppnar sig i norr och söder med stickbågiga portaler, den södra försedd med tjärade träportar från 1730-talet. Till vinden leder genom norra röset en stickbågig glugg, ovan vilken gavelspetsen prydes av ett sågsnitt. Det visar sig, att från denna glugg en även icke alltför stark stämman kan göra sig väl hörd över hela kyrkogården, söder och öster om kyrkan. Gluggen kan möjligen haft användning som friluftspredikstol¹ vid tillfällen, då menigheten samlats å gården. Den sitter lagom högt över tunnvalvets hjässa för att en man, stående

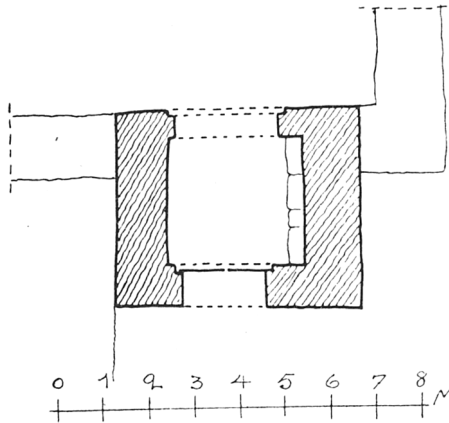
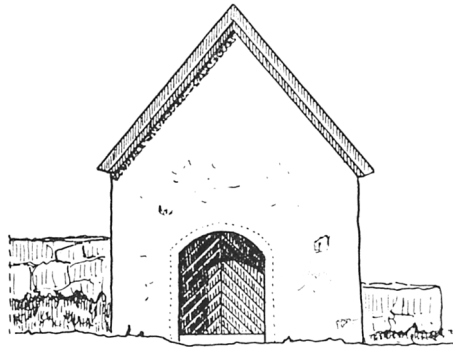

Fig. 77. Täby. Stiglucka. Fasad m. S. och plan. Uppmåtn. av S. Brandel 1917. Kirchofsportal. 15. Jahrh.

¹ Se JANSE, O., i UPPLAND I, s. 582. Kyrkogårdspört med talaröppning vid Edsbro kyrka.

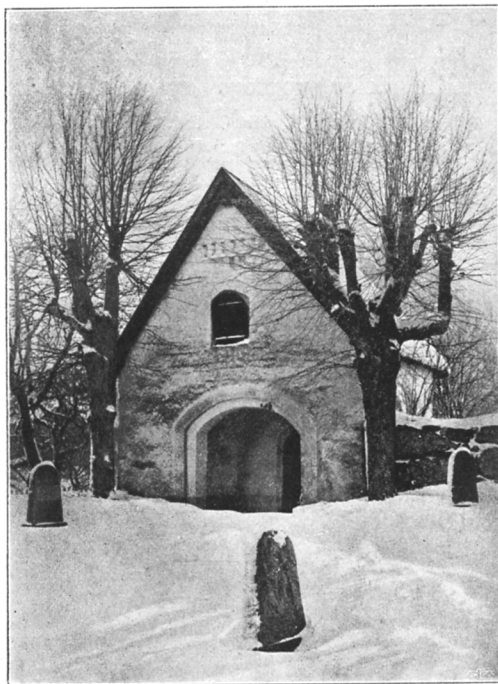

Foto. S. Brandel 1917.
Fig. 78. Täby. Stiglucka från norr.
Kirchhofportal von Norden.

på denna, skall kunna tala ut genom öppningen. Vissa ojämnheter å murarnas inner-sida i stigluckans syd-östra hörn ovan valvet och några nästan blanknötta stenar giva stöd för ett antagande, att här funnits en något så när bekväm uppgång till stigluckans vind. En uppgång här i sydöstra hörnet kan också vara orsaken till, att södra portalöppningen ej sitter mitt på utan betydligt mer åt väster å stigluckans sydfasad (se fig. 77). Stigluckan har visserligen samma tegelformat som den i början av 1300-talet uppförda sakristian

(se s. 79), men torde dock ej ha tillkommit förrän under 1400-talet.

NORRA
STIGLUCKAN.

Norra stigluckan och ett kyrkohärbärke omnämnas år 1713 i samband med mätning av bogårdsmuren: »Från kyrkioherberget på Östra sidan till Norra Stegluckan befans wara 187 al och i från Norra Stegluckan till kyrkioherberget igen 112, och gör tillsammans 299 al.»

PERINGSKIÖLD¹ och SOKNE-SKRIFWARE² och inv. 1829 omtala en inskriptionstavla av järn uppsatt på Norra stigluckan. Enligt Peringskiöld lästes å denna: »Siste viator gradum et hec pauca ingratus lege (= Hejda ditt steg, vandringsman, och läs i din otacksamhet dessa få rader):

»Man stryker sin segel för Konglige Slott
Fast skieppet det mister sin fahrt dett har fått
Än mehr är det Huus dber Gudz ähro i boor

¹ PERINGSKIÖLD, Mon. III, fol. 53.

² SOKNE-SKRIFWARE II, s. 150.

Wähl wärt af oss syn-
dare vörnaden stoor
Dy fahr nu ey om som
dhe mästa wähl plä
Men blåtta ditt hufwud
och bögs dina knä
Lätt sucka ditt hierta till
Gudh så du säg
Lof ähra skie Gudhi! Sen
wandra din wäg

Lectori incertus Deo
certus, devote additus et
dictus author. (=Förfat-
taren, okänd för läsaren,
känd för Gud, honom
fromt tillgiven och till-
ägnad.)

Anno Mundi Kristiani
MDCLXXXVIII» (= i
kristna tidsräkningens år
1688).

Initialerna A. M. K.
anses betyda Adolf Mag-
nus Klingspor.¹

Norra stigluckan var putsad och hade spåntäckt tak. Antag-
ligen har den stått ungefär, där den nuvarande nordvästra ingången
är. Beslut om dess rivande fattades 1863.

Längs bogårdsmuren växa inalles 36 ståtliga, klippta lindar. PLANTERING.
Dessa planterades år 1785 av trädgårdsmästare G. Stockman på
greve J. Meijerfeldts² bekostnad. Stockmans gravsten, strax öster GRAVSTENAR.
om sakristian, berättar även härom: »Dessa 36 Lindars / odlare /
Gust. Stockman / Ford. Trädgårdsmästare vid Näsby / född 1723 /
död 1801 / Hvilar Här / Med sin Maka.» H. 100 B. 30 cm.

Bland övriga gravmonument må nämnas en vacker vård av
kalksten över Iöran Rehn.³ H. 120 cm. Inskr.: Här Hvilar /

Täby Foto. S. Brandel 1917.
Fig. 79. Danderyd. Klockstapeln.
Glockenturm aus d. J. 1763.

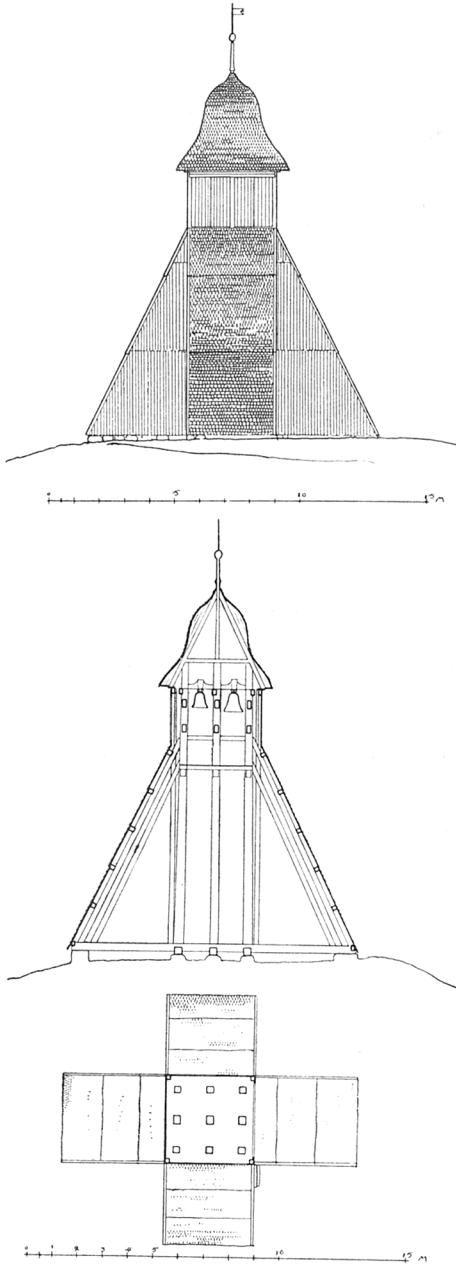
glad!

¹ A. M. Klingspor, f. 1647, † 1701, överste och landshövding i Helsingfors, ägde Hagby gård i Täby. Se U. F. T. II, s. 192.

² Se not. s. 115.

³ Iöran Rehn, bryggare i Stockholm och ryttmästare vid borgerskapets kaval-
leri. Kusine till hovintendent J. Rehn, se s. 110.

KLOCKSTAPEL.

Bod.

Fig. 80. Täby. Klockstapel. Fasad,
skärning, plan. 1:300.
Uppmåtn. av S. Brandel 1915.
Glockenturm aus d. J. 1763.

Fordne Ägaren till Wäster Arninge / Iöran Rehn / Född D. 25 Aug: 1727 / Död D. 22 Apr: 1810 / Samt Dess Kära Maka / Rebecka Christ. Kinnström / Född D. 19 Maji: 1737 / Död D. 22 Jun. 1806.

Klockstapel (fig. 79 o. 80), som reser sig på åsen omkring 100 m. norr om kyrkan, är av den sena uppländska torntypen. Den är inklädd med bräder med den karnisformade huvan och sidornas sneda fall täckta med spån och helt och hållet tjärad. Flöjeln bär året 1763.

Denna stapel avlöste en, år 1763 riven, äldre stapel. Redan 1761 beslöts, att en ny stapel skulle uppföras enligt ritningar av byggmästar Mathias Bergström i Stockholm. Bergström avled emellertid. Stapeln uppfördes i stället år 1763 av »bonden Eric Jansson i Wätö», vilken tillfrågades året förut, men då var hindrad av ett annat stapelbygge. Den nya stapeln lades något högre upp på åsen än den gamla, för att ljudet från klockorna ej skulle brytas av kyrkans höga tak. Angående klockorna se s. 130.

Kyrkans timrade, delvis brädklädda, rödfärgade bod ligger snett emot norra kyrkogårdsgången norr om vägen.

Kyrkobyggnaden.

Kyrkan, vars plan framgår av fig. 82, är uppförd av gråsten med undantag av fönster- och portalomfattningar, väggpelare, valvbågar och valv, vilka utförts av tegel. Utvändigt är kyrkan spritputsad med undantag för de slätputsade hörnen samt fönster- och portomfattningarna. Sockel saknas, men på vissa sträckor av murarna finnes en sockelliknande ansvällning ungefär $\frac{3}{4}$ m. från marken. Till denna höjd är putsen runt kyrkan målad med grå färg. Långväggarna avslutas uppåt under takfoten av ett utifrån synligt, tjärat hammarband.

Av kyrkans sju fönster är intet ursprungligt. Med undantag FÖNSTER.

av ett cirkelrunt fönster å västgaveln äro alla stickbågiga. Samtliga ha gamla, grönaaktiga rutor i träspröjsar och dubbla träbågar. De tre fönsterna å södra långsidan sitta troligen ungefär på sin ursprungliga plats. En tecknad ext. från SO. i AFRITNINGAR II, s. 99 (fig. 81) visar, att kyrkan på 1680-talet hade trenne fönster åt

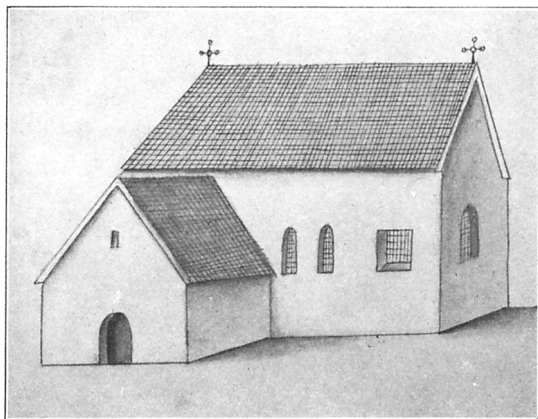

Fig. 81. Tecknad ext. från SO. ur Afritningar.
Die Kirche von Sydosten nach einer Zeichnung um 1680.

söder, av vilka tvenne voro smala och rundbågiga och det tredje, det östligaste, stort fyrkantigt. Troligen äro de tvenne rundbågiga de ursprungliga, senromanska fönstren. Det tredje hade tydligen blivit förstorat för vinnande av mer ljus i koret. År 1787 blevo dessa tre fönster förstorade i samband med upphuggandet av tvenne fönster på norra sidan, varest förut ingen öppning funnits. Östgavelns stora fönster har mycket sneda sidosmygar, under det att stickbågens smyg går nästan vinkelrätt mot vägglivet. Möjligen är anledningen till fönstrets och smygarnas stora bredd, att man med ett enda fönster velat ersätta trenne mindre kopplade fönster, av vilka mittfönstrets valvhjassa gått till samma höjd som det nuvarande fönstrets. Västgavelns utåt av tvenne murhak om-

givna fönster sitter på samma plats som ett äldre fönster, vilket upphöggs och förstörades först år 1761 och sedan år 1883. — Å västgavelns röste finnes en stickbågig glugg till kyrkovinden.

PORTALER. Den ursprungliga sydportalen leder från vapenhuset in till kyrkan. Dess båge är ett mellanting mellan rund- och stickbåge. Smygen är utbildad med trenne innanför varandra liggande vulster. Dess gamla dörr ersattes 1852 av en ny. Den spetsbågiga, med trenne murhak omgivna västportalen fick sin nuva-

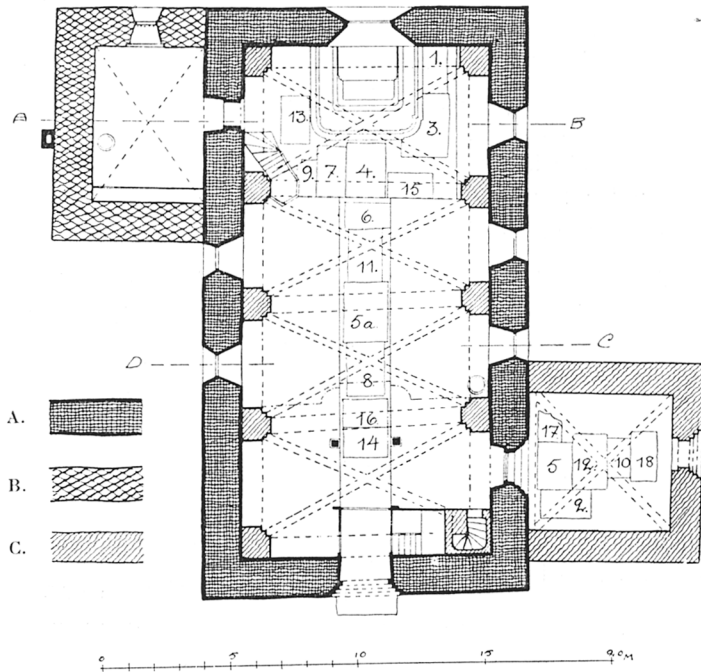

Fig. 82. Täby. Plan. Uppmåtn. av S. Brandel 1915. Skala 1 : 300.
Grundriss.

rande storlek genom upphuggning 1883 av en mindre med endast tvenne hak prydd portal, vilken även den sannolikt ej var ursprunglig. Dess furudörrar och vindfånget innanför förskriva sig likaså från 1883. De stickbågiga dörröppningarna från kyrkan till sakristian och till den murade trappan till vinden slutas den förra med tvenne gamla järndörrar och den senare med en ny plåtbeslagen trädörr.

Golv. Långhusets golv är nu av trä utom det två steg högre liggande

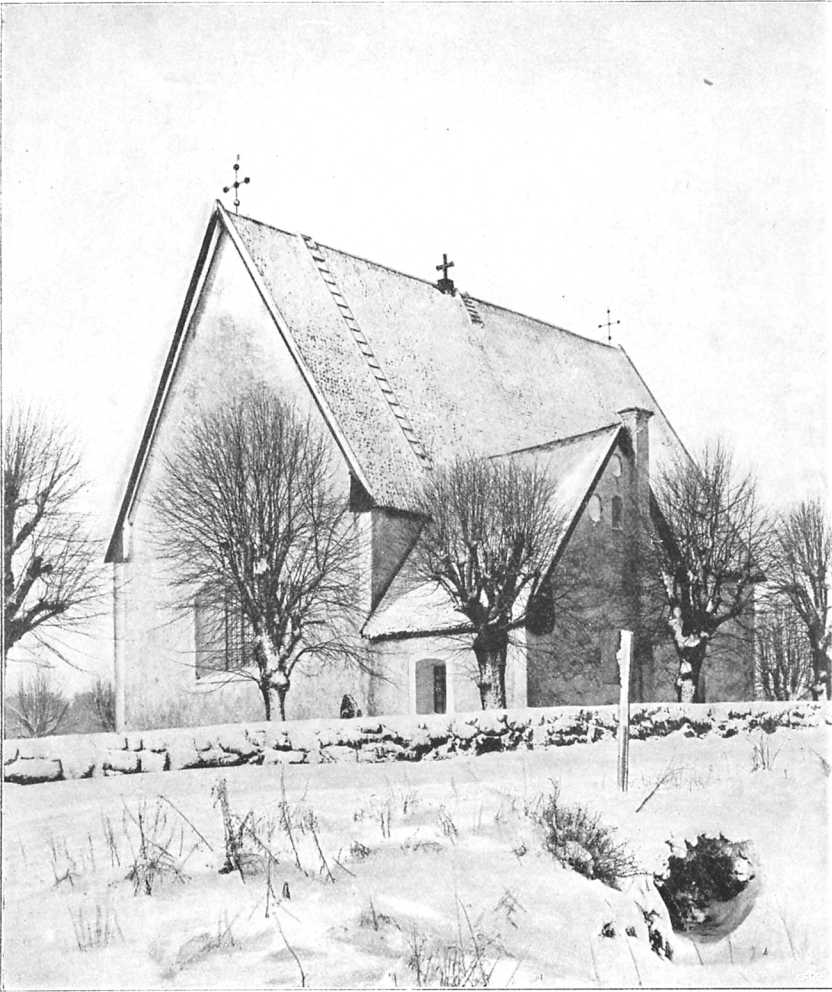

Foto. S. Brandel 1917.

Fig. 83. Täby kyrka från nordost.
Die Kirche von Nordosten.

korgolvet och gången mellan bänkkvarteren, där golvet är lagt med gravhällar (se s. 123) med cementfyllning dem emellan. Troligen har kyrkan förut haft tegelgolv, 1738 omtalas nämligen lagning av golvet med tegel.

Den ursprungliga kyrkan har bestått av en rektangulär, enskeppig sal (fig. 82: A). Den var endast invändigt putsad (se s. 82) och täckt av en troligen öppen takstol (se s. 82). De gotiskt höga och spetsiga, aldrig påbyggda gavelröstena begränsa tiden bakåt för

DEN UR-
SPRUNGLIGA
KYRKAN.

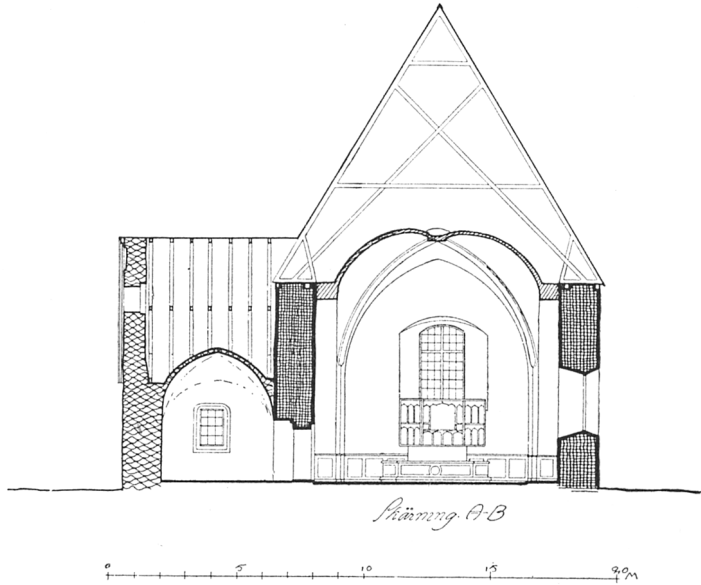

Fig. 84. Täby. Tvärsektion mot öster. Uppmätning av S. Brandel 1915.
Skala 1 : 300.
Querschnitt gegen Osten.

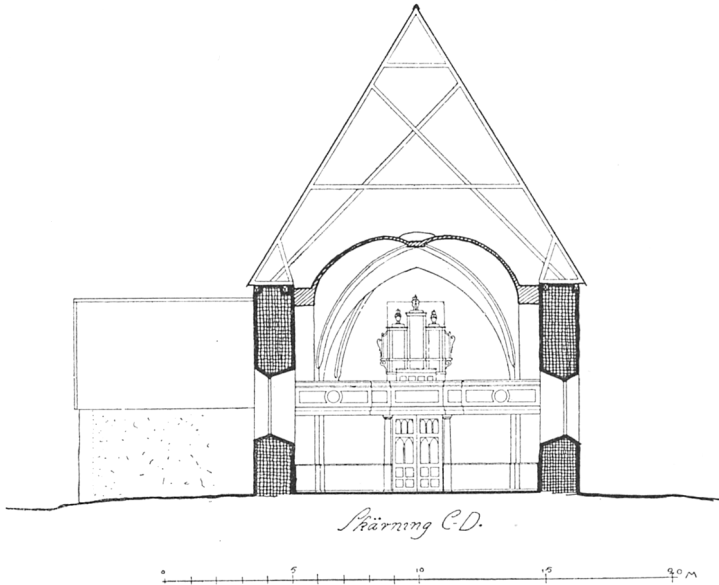

Fig. 85. Täby. Tvärsektion mot väster. Uppmätning av S. Brandel 1915.
Skala 1 : 300.
Querschnitt gegen W

kyrkans byggande till omkring 1250. De två smala, rundbågiga fönstren, om vilka teckningen i Afritningar berättar, torde hindra sättandet av den övre gränsen längre fram än till slutet av 1200-talet. Den ursprungliga sydportalens obestämda rundbågsform motsäger icke, att kyrkan byggts vid övergången mellan romansk och gotisk tid.

Denna kyrka tillbyggdes i början av 1300-talet (se nedan) med SAKRISTIA. en sakristia (fig. 82: B), den ännu kvarstående, uppförd i granit med

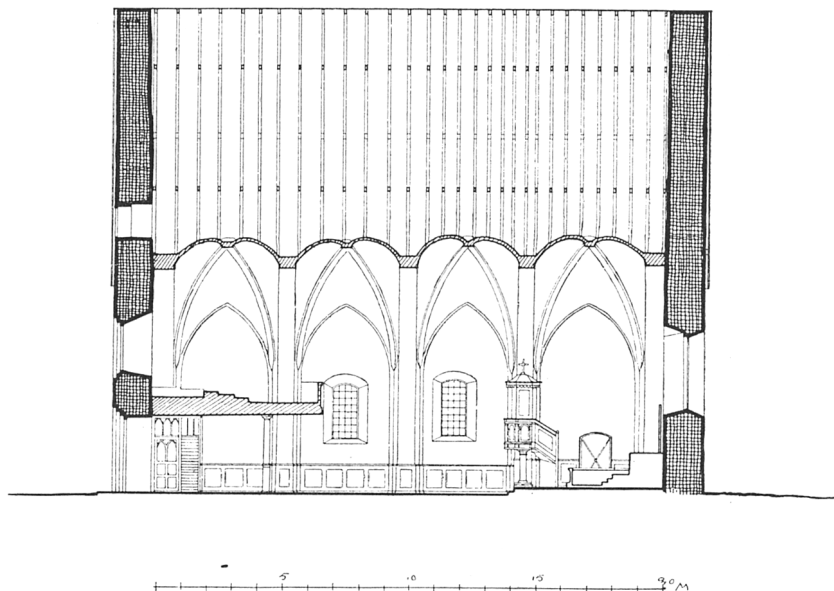

Fig. 86. Täby. Längdsektion mot norr. Uppmätning av S. Brandel 1915.
Skala 1 : 300.

Längsschnitt gegen Norden.

undantag av gavelröstet av tegel i munkförband med avjämnade fogar (tegelformat $28 \times 13 \times 9$ cm.), fönsteromramningen kring det stickbågiga, med järngaller och järnlucka på insidan försedda fönstret och valvet. Detta, som är uppfört utan sköldbågar av tegel av samma storlek som röstets, är samtida med sakristians väggar. Det är ett kupolvalv med stenarna liggande i koncentriska ringar. Dylika valv uppföras i mellersta Sverige under årtiondena omkring år 1300,¹ t. ex. i Strängnäs domkyrka. På undersidan har valvet i putsen ett kryssvalvs sömmar svagt markerade. Gavelröstet prydes av trenne cirkelformiga, en halvsten försänkta

¹ Enligt muntliga meddelanden av prof. Sigurd Curman och lic. Gerda Boethius

Foto. S. Brandel 1917.

Fig. 87. Täby kyrka. Interiör mot väster.
Inneres der Kirche gegen Westen.

blinderingar kring en smal stickbågig glugg (se fig. 83). Sakristian har trögolv och spåntäckt tjärat yttertak.

VALV-
SLAGNING.

Någon gång omkring mitten av 1400-talet härjades kyrkan av eld, varvid dess gamla takanordning (se s. 81) brann upp. Den ersattes av kyrkans nuvarande 4 kryssvalv, murade på stick på tvåsprångiga väggpelare, vilkas språng utan kapitäl övergå i de nedtill tillspetsade valvstrålarna, som eljest ha en platt, rektulär genomskärning och bilda ett enkelt kryss. Tegelmått $29,5 \times ? \times 7,5$ à 8 cm. Såväl sköld- som gördelbågar äro starkt spetsbågiga och kuporna något överhöjda. Valvstrålar av denna enkla form och endast obetydligt bomberade kappor äro kännetecknande för valv från mitten av 1400-talet. Valven äro putsade och prydda med kalkmålningar från slutet av 1400-talet. Om målningarna se s. 83.

VAPENHUS.

Troligen i samband med valvslagningen i kyrkan tillbyggdes ett vapenhus (fig. 82:C) av gråsten. Gaveltoppen, som prydes av en cirkelrund, en halvsten försänkt blindering, är utförd av tegel. Likaså omfattningen till den svagt spets- nästan rundbågiga ytter-

Foto. Generalstabens lit. anst. 1917.

Fig. 88. Täby kyrka. Interiör mot öster.
Inneres der Kirche gegen Osten.

portalen. Denna slutes av en rikt järnbeslagen tjärad ekport. Beslagen äro av 1400-tals-typ och utförda av breda, profilerade, smidda band, vilka dela sig i smalare stjätkar, slutande i hjärtformiga blad. Vid de ställen, där det breda bandet smalnar och där stjätkarna övergå i bladen, äro beslagen dekorerade med refflerutade fyrkanter (fig. 90 o. 91). Låset är ett stort stocklås. Vapenhuset täckes av ett kryssvalv med ribbor av samma typ som i kyrkan. Sköldbåge finnes endast mot kyrkväggen, varför valvslagningen måste vara samtidig med vapenhusets byggande. Valvet och väggarna äro försedda med kalkmålningar från samma tid som kyrkovalvens. De ha dock i senare tid blivit överkalkade och synas endast på några partier, där den nya putsen fallit av. Om dessa målningar se s. 101. Vapenhusets golv är lagt med tegel och gravhällar (se s. 123).

Kyrkans yttertak är ett brant, spåntäckt, tjärat sadeltak. På YTTERTAK.
taknocken över gavelpetsarna smidesjärnskors med träkulor och flöjlar. Takstolsanordningen (fig. 84) är ej den ursprungliga. I västgavelns röste kvarsitta ännu kolnade rester av en äldre tak-
6-162724. Danderjys skeppslags kyrkor. 1.

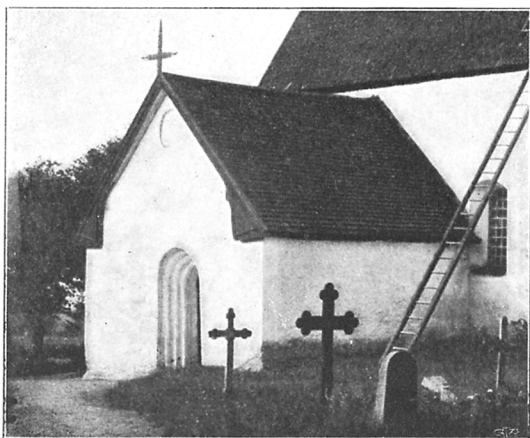

Foto. S. Brandel. 1917.

Fig. 89. Täby. Vapenhuset från sydost.
Die Vorhalle von Südosten.

stol (fig. 92), vars nedre delar gå tvärs över kyrkan, delvis täckta av valven, och som sålunda är äldre än dessa. Å östgaveln synes endast fördjupningarna efter takstolsparrarna. Då å såväl långhusets murar över valven som å västgaveln rikliga rester av puts finnas kvar, vilka å gaveln gå högt upp, är det troligt, att den gamla takstolen varit öppen. Ungefär

en halv meter väster om den nuvarande triumfbågen finnas å både norra och södra långväggen rektangulära hål (H. 30, B. 22 cm.) med kvarsittande, kolnade rester efter en bjälke, som här gått tvärs över kyrkan, och under vilken troligen ett triumfkrucifix varit upphängt.

TAKRYTTAR-
PROJEKT.

Vissa tecken tyda på att västra delen av taket burit en takryttare. Takstolarna över det västligaste valvet äro nedtill förstärkta med bjälkar, som bilda en horisontal kvadrat. Högre upp äro de förbundna och försträvade med varandra medelst bjälkar och spiror, som kunna ha bildat underredet till en borttagen eller endast avsedd takryttare. Detta antagande styrkes av att i västligaste valvets hjässa finnes en s. k. sturk, d. v. s. en träplugg, som går tvärs genom valvkappan, själv genomborrad av ett hål, genom vilket en klocklina kan löpa.

UPPVÄRMNING.

Kyrkan uppvärms genom en järnkamin, ställd vid södra väggen med rökröret gående upp genom en valvkappa, vilken har tagit skada härav genom uppståndna sprickor och blivit betydligt ned-sotad. I sakristian finnes en mindre järnkamin. Intill 1856 uppvärmdes sakristian med en kakelugn.

TIDIGARE
KYRKA.

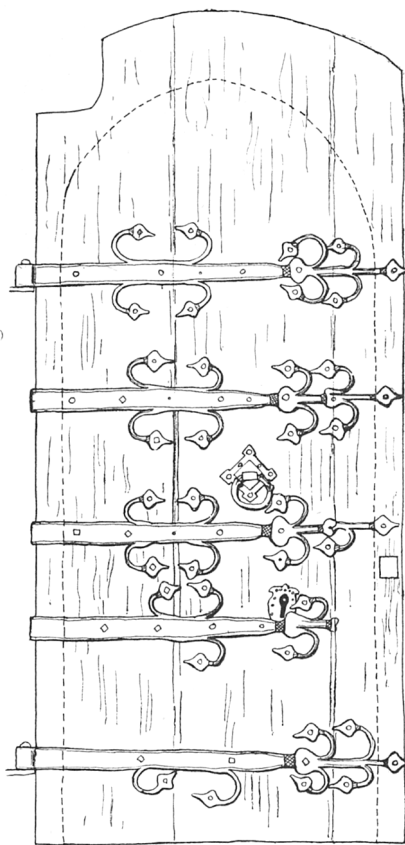
Kyrkobyggnaden från slutet av 1200-talet, för vilken ovan redogjorts, har säkerligen ej varit den äldsta inom Täby. På samma grunder som i Danderyd (sid. 22) kan även här tänkas, att den mäktige Jarla-Banke byggt en kyrka före den nuvarande

i Täby, som hörde till hans jordgods; så mycket mer som vi i Täby ej långt från kyrkan äga kvar resterna av det ståtliga minnesmärket över honom: Jarla-Bankes bro (se s. 45).

Medeltida kalkmålningar.

Korets och långhusets valv och gördelbågar äro dekorerade av medeltida kalkmålningar,¹ figurscener och ornament, vilka aldrig överkalkats eller genomgått någon restaurering och sålunda erbjuda ett viktigt studiematerial. — Väggarna ha jämväl varit prydda med kalkmålningar, vilka dock överkalkats mot slutet av 1700-talet, liksom vapenhusets valv och väggar, var-est dock målningarna här och var framträda på ytor, där överkalkningen fallit av.

Mästarens namn är ej bevarat till vår tid vare sig genom signatur å målningarna eller genom arkivuppgifter. Genom sin allmänna karaktär äro Täby målningar att hänföra till den stora grupp, som bildas av målningarna i ett antal kyrkor i Uppland och närgränsande landskap, vilka nära sammanhänga med Kumla och Husby-Sjutolfts kyrkors målningar, den förra signerad 1482 av Albert,² målare och

0 1 2 3 4 5 10 15 D. V. MÄSTARE.

S. Brandel delin. 1917.

Fig. 90. Täby. Järnbeslagen ekdörr till vapenhuset. 1400-talet.

DATERING.

Die Tür der Vorhalle mit Beschlag von Schmiedeeisen. 15. Jht.

¹ Täby målningar äro förut behandlade i tryck av SYLWAN, O.: Kyrkomålningar i Uppland, s. 130. Handskrivna beskriv. av dessa av N. J. EKDAHL 1835 i A. T. A. och av HANS HILDEBRAND: Berättelse om en resa i Östra Uppland, inlämnad till V. H. o. A. A. 1868 s. 3 och s. 41.

² Albert målare, gift 1473 med Anna, änka efter Johan målare i Stockholm, † trol. 1509. Se O. SYLWAN i Kyrkomålningar i Uppland, s. 100.

Foto. S. Brandel 1917.

Fig. 91. Täby kyrka. Medeltida järnbeslag å vapenhusdörren.
 Detalj av fig. 90.

Mittelalterlicher Beschlag von Schmiedeeisen an der Thür der Vorhalle.

pärlstickare i Stockholm, verksam från omkr. 1480 till omkr. 1500. Täby målningar stå särskilt nära dekorationerna i Odensala och Herkeberga,¹ av vilka Herkeberga visar den närmaste frändskapen med Alberts signerade arbeten. Täby torde i detta avseende kunna sättas mellan Herkeberga och Odensala.

ALLMÄN
 DISPOSITION.

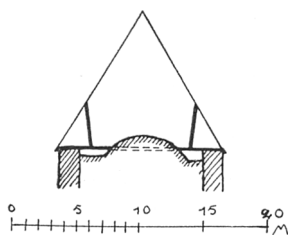

Fig. 92. Täby kyrka. Schema av äldre takstol.

För ett stort antal bibliska tavlor i kyrkan ha som förebilder tjänat träsnitt i Biblia pauperum.² I nedanstående förteckning över figurscenerna äro de ämnen och inskrifter, som äga motsvarighet i Biblia paupe-

¹ Se Sveriges kyrkor: Uppland, band IV, h. 1, s. 69 och SYLWAN, s. 39—50 och s. 104.

² Se SYLWAN i Kyrkomålningar i Uppland, s. 21, och Sveriges kyrkor, Uppland, B. IV, H. 1, s. 71.

rum, betecknade med numret å motsvarande blad och figur i denna (t. ex. B. p. I. 1.; jfr översikt hos Sylwan, s. 190).

Planen för tavlornas gruppering är uppgjord efter liknande principer som i Oden-sala kyrka, ehuru ämnesvalet ej är detsamma. Den östra kappan i varje valv visar valvets högtidligaste framställning, från väster till öster, räknat i en stegrad serie av helighet: Den egyptiska Marias himmelfärd i västligaste valvet, Kristi förklaring, Kristus och Maria tronande i mellanvalven och Treenigheten i koret.

Målningarna äro utförda i kalkfärg på torr grund. De använda färgerna äro rödbrunt (= caput mortuum), rött (= mönja), vilket i allmänhet svartnat, grönt (= malakit), svart, grått och ljusblått samt sparsamt gult (= ockra).

De trenne gördelbågarna äro på undersidan dekorerade med ett frodigt rankverk, i vilket vid bågarnas anfang figurer och djurbilder inflätats (fig. 95). Triumfbågen och den västligaste gördelbågen med grönt och blått som huvudfärg, den mellersta med brunt och grönt. Gördelbågarnas östra sidor samt valvribborna äro prydda med bladslingor med rosetter. Gördlarnas västra sidor med rankornament. Slingorna ha långa, smala, på sidorna småflikade blad, hälften gröna och hälften bruna. Rosetterna å korvalvets ribbor äro av en annan typ än i de övriga valven. Valvribbornas och sköldbågarnas sidor ha schablonerade mönster. De platta skärningspunkterna mellan valvribborna pryddas av stora blommor utom i korvalvet, som bär en liten med ett

TEKNIK.

Foto. S. Brandel 1917.

Fig. 93. Valvmålning. Detalj av gördelbåge samt Profetbrösbild (III: 12).
Gewölbemalerei um 1490.

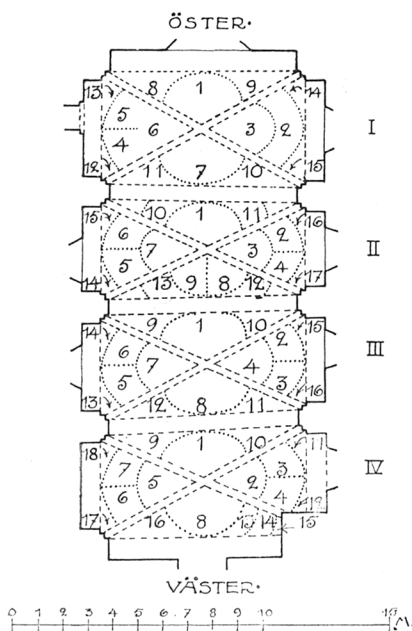

Fig. 94. Täby kyrka. Schema
av valvens målningar.
Schema der Gewölbmalereien.

() insatta äro utplånade
brand och Ekdahl.

Valv I.

- I: 1. *Nådastolen*. Gud Fader håller den döde sonen framför sig, duvan (nästan utplånad) nedsvävar över dem, sex änglar tillbedja. Å språkbanden inskrifterna: »benedicta sit s[an]cta trinitas. — atque unitas trinit[atis] confitemur ei.» (= välsignad vare den heliga trefalden — och enheten i trefalden, vi bekänna inför den). Fig. 96.
- I: 2. *Kristi Himmelsfärd*, B. p. XXXIV, 2. Av Kristus synas endast fötterna och nedre delen av klädnaden. Inga fotspår. Nedanför synas den knäböjande Maria och apostlarna. Å språkbanden läses: »Viri gallelei quit aspicitis i[n] celum — hic ihes[us] qui assu[m]pt[us] est a vob[is].» (I gallileiske män, varföre sen I upp mot himmelen — Denne Jesus, som blivit upptagen från eder . . . Apg. 1: 11.) Fig. 101.
- I: 3. *Enok upptages till himmelen*, B. p. XXXIV, 1. Gamla testamentets förebild till Kristi himmelsfärd. Inskrift: »Hnoch tra[n]s[lat]us celestib[us] est social[us]» (= den upptagne Enoch är förenad med de himmelska. B. p. XXXIV, 1). I samma fälts västra del *Elia i den brinnande vagnen*. B. p. XXXIV, 3. Nedanför tjänaren Elisa. Inskriften utplånad. Fig. 101.

Guds lamm dekorerad fyrkant. Svickelfälten utfyllas av samma slags bladslingor som å ribborna ehuru utan rosetter. Bakgrunden å samtliga tavlor, som inom samma valv-kappor skiljas från varann genom schablonerade band eller enkla linjer, utgöres av putsytans färg och är beströdd med ornament av nedanstående fyra schabloner.

Valvmålningarnas ämnen och inskrifter äro här nedan förtecknade, märkta med siffror, som dels hänföra sig till valvplanen fig. 94, dels till Biblia pauperum (se s. 85). De i inskrifterna med förkortningstecken angivna bokstäverna ha nedan insatts inom klammer []. De inom

- I: 4. *Marias död*. Madonnan på dödsbädden omgiven av apostlarna, av vilka en sitter och läser i en bok, en annan, också sittande, håller sig för öronen. Inskrift: »q[uae] e[st] ista (q[uae] asce[n]dit p[er] dese[r]tu[m] sicut v[ir]gula» (= vem är hon som stiger upp genom öknen som en stängel. Hög. visan 3:6). Fig. 103.

S. Brandel delin. 1917.

- I: 5. *Maria bäres till graven* av apostlarna. Bredvid kistan tvenne judar, vilkas händer fastnat vid kistan, då de ville hindra begravningen. Inskrift: »q[uae] est ista q[uae] asce[n]dit p[er] dese[r]tu[m] puler[a] ut luna clara ut...» (=vem är hon som stiger upp genom öknen, vacker som månen, lysande som . . . Hög. visan 3:6 och 6:10.) Fig. 103.

Fig. 95. Täby kyrka. Valvmålning. Djurfigur å gördelbåge. Se fig. 93. Gewölbemaleriei, um 1490.

- I: 6. *Kristus och Maria in aureola*, omgivna av fyra tillbedjande änglar. Fig. 103.
- I: 7. *Simson bär Gazas stadportar* (Dom. 16: 3). B. p. XXIX, 1. Förebild till Kristi uppståndelse. Inskrift: »Obsess[us] tur[bis] sa[m]pson walua[s]» (B. p. XXIX, 1) (= belägrad av hopen (bär) Simson portarna). Fig. 96.
- Simson sönderliter lejonet* (Dom. 14: 5—6). B. p. XXVIII, 3. Förebild till Kristi nedstigande till dödsriket. Inskriften utplånad löd enligt Hildebrand: »ut vis sa[m]pso[n]is de[st]ruxit ora leonis» (= såsom Simsons kraft sönderlet lejonets käftar). (B. p. XXVIII, 3.) Fig. 96.
- I: 8. *Kyrkofadern Gregorius* som påve. Av inskriften läsligt endast namnet.
- I: 9. *Kyrkofadern Hieronymus* som kardinal uttagande en törntagg ur lejonets tass. Lejonet liknar en apa. Inskrift: »Hieronim[us] passio tua d[omi]ne singulare e[st] rem[ediu]m» (= din pina, o Herre, är det enastående läkemedlet). Fig. 96.
- I: 10. *Kyrkofadern Ambrosius* som biskop. Inskrift: »Noli ta[n]tu[m] — amittere — beneficium Ambrosi[us]» (= kasta ej bort en så stor välgärning).
- I: 11. *Kyrkofadern Augustinus* som biskop. Inskrift: »Inspice vulne[r]a redem[p]toris Augustin[us]» (= betrakta återlösarens sår. Augustinus). Fig. 103.
- I: 12. *Profetbrösbild*. Inskrift: »Da[vi]t desc . . . d . . . pluvia i[n] vellus» (Enligt Hildebrand: Da:t desc[endi]t d[omi]nus [sicut] pluvia i[n]vellus (= Herren nedstiger liksom regnet på fällen.¹ Ps. 71, 6). Fig. 103.
- I: 13. *Profetbrösbild*: Jesaja. Inskrift: »Ysa . . . Ecce virgo co[n]cipiet et pariet fi[liu]m» (= se, en jungfru skall bliva havande och föda en son. Jes. VII: 14).
- I: 14. *Konung David*. Inskrift: » . . . voce tube» (Enligt Hildebrand: Da[vi]t . . . jubila[cione] eorum . . . in voce tube). Fig. 101.
- I: 15. *En munk*. Inskriften nästan utplånad. (Enl. Ekdahl. Esa:s LXIII quis est . . . tinctis vestibus) (= vem är [den som kommer] med färgade kläder Jes: LXIII, 1). Fig. 101.

¹ Se Dom. 6: 36—38.

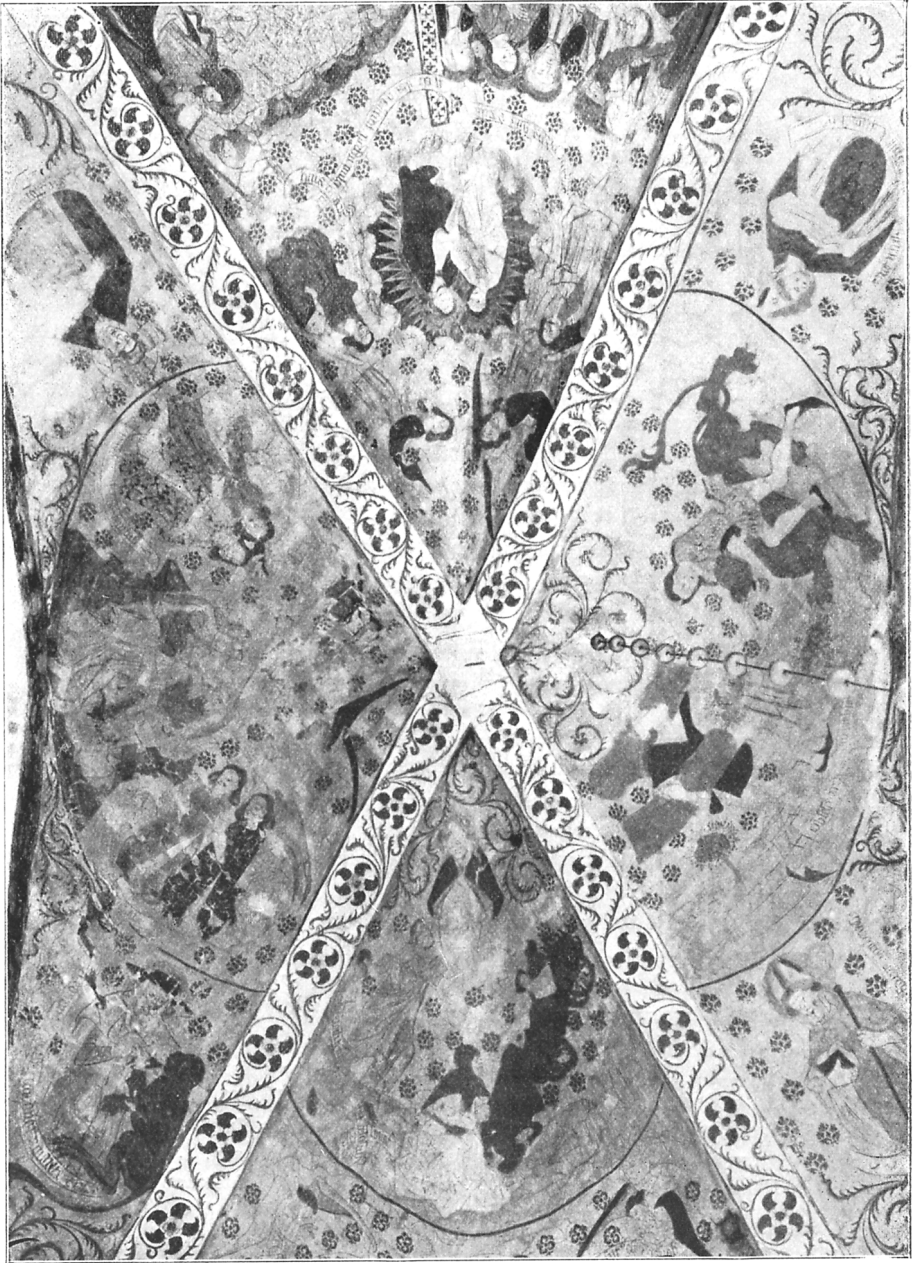

Foto. S. Brandel 1917.

Fig. 96. Täby kyrka. Valvmålning. Nådastolen (I: 1), Enok upptages (I: 3), Kristus och Maria in aureola (I: 6), Simson bär Gazas portar, söndersliter lejonet (I: 7). Gewölbemalerei, um 1490.

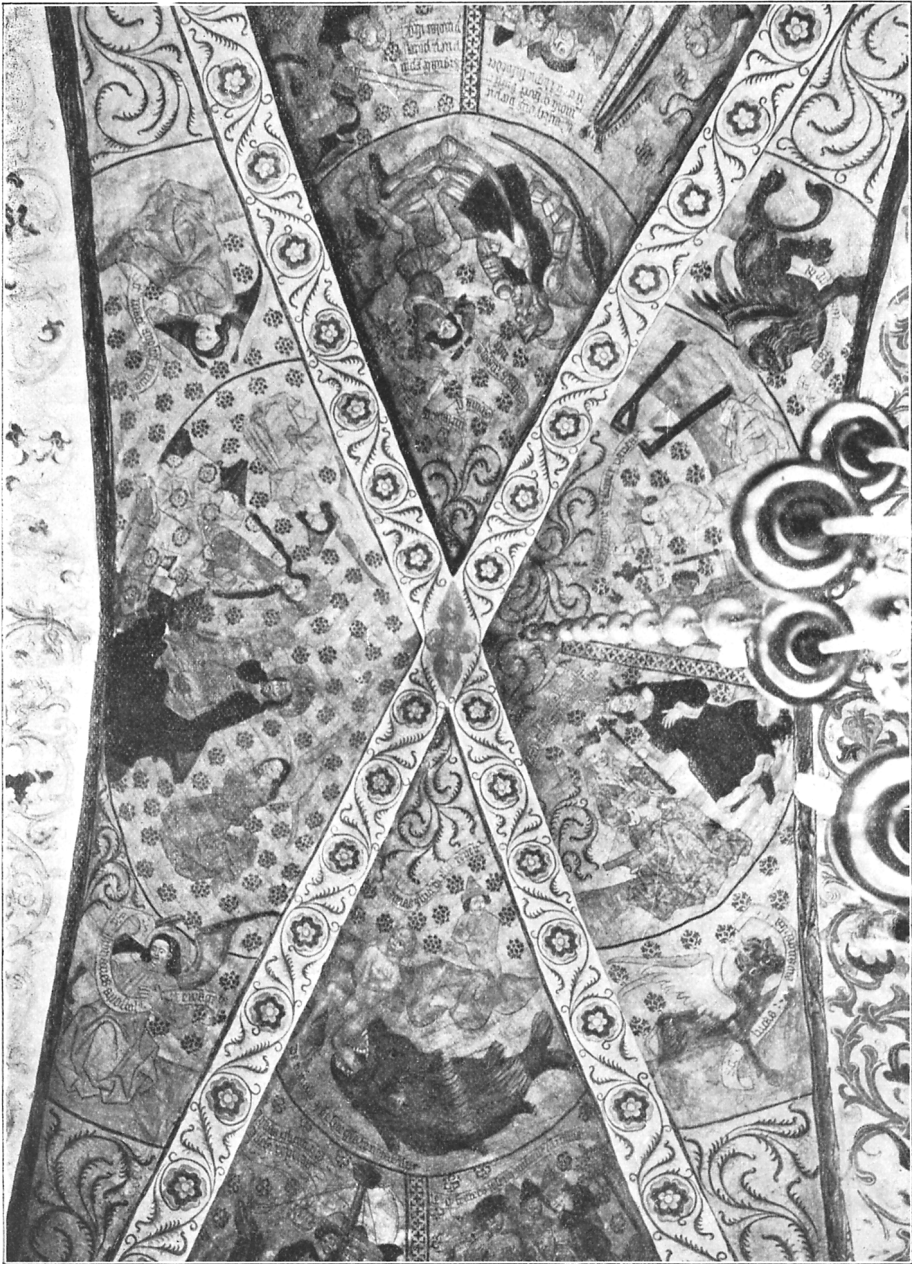

Foto. S. Brandel 1917.

Fig. 97. Täby kyrka. Valvmålning. Kristus och Maria tronande (II: 1), Jona utspys av valfiskens (II: 3), David och Goliat (II: 7), Batseba och Salomo (II: 8), Ester och Ahasverus (II: 9).

Gewölbemalerei, um 1490.

Foto. S. Brandel 1917.

Fig. 98. Täby kyrka. Valvmålning. David firas (IV: 3).

Gewölbemalerei, um 1490.

Valv II.

- II: 1. *Kristus och Maria tronande*. Kristus i utvändigt brunsvart, invändigt ljusgrön mantel, med krona och gloria, sitter vänd mot norr med världsapplet i vänstra handen, välsignande lyftande den högra. Vid hans högra sida Maria sittande på samma bänkliknande tron iförd svartrosig mantel och blå underklädnad samt krona och gloria. Å ömse sidor en tillbedjande ängel. Fig. 97.
- II: 2. *Jona utkastas* från ett skepp direkt i den gula fiskens gap (Jona 1: 15—2: 1). B. p. XXVII, 3. Förebild till Kristi begravning. Inskrift: »Jonas glutit[ur] ta[men] illes[us] repe[r]it[ur]» (= Jona slukas men befinnes oskadd. B. p. XXVII, 3).
- II: 3. *Jona utspys av valfisken* (Jona 2: 11). B. p. XXIX, 3. Inskrift: »Detumulo X pe (= Christe) surge[n]s te notat iste» (= denne uppstigande från graven betecknar Dig, Kristus). Jona knäböjer på marken. Samma inskrift som å II: 2. Fig. 97.
- II: 4. *Josef kastas i brunnen* av sina bröder (1 Mos. 37: 20). B. p. XXVII: 1. Förebild till Kristi begravning: »le[gitur] q[uod] fratres ioseph miseru[n]t i[n] cist[er]nam» (= läses, att bröderna kastade Josef i brunnen).
- II: 5. *Kopparormen i öknen* (4 Mos. 21: 4—9). B. p. XXV, 3. Förebild till korsfästelsen. Inskrift: »Moyses. le[gitur] nu[mer]i q[uod] d[omi]n[u]s p[re]cepit moisi q[uod] fac[i]et s[er]pe[n]te[m] eneu[m] et eu[m] i[n] ligno suspe[n]det» (= läses Numeri (4 Mosebok) att Herren befallde Moses att göra en kopparorm och upphänga denna på träd). Fig. 105.
- II: 6. *Isaks offrande* (1 Mosebok 22: 9—13). B. p. XXV, 1. Förebild till Kristi offrande. Inskrift: »Signa[n]te[m] X.p[u]m pue[r]u[m] pater ymolat istu[m] — Ab[ra]ha[m]» (= fadren offerar denne gosse, som förebildar Kristus. — Abraham). Fig. 105.
- II: 7. *David avhugger Goliats huvud* (1 Sam. 17: 50—51). B. p. XXVIII med samma inskrift som å B. p. XIV, 1: »Goliath magn[us] nec[atur] — Golia[m] q[ui] st[ra]uit la[u]da[tur] car[mi]ne da [vi]t: (= Den store

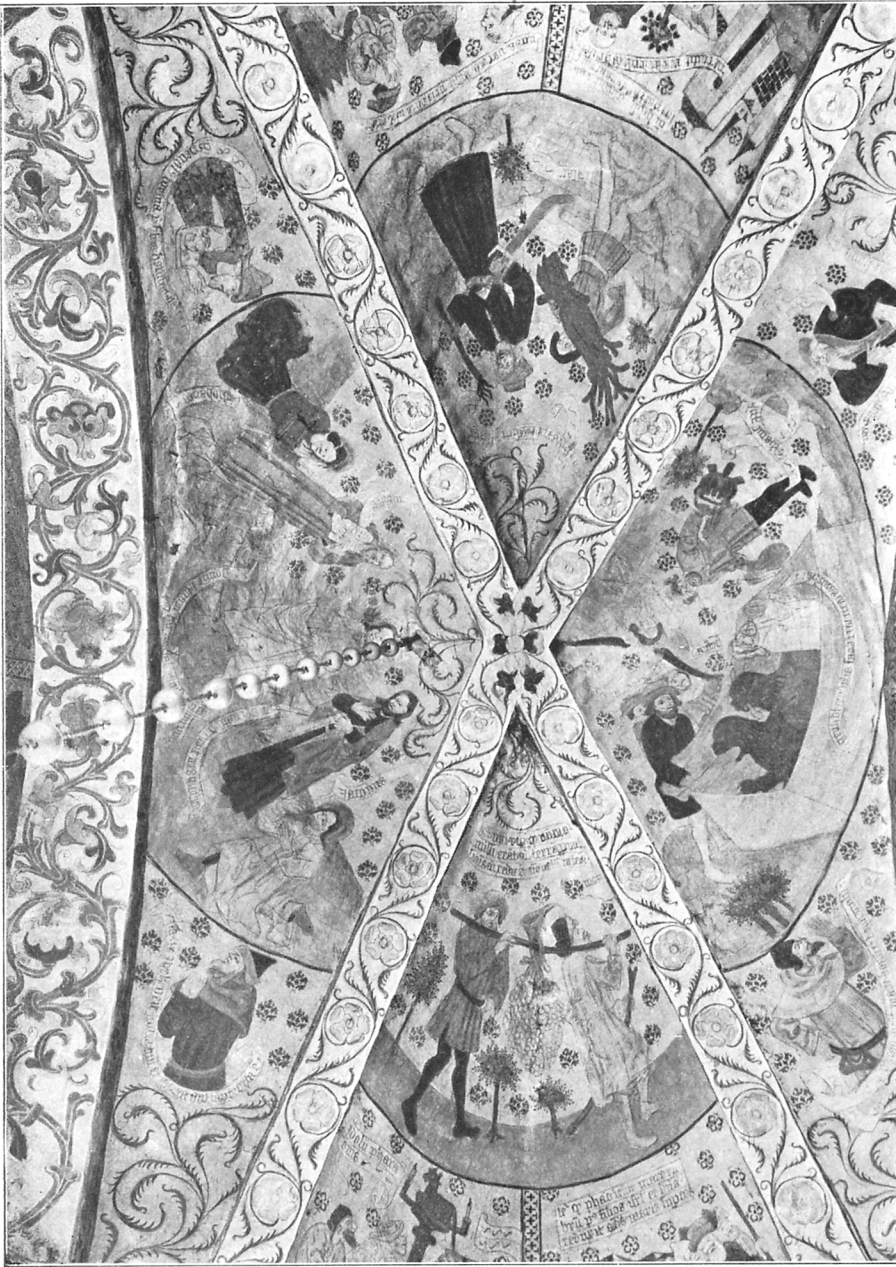

Foto. S. Bran del 1917.

Fiig. 99. Täby kyrka. Valvmålning. Kristi förklaring (III: 1). Spejarna med druvklasen (II: 4), Isak bär veden (III: 7), Daniel i lejongropen (III: 8). Gewölbemalerei, um 1490.

Foto. S. Brandel 1917.

Fig. 100. Täby kyrka. Valvmålning.
Dansen kring kalven (III: 3).
Gewölbemalerei, um 1490.

Goliat dödas — David, som slagit Goliat, lovsjunges. I B. p. XIV, 1 står hostem i stället för Goliat). Fig. 105.

II: 8. *Balseba och Salomo* (1 Kon. 2: 19). B.p. XXXVI:1. Inskrift: » . . q[uod] eu[m] bersaba mat[er] Salo[mo] nis fuiss[et] ingressa ad e[u]m i[n] pa[latiu]m » (= att när Salomos moder Bersaba (= Balseba) hade gått in till honom i palatset). Fig. 97.

II: 9. *Ester och Ahasverus* (Ester 5: 2). Konungen utsträcker sin spira mot den knäböjande drottningen. B. p. XXXVI, 3. Förebild till Marias kröning. Inskrift: »Rex Asuue[rus]. — Heste[r] ut i[n]gredit[ur] et asuuer[um] venerat[ur] » (= konung Ahasverus — såsom Ester

går in och bringar A. sin vördnad. B. p. XXXVI, 3). Fig. 97.

- II: 10. *Evangelisten Matteus' symbol*: en bevingad människa med stylus i handen. Inskrift: »Set[us] mate[us] apostol[us] et ewa[n]g[el]is[ta] » (= den helige Matteus, apostel och evangelist). Fig. 97.
- II: 11. *Evangelisten Johannes' symbol*, utan örn: en bevingad människa. Inskrift: »Set[us] Iohanes apostol[us] et ewa[n]gel[is]ta.» Fig. 97.
- II: 12. *Evangelisten Lukas' symbol*, en bevingad ox. Inskrift: »Set[us] Lucas: ewangel[is]ta.» Fig. 97.
- II: 13. *Evangelisten Markus' symbol*, ett bevingat lejon. Inskrift: »Set[us] Marcus ewangel[is]ta.» Fig. 97.
- II: 14. *Profetbröstitbild*. Inskrift: »Foderu[n]t ma[nus]meas et pedes meos dim[i]nu[erun]t. (= de genomstungo mina händer och sönderslogo mina fötter. Ps. 21: 17.)
- II: 15. *Profetbröstitbild*. Inskrift: »Ysa L. III le[gitur] (quia) ipse voluit et pecc[at]a nostra po[rtav]it » (= läses Jesaja 53 . . . att han själv ville det och han bar våra synder). Fig. 105.
- II: 16. *Profetbröstitbild*. Inskrift: »Hanc in cisternam detruditur iste veternam » (= denne nedstörtas i denna gamla brunn. B. p. XXVII, 1). Fig. 105.
- II: 17. *Ett barn*.

Valv III.

- III: 1. *Kristi förklaring* (Mark. 9: 2—9). B. p. XII, 2. Kristus omgiven av en

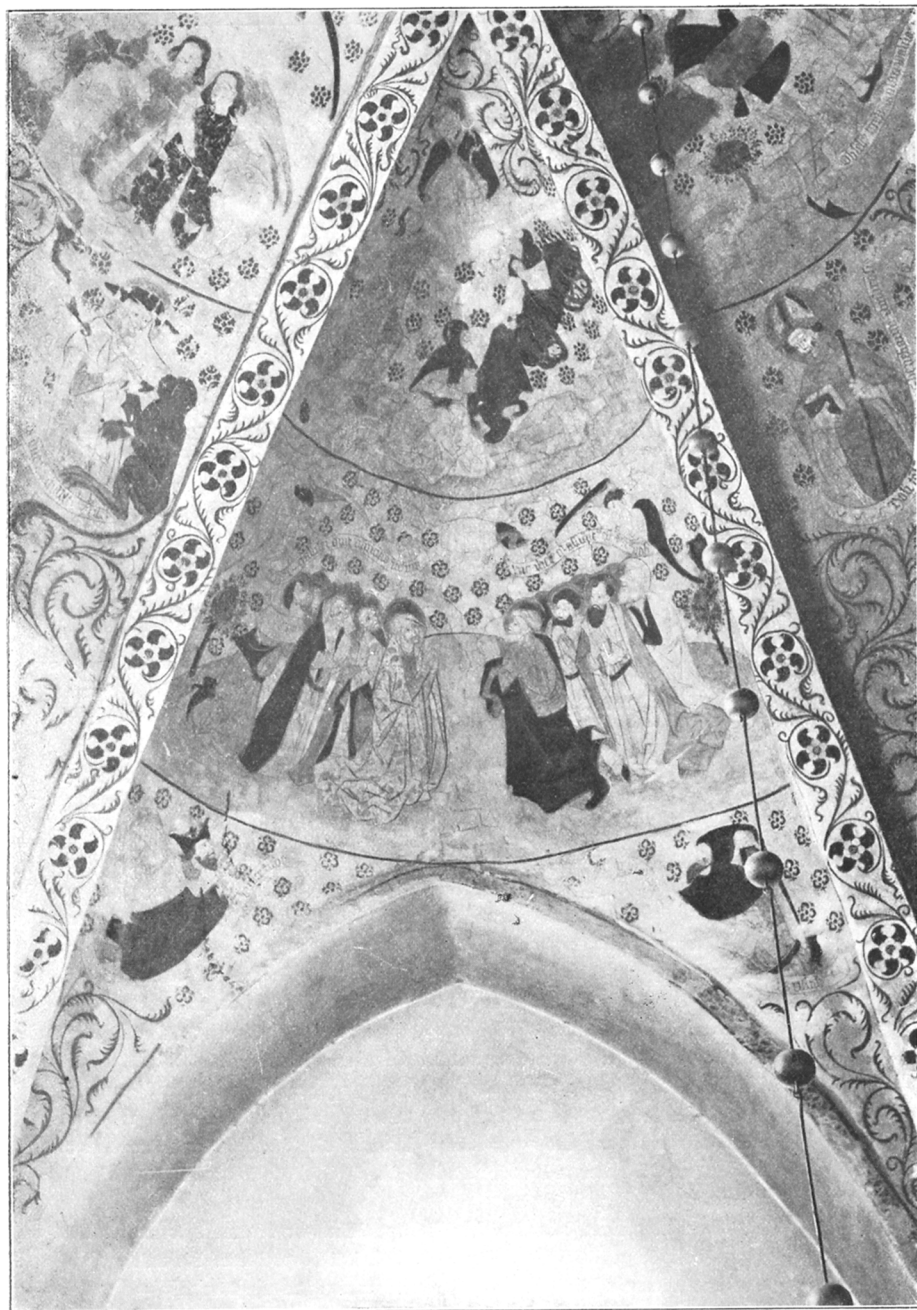

Foto. S. Brandel 1917.

Fig. 101. Täby kyrka. Valvmålning. Kristi Himmelsfärd (I: 2), Enok upptages till himmelen (I: 3).
Gewölbemalerei, um 1490.

Foto. S. Brandel 1917.

Fig. 102. Täby kyrka. Valvmålning.
Vattnet ur hälleberget (IV: 7).
Gewölbemaleri, um 1490.

B. p. IX, 1. Förebild till Kristi dop. Israels barn på stranden, Faraos förgås i vågorna. Inskrift: »le[gitu]r q[uod] pha[ra]o i[n]t[ra]uit mare rubru[m] p[ost] filios isr[ae]l[is] et d[omi]n[u]s redixit aq[ua]s maris sup[er] eos» (= läses att Faraos gick ned i Röda havet efter Israels barn och Herren lät havets vågor falla tillbaka över dem).¹ Fig. 106.

III: 3. *Dansen kring gyllene kalven*. B. p. VI, 1. Kalven på en stång med tvenne tända ljus. Judarna dansa ringdans, hållande varandra i händerna (fig. 100). Inskrift: »Idolu[m] pharaonis» (= Faraos avgud). Fig. 100.

III: 4. *Spejarna med den stora druvklasen* (4 Mos. 13: 24). B. p. IX, 3. Förebild till Kristi dop. Inskrift: »le[gitu]r n[un]m[eri] XIII q[uod] nu[n]cii q[ui] missi era[n]t ad terra[m] p[ro]missio[n]is eu[m] redire[n]t p[er]ta[n]t i[n] testimon[ium.]» (= läses Numeri XIII, att de budbärare, som hade sänts till det utlovade landet, då de återvände, buro med sig till vittnesbörd). Fig. 99.

III: 5. *Elisa hånas av piltar från Betel*, vilka uppslukas av tvenne björnar (2 Kon. 2: 23—24). B. p. XXIII, 3. Förebild till Kristi bespottelse. Inskrift: »c[um] helise[us] desce[n]t i[n] monte pueri subsanaueru[n]t eu[m] (= då Elisa gick ned för berget begabbade gossarna honom) percutit ira dei deriso[r]es helisei» (= Guds vrede slår Elisas förhånare. B. p. XXIII, 3). Fig. 107.

strålände sol, på hans högra sida Moses med tavlorna och inskriften: »Moises». Nedanför mellan Kristus och Moses knäböjer Petrus. Inskrift: »Dom[i]ne faciam[us] hic tria tabernacula . . . et . . . unu[m]» (Herre lät oss här göra tre hyddor, . . . och . . . en . . . Marc. 9: 5). Längst till höger knäfaller en man med inskriften: »Iohannes». Stående på vänstra sidan om Kristus Elias. Nedanför honom ett språkband: »Ecce dei natu[m] cernu[n]t tres glorificatu[m]» (Se de tre skåda Guds förklarade son). B. p. XII, 2. Längst till vänster knäböjer en man med inskriften »Iacopus». Fig. 99.

III: 2. *Vandringen genom Röda havet* (2 Mos. 14: 15 ff.).

¹ Samma prosainskrift som i Herkeberga kyrka.

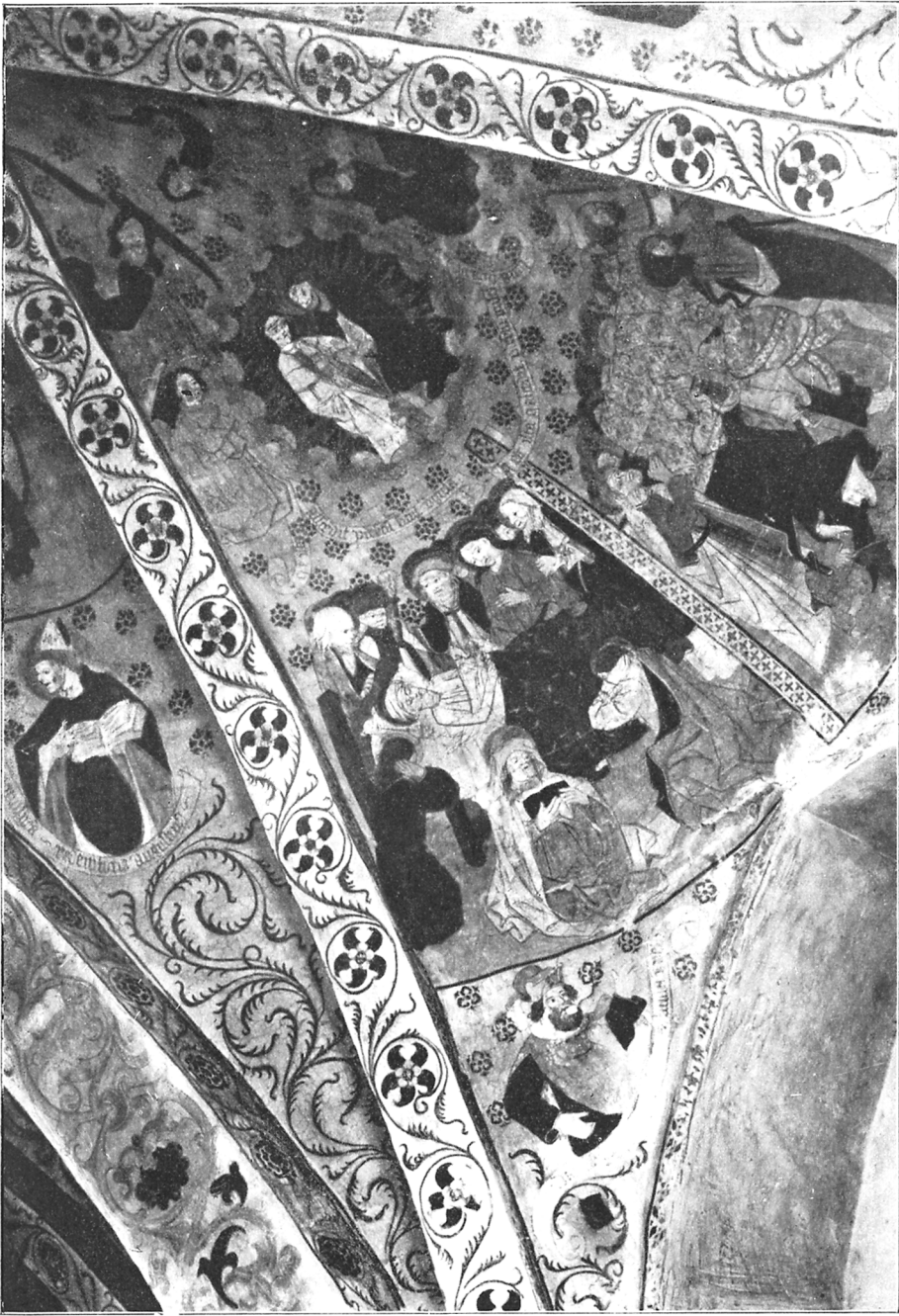

Foto. S. Brandel 1915.

Fig. 103. Täby kyrka. Valvmålning. Marias död (I: 4), Maria bäres till graven (I: 5), Kristus och Maria in aureola (I: 6), Augustinus (I: 11), Profet (I: 12). Gewölbemalerei, um 1490.

Foto. S. Brandel 1917.

Fig. 104. Täby kyrka. Valvmålning.

Mannaregnet (IV: 6).

Gewölbmalerei, um 1490.

- III: 6. *Noaks blygd* (1 Mos. 9: 21—23). B. p. XXIII, 1. Förebild till Kristi törnekröning. Inskrift: Nuda vere[n]da vidit p[re]tris du[m] ca[m] male ridit (= han ser fadrens nakna blygd, under det att Kam skrattar elakt. B. p. XXIII, 1). Fig. 107.
- III: 7. *Isak bär veden till offret* (1 Mosebok 22: 6). B. p. XXIV, 1. Inskrift: »Ligna fere[n]s xpe te p[re]sig[na]t puer iste. — Isac. (= bärande veden förebildar denna gosse Dig. Kristus. — Isak. B. p. XXIV, 1). Fig. 107.
- III: 8. *Daniel i lejongropen* (Dan. 6: 23—24). Daniel och tvenne lejon i en fyrkantig låda. Inskrift: »Gens h[ec] crudelis facit i[n] mortem danielis» (= detta grymma folk traktar efter Daniels död. B. p. XXII:3).
- Bakom Daniel utanför lådan trenne män, över dessa inskriften: »le[gitu]r q[uod] p[ro]p[ri]u[s] babilo[n]ic[us] dam[na]ve[run]t» (= läses att det babyloniska folket dömde). Framför Daniel en man med en läderflaska i ena handen och en gryta i den andra, förd vid håret av en ängel. Inskrift: Abacuc pph. (= Habackuk, profeten). Fig. 99.
- III: 9. *Profetbrösbild*, Elias. Inskrift: »specios[us] forma p[re] filiis hominum da[vi]t» (= skön till utseendet framför människors söner). Fig. 99.
- III: 10. *Profetbrösbild*. Inskrift: »Isa LX. Jhrlz (Jherusalem) — ve[n]it lume[n] tuu[m] et gloria d[omi]ni sup[er] te orta e[st]» (= Jesaja 60. Jerusalem! Ditt ljus kommer och Herrens härlighet har gått upp över dig. Jes. 60: 1).
- III: 11. *Profetbrösbild*. Inskrift: »ve qui dicu[n]t malu[m] bonu[m] et bonu[m] malu[m]» (= ve dem, som kalla ont gott och gott ont. Jes. 5: 20). Fig. 106.
- III: 12. *Profetbrösbild*. Inskrift: »pu (= proverbiorum) XVIII Accipe[r]e p[er]sona[m] i[m]pii i[n] iudicio (otydligt) n[on] e[st] bonu[m]» (= det är icke gott att akta den gudlöses person). Salom. ordspr. 18: 5. Fig. 99.
- III: 13. *Brösbild av en man*. Inskrift: »vos o[mn]es qui (transitis per viam impiorum) atte[n]dite et videte.» Fig. 107.
- III: 14. *Brösbild av en man*. Inskriften nästan utplånad, lyder enligt Hildebrand: Da[vi]t o[mn]es vide[n]tes me et deriseru[n]t. (Ps. 21: 8.) Fig. 107.
- III: 15. *Brösbild av en munk*. Inskrift: qu... h... i[n]gemue[r]it o[m]n[e]m i[n]i[qu]i[ta]te[m] (ejus non) r[e]cordabor. Fig. 106.

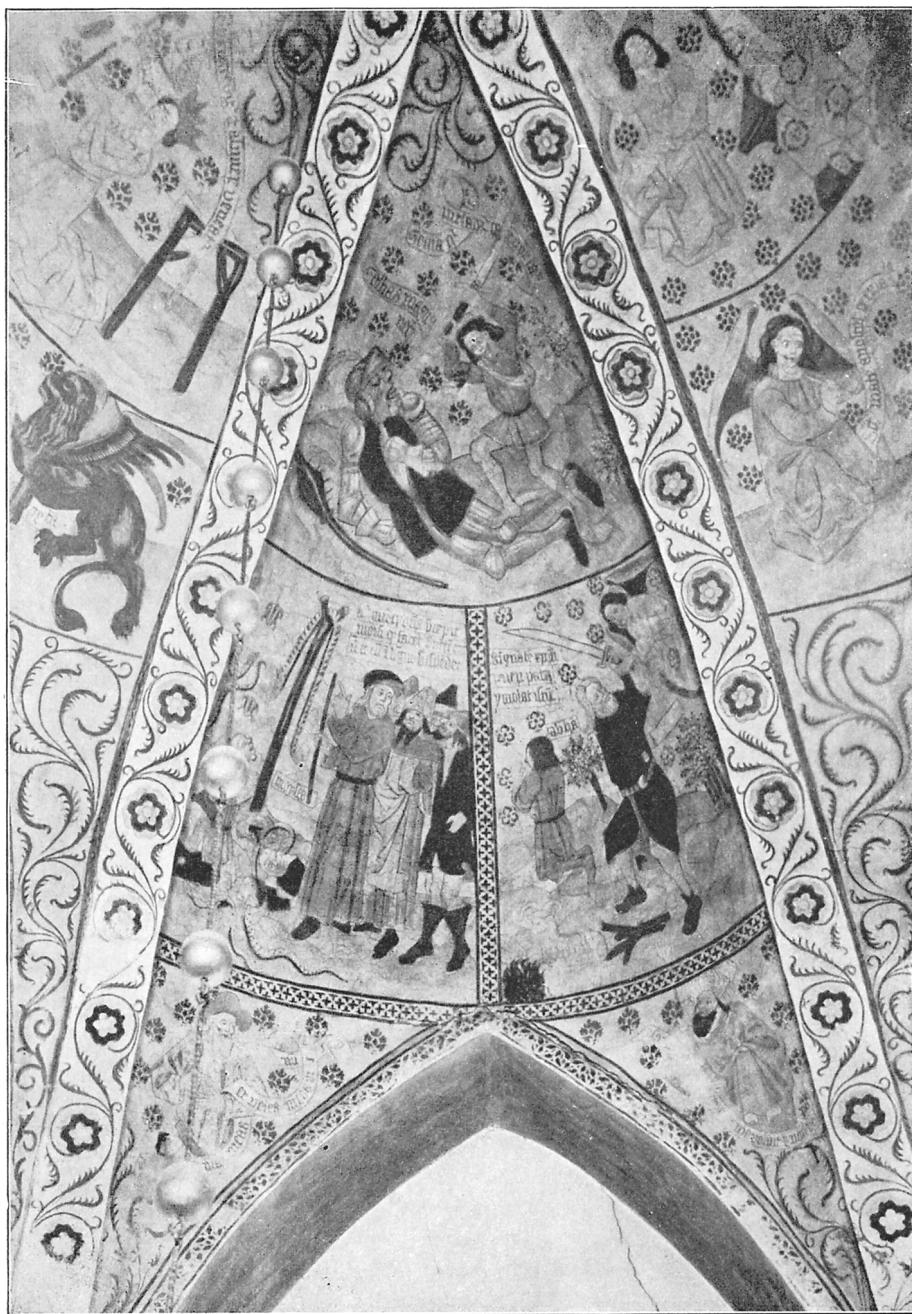

Foto. S. Brandel 1917.

Fig. 105. Täby kyrka. Valvmålning. Kopparormen i öknen (II: 5), Isaks offerande (II: 6), David avhugger Goliats huvud (II: 7), Profetbrösthilder (II: 15 o. 16). Gewölbemalerei, um 1490.

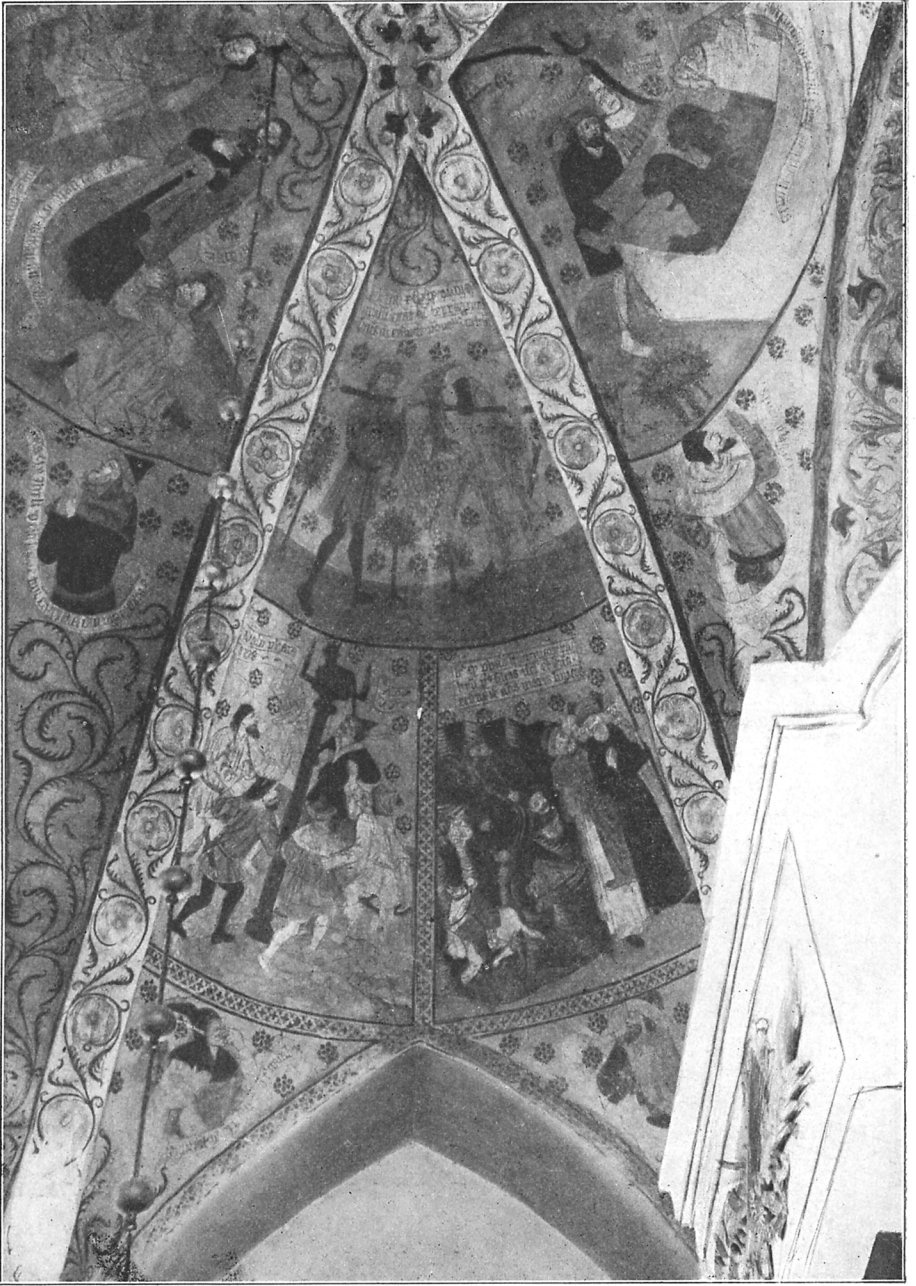

Foto. S. Brandel 1917.

Fig. 106. Täby kyrka. Valvmålning. Röda havet (III: 2), Gyllene kalven (III: 3), Spejarna med druvklasen (III: 4), Bröståbild av munk (III: 15), David (III: 16).

Gewölbemalerei, um 1490.

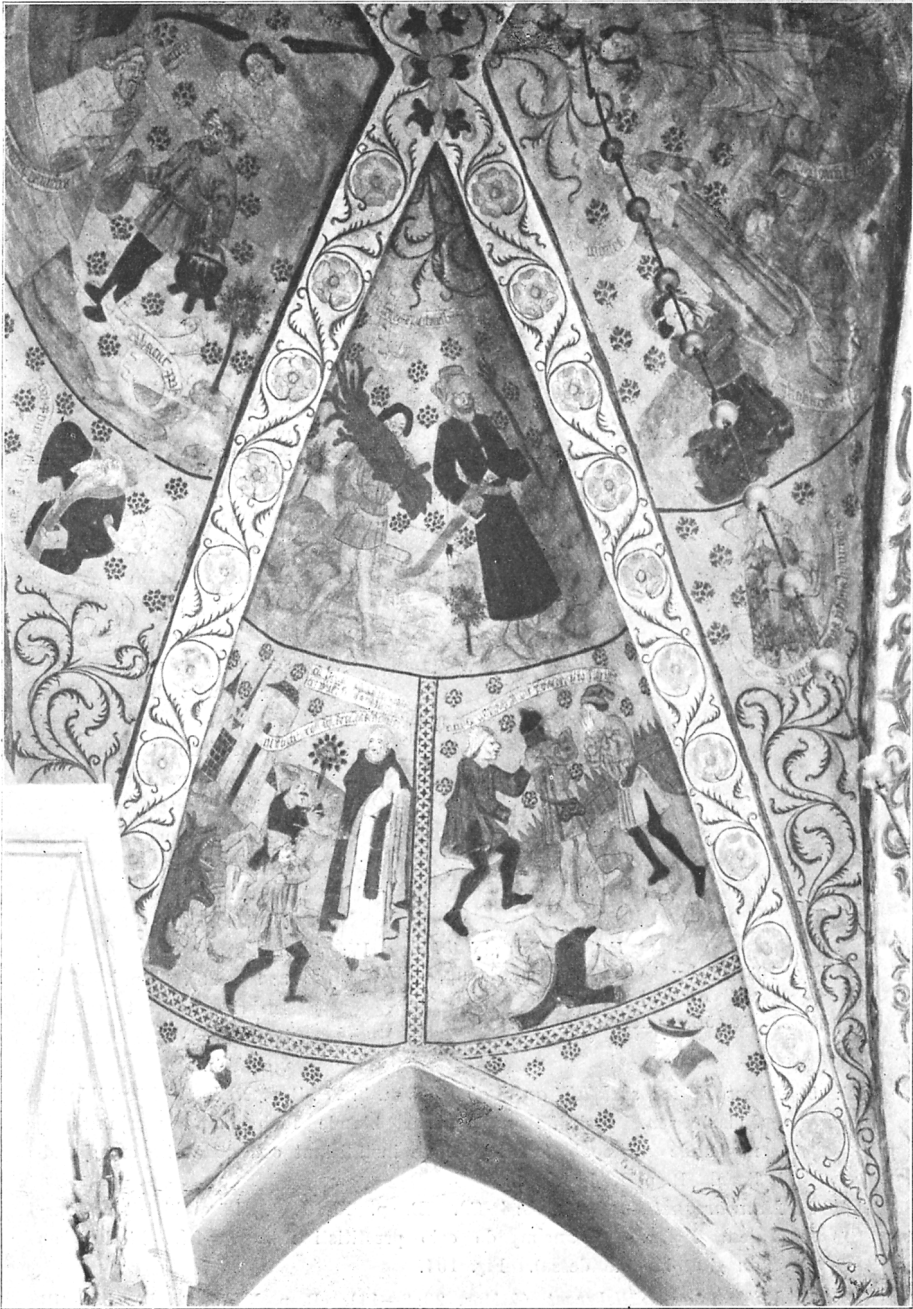

Foto. S. Brandel 1917.

Fig. 107. Täby kyrka. Valvmålning. Elisa hånas (III: 5), Noaks blygd (III: 6),
Isak bär veden (III: 7), Brösbilder (III: 13 o. 14).
Gewölbemalerei, um 1490.

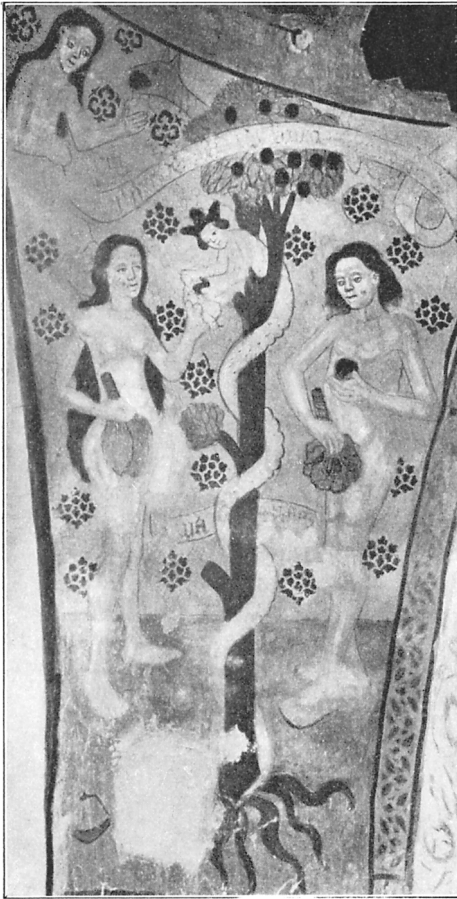

Fig. 108. Täby kyrka. Valvmålning.
Syndafallet (IV: 12).
Gewölbemalerei, um 1490.

III: 16. *Brösbild av en man.* Inskrift: Da[vi]t . . . n piē. Fig. 106.

Valv IV.

- VI: 1. *Den egyptiska Maria bäres mot himlen av sex änglar.* Detta helgon levde naken i öknen 47 år utan föda. Hon fick sin näring genom att, buren av änglar, dagligen deltaga i en måltid i himmelen.
- IV: 2. *Kristus frestas av djävulen att göra stenar till bröd* (Matt. 4: 3—4, Luk. 4: 3—4). B. p. X, 2. Inskrift: »Si fili[us] dei es dic ut lapides panes fia[n]t» (= om du är Guds son, så säg, att dessa stenar varda bröd. Matt. 4: 3).
- IV: 3. *David firas* (1 Sam. 18: 6—7). B. p. XIV, 1. Inskrift: »Hostem qui st[ra]uit la[udatur] carmi[n]e da[ui]t» (= David, som slog fienden, lovsjunges. B. p. XIV, 1). Fig. 98.
- IV: 4. *Salomos dom* (1 Kon. 3: 16—28). B. p. XXXVII. Inskrift: »Dicat mihi(?) iuste» (= döme han rättvist åt mig).
- IV: 5. *Abner dödas svekfullt av Joab* (2 Sam. 3: 27). B. p. XXI, 1. Förebild till Judaskyssen. Inskrift: »Alloquit[ur] blande Ioab hu[n]c p[er]imitq[ue] nephande» (= Joab tilltalar denne inställsamt och dödar honom skändligen. B. p. XXI, 1).
- IV: 6. *Mannaregnet* (2 Mos. 16: 4 ff.). B. p. XVIII, 3. Förebild till nattvarden. Inskrift: »Pane[m] de celo prestitisti illis» (= från himlen har du givit bröd åt dessa). Fig. 104.
- IV: 7. *Vattnet ur hälleberget* (4 Mos. 20: 2—11). B. p. XXVI, 3. Förebild till den korsfäste Kristi genomborrande med spjut. Inskrift: »est sac[ra]me[n]tu[m] xpi (= christi) da[n]s pet[ra] flue[n]te[m]» (= detta är Kristi sakrament, stenen som giver rinnande vatten. B. p. XXVI, 3). Fig. 102.

IV: 8. *Mikael med gärningarnas våg.* I den ena vågskålen ett barn (= själen, denna vågskål representerar de goda gärningarna), en ängel ditför ännu ett. I den andra skålen en djävul, en annan hänger sig fast under och en tredje ditför en väldig klippmassa.

IV: 9. *Paulus' omvändelse,* en rytare, vars häst stupar; i höjden en sol. Inskrift: »Saule, saule, quit me p[er]seq[ue]ris» (= Saulus, Saulus, varför förföljer du mig).

IV: 10. *Ruben sörjande vid brunnen* (1 Mos. 37: 29). B. p. XXX, 1. Förebild till änglauppenbarelsen för de tre kvinnorna vid Kristi grav. Inskrift: »Ruben sublatu[m] pueru[m] tim [et] esse necatum» (= Ruben fruktar, att den borttagne pilten är död. B. p. XXX, 1).

IV: 11. *Profetbrösbild.* Inskriften oläslig.

IV: 12. *Syndafallet.* B. p. I: 1. Inskrift: »vipera vim perdit (sine vi pariente) puella — eva — ada[m]. (= ormen förlorar sin makt, när jungfrun föder utan smärta (egent, utan våld) — Eva — Adam). B. p. I. Fig. 108.

IV: 13. *Job och en djävul med gissel.* Inskrift: »Iob te . . .»

IV: 14. *Abels offer.* Inskrift: »Abel».

IV: 15. *Schackspel mellan döden och människan.* Inskrift: »Ja[k] [sp]elar tik mat.» Avbildning i Hildebrand: Sveriges medeltid I, s. 113 och N. F. T. II, s. 183.

IV: 16. *Kain.* Inskrift: »Kain».

IV: 17. *Profetbrösbild.* Inskrift: »Panem angelorum».

IV: 18. *Profetbrösbild.* Inskrift: » . . as propheta».

Vapenhuset.

Spår av målningar skymta fram under putsen såväl å väggarna som valvet. Å västra väggen är ett, med schablonerat band omgivet, fält blottat från överkalkning. På detta framställes *djävulen kärnande smör.*

Å norra väggen *ett stående helgon.*

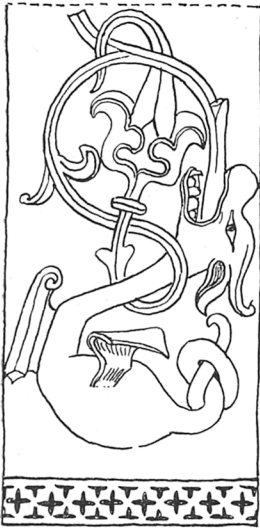
En teckning i Afritningar II, s. 99, visar 6 st. parvis ordnade vapen (fig. 111); nämligen: Sture- och Vasa-, Sture- och Lejonansikte-, Sture- och Bielke-vapnen. Över det första paret läses: »riddar hr»,

Foto. J. Roosval.

Fig. 109. Täby kyrka. Valvmålning. Sveckelfigur.

Gewölbmalerei, um 1490.

S. Brandel delin. 1917.
 Fig. 110. Täby kyrka.
 Valvmålning. Djurfigur
 å gördelbåge.
 Gewölbemalerei, um 1490.

under Vasavapnet: läses: »fru Brita», över det andra paret läses: »riddar hr Anders Sture», under Lejonansiktets vapen: »fru Christin». Över det sista paret vapen står: »hr Gustaf Sture» och under Bielkevapnet: »fru Brita». I Hildebrand anges en Anund Sture, gift med fru Christina (Lejonansikte) ss. far till hr Gustaf, † 1444, gift med Brita Stensdotter (Bielke) och fader till riksförståndaren Sten Sture, † 1503. Anders torde i Afritningarna vara en felskrivning för Anund. I Ö. Ryds kyrkas valvmålningar förekomma såväl hr Anund som sonen Gustafs och deras fruars vapen. — I Ö. Ryd finnes likaså Sten Stures systers, fru Brita Stures († 1472) och hennes mans, Johan Kristersson (Vase, † 1477) namn och vapen. Altarskåpet och målningarna i Ö. Ryd ha utförts på dessa bådas »tillskyndan», det förra 1488, de senare 1489, sålunda efter bådas död. —

Säkerligen äro vapnen å fig. 111 tecknade efter vapen, som förekommit bland de nu överkalkade kalkmålningarna å väg-garna i Täby. Typen angiver detta. Troligen hör inskriften fru Brita ej till Vasavapnet utan till det första Sturevapnet. Hustruns vapen sitter i så fall heraldiskt taget på orätt sida om mannens, vilket vid detta vapenpar även är förhållandet i Ö. Ryd. Möjligen avser detta arrangement ett framhållande av Sturesläkten. Vasavapnet är då Johan Kristerssons, de båda övriga vapenparen fru Brita Stures fars och mors och farfars och farmors vapen, och vapenserien sålunda densamma som i Ö. Ryd. Möjligen äro även Täbymålningarna bekostade av Johan Kristersson och fru Brita, ehuru utförda först efter deras död, omkr. 1490. Jfr s. 84.

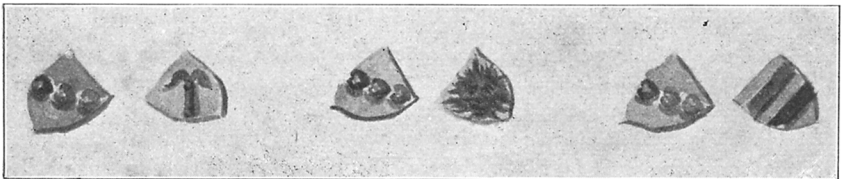

Fig. 111. Täby kyrka. Sture-, Vasa-, Lejonansiktets- och Bielke-vapnen efter teckning i Afritningarna.

Waffen in der Kirche nach einer Zeichnung um 1680.

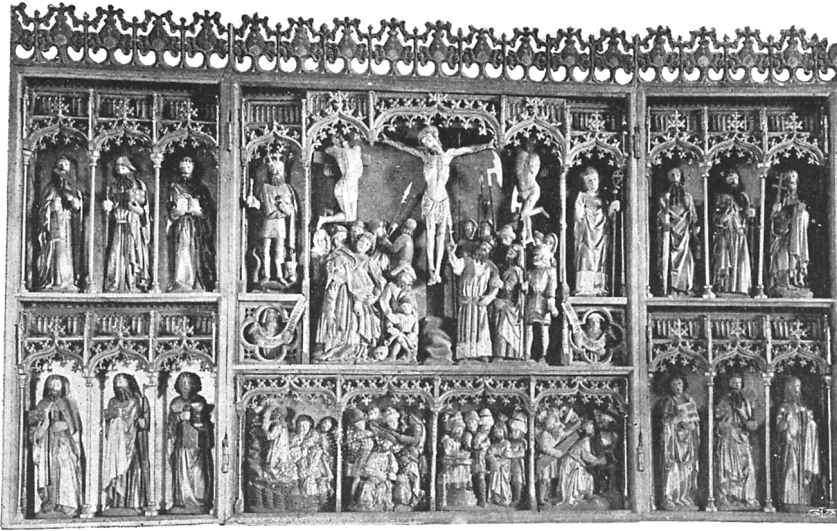

Foto. S. Brandel 1917.

Fig. 112. Täby kyrka. Altarskåp från 1475—1500.
Schnitzaltar, 1475—1500.

Inredning och lösa inventarier.

Altarbord och altarring av trä i fyllningar och ramverk, vitmålade med förgyllda lister (fig. 88). Denna altaranordning utfördes år 1786 av snickaren Söderström i överensstämmelse med den då nyuppförda läktarbarriären (se sid. 110). ALTARE.

På altarbordet står ett altarskåp av ek med två flyglar. Dess form och indelning framgår av fig. 112 och 113. Skåpets inre har fonden och den arkitektoniska indelningen förgylld med baldaknernas bågar målade blå med smala röda ränder. Bakom de heliga figurernas huvuden bildas å fonden glrior (fig. 114) genom i krederingen, under förgyllningen inpressade punkter och stjärnor. Flertalet av figurernas mantlar äro förgyllda med fodret blått. Rött och sparsamt grönt förekommer även samt silver å rustningarna. Flyglarnas vävspända yttersidor, vilka ursprungligen varit ALTARSKÅP.

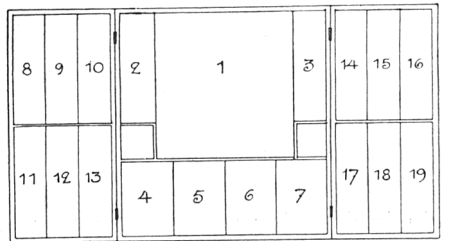

Fig. 113. Täby kyrka. Schema av altarskåpet (fig. 112).
Schema des Schnitzaltars (Fig. 112).

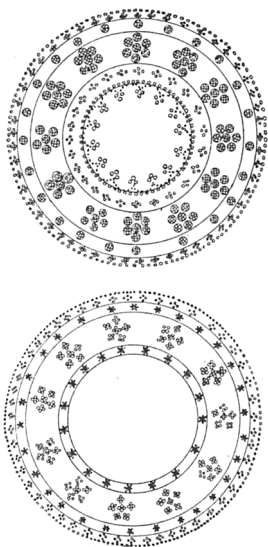

Fig. 114. Täby kyrka.
Glorior å altarskåpet
(fig. 112).
Detail des Schnitzaltars.

försedda med målningar, äro övermålade med gråspräcklig färg. Under denna ser man ännu fördjupningarna efter gloriornas stämplor. H. 186 cm. B. 342 cm.

Altarskåpets figurer framställa följande personer, härnedan förtecknade under numrering, som hänvisar till schemat, fig. 113.

Korpus: 1. Kristus på korset med de korsfästa rövorna å ömse sidor och därnedom Maria, Johannes, kvinnor, hövitsmannen med riddarbälte, krigsknektar. En gosse skriver på en rulle I. N. R. . . . (fig. 115). 2. S. Olof i rustning med krona, spira¹ och äpple, stående på ett krönt troll. 3. Helig biskop, möjligen S. Henrik eller Nikolaus av Myra eller Tomas Becket. Under 3 och

4 bröstbilder av David och Jesaja med språkband i handen. Å det första språkbandet läses: »Fod[e]r[u]nt: man[us] : meas : et : pedes : meos : dimi . . . psalmo XXI.»² Å det andra: »[I]niq[ui] t[at]es] : n[ost]ras : att[rit]u[s] : . . . me . . . : scelera : n[ost]ra : Isaie L. III.» 4. Kristus i Getsemane (fig. 116) med vredens kalk; bakom honom trenne sovande lärjungar. 5. Kristus törnekrönes. 6. Pilatus tvår sina händer. 7. Kristus bär sitt kors. Vänstra flygeln: 8. S. Andreas med grekiskt kors. 9. S. Jakob d. ä. med musslepydd pilgrimshatt och stav. 10. S. Petrus med nyckeln. 11. S. Jakob d. y. med valkarträ. 12. S. Judas Taddeus med yxa (fig. 117). 13. S. Johannes med kalken (fig. 117). Högra flygeln: 14. S. Paulus med svärdet. 15. S. Bartolomeus med kniven. 16. S. Filippus med korset. 17. S. Matteus enl. inskrift på den uppslagna bok, han bär i händerna: »Sanct[us] Matheus ewangelista.» 18. S. Simon Zelotes med sågen (endast handtaget av sågen finnes kvar). 19. S. Tomas med spjutet, av vilket endast en liten rest återstår.

RESTAURE-
RING.

År 1876 restaurerades altarskåpets förgyllning. Troligen påmålades även en del av figurernas ansikten. Brandelius omtalar i sin beskrivning av kyrkan av år 1786, sid. 21 (se s. 69), att bland altarskåpets figurer förekom S. Olof, hållande en bila i ena han-

¹ Spiran är troligen ej ursprunglig. Den skulle då ha kännetecknat bilden som S. Erik (se nedan).

² Översättn. av första språket se s. 92, II: 14; det andra: våra orättfärdigheter har han tagit på sig . . . våra synder . . .

den och ett riksäpple i andra. Om denna uppgift är riktig, har bilan sannolikt vid restaureringen 1876 felaktigt ersatts med en spira. Brandelius berättar vidare, att altarskåpet 1786 var försett med predella, vilken nu är förkommen. Å denna voro bilder målade av de fyra kyrkofäderna: Augustinus, Gregorius, Hieronymus och Ambrosius, var och en med språkband med respektive namn och med andra inskrifter i munkstil.

Altarskåpet visar såväl stilistiskt som ikonografiskt ett direkt samband med det nu i Statens Hist. Museum förvarade Storkyrkoskåpet.¹

Jämför särskilt framställningarna av Kristus, de båda rövarena, Maria och S. Olof. Hår- och skäggbehandling äro av samma art. Observera också en gemensam detalj i klädedräkten, uppslagen kring handlederna. Även den med de fyra kyrkofäderna målade predellan är karakteristisk för Storkyrkoskåpet närstående altarskåp. (Jämför även altarskåpet från Västra Ryd i Stat. Hist. Museum.) Storkyrkans skåp utfördes i Lybeck 1468. Täbyskåpet torde kunna betraktas såsom en blygsammare, möjligen svensk frände till detta.

Brandelius omtalar ett stort krucifix ovan altartavlan. Även 1795 års inv. upptar »några reliquier av ett stort krucifix». Möjligen hänföra sig dessa uppgifter till ett medeltida triumfkrucifix.

Predikstol (fig. 118) av trä, vitmålad (förut blåmålad) med för-

Foto. S. Brandel 1917.

Fig. 115. Täby kyrka. Maria och Johannes.
Detalj av fig. 112.

Detail des Schnitzaltars Fig. 112.

TRIUMF-
KRUCIFIX.

PREDIKSTOL.

¹ Om Storkyrkoskåpet se: ANDREAS LINDBLOM: Nordtysk Skulptur och Måleri i Sverige från den senare medeltiden. S. 1—16, pl. 1—9.

Foto. S. Brandel 1917.

Fig. 116. Täby kyrka. Kristus i Getsemane.

Detailj av fig. 112.

Detail des Schnitzaltars Fig. 112.

var försedd med ett inristat solur och inskriptioner. Denna »tim-mesten» beskriver SOCKNE-SKRIFWARE år 1763 sålunda: »Ytterst i de Tre hörnen står ANNO MDLXXXII. I det fierde hörnet äro Bokstäfverne SA GOER. J. W. B. (vilket enligt Hahr betyder: SÅ GÖR JAG WILLEM BOY³). I den yttre ringen läses: WACHTER IDER IFRA SYN-DEN, TY TIDEN ÆR KORT OCH DÆDEN SNEL. I den inre ringen stå Swenske Ziffror, ifrån kl. 4 om morgonen till 8 om aftonen. I samma Ring, der det är ledigt ifrån Ziffror, läses I. R. s. [=Johan-nes Rex Suecorum]. Mitt för dessé Bokstäfwer, innom Ringen, är uthuggit Wasewapnet, i en femkantig Skiöld, delt i trenne delar på snedden (lärer warit 3 strömmar).»

¹ Enl. KLINGSFOR i U. F. T., s. 183 skedde detta d. 11. 1. 1692.

² Göran Hircinius (f. 1631, d. 1710) adlades 1682 ss. hauptman och slotts-fogde på Stockholms slott med namnet Stiernhoff; underståthållare 1700.

³ Enl. HAHR, AUGUST, i Studier i Johan III:s Renässans. II. Villem Boy, Bildhuggaren och Byggmästaren, s. 102. Villem Boy verksam i Sverige 1558—1592.

gyllda lister och med på 1800-talet ditsatta orna-ment. Ljudtaket krönes av ett kors, och från dess undersida nedsvä-var en förgylld duva. Den sexsidiga korgen upp-bä-res av en dorisk kolonn (fig. 119) av vitgrå, röd-sprängd marmor. Pre-dikstolen, som förut stått i 1600-talets slottskyrka i Stockholm, skänktes, på 1690-talet¹ av Carl XI genom underståthållaren Göran Stiernhoffs² för-medling till Täby kyrka. Den stod först på södra sidan i kyrkan men flyt-tades 1757 över till den norra. Vid denna flytt-ning iaktogs, att den ovan omtalade kolonnen på kapitälets översida

Foto. S. Brandel 1917.

Fig. 117. Täby kyrka. Judas Tadeus och Johannes, evangelisten.

Detalj av fig. 112.

Judas Tadeus und Johannes, der Evangelist. Detail des Schnitzaltars Fig. 112.

1829 års inv. omtalar inskriptionerna i huvudsak på samma sätt och meddelar även, att kolonnen tjänstgjort som solvisare på borggården i Stockholms slott under Johan III:s tid. — Troligen har denna predikstol stått i 1600-talets äldsta slottskyrka — men då en slottskyrka år 1692 inretts i den nya norra slottsflygeln, har den ansetts för enkel för att överflyttas dit och i stället skänkts till Täby. Ornamenten å korgens fyllningar äro av senare datum.

1713 års inv. upptar utom predikstolen från »gambla Slåt-

ÄLDRE PRE-
DIKSTOL.

TACKSÄGELSE-
BREV FRÅN
TÄBY FÖRSAM-
LING TILL
CARL XI.

Foto. S. Brandel 1917.

Fig. 118. Täby kyrka. Predikstol, 1600-talet.
Kanzel, 17. Jht.

kyrkian» även »En gammal Predikstol i Sacristian stående».

I. R. A. i Acta Ecclesiastica, Täby, förvaras ett brev från Täby församling till Carl XI av år 1696, vari tackas för den givna predikstolen och andra inventarier, som från slottskyrkan (ang. dessa se s. 119, 120) kommit till Täby. Brevet lyder:

»Stormächtige
Konung allernådigste
Herre.

Af den högtberömmelige fromhet och mildhet Eders Kongl. Maj:t Högtberömmeligast om Kyrkior försårg drager, hafwer wij i allra Underdån hörsamste ödmjukhet

af Täby församling ordsak, Eders Kongl. Maj:t allra ödmjukeligast tacksäjelse frambära, för den ifrån Kongl. Slottskyrkian skiänkte ziratelige prydnat; bestående i en wacker målat prädikestohl, med sammete för prädikestohlen, hwar af är giordt en kostelig mässhake, ett altare sammetz kläde, med fölliande bokstäfwer nembl. C. XI R. S. Ett prädikestohls sammetztäcke, en wählutsirat håf af samma slag, dertill en Messingsliusarm på Prädikestohlen, ett timmeglas och röda klädesstycken för vårt altare som alt detta Slottzfougden Stiernhoff oss tillbracht hafwer, och wij i vår kyrkia med största glädie beskåda; föruthom det han berättar hurusom Eders Kongl. Maj:t jämbwähl dee gamble stolarna [= bänkarna] i Slottskyrkan, och så till Täby kyrkia förährat, yttermehra hafwer och Eders Maj:t förundt halfwa Cronhemmanet Skogberga till Capplans boo-

ställe, hwilken hög nåd och stora gåfwor, såsom dee komma af Eders Kongl. Maj:ts Högstberömmelige Nåde och godhet, uthan något wår förskyllan; så finner och hela församlingen sig så mycket högre förplichtat icke allenast till underdånig tacksägelse utan och» . . . etc.

Församlingen ber sedan om kollekt till omgjutning av sin enda klocka och inköp av en ny liten klocka, vilket också beviljades. Brevet är under-tecknat: »d. 28 juni A.o 1696» av Jonas Halenius¹ och Täby kyrkovärdar.

Timglas av förgylld plåt, 4 glas, på predikstolen (se fig. 118) H. 70. Om detta nämner inv. 1713: »Et Timmglass af Bläck på Predikstolen, kommit ifrån gamla Slåtz-kyrkian, men för dess ofärdighet, sedermera förbättrat, förmedelst min² perswasion, af Hr. Hofcondiuteuren Ziegler på Wäster-Arninge.»

Kyrkan ägde kvar sitt korskrank till år 1757. I sockenstämmoprotokollen för året motiveras borttagandet sålunda: »1:o Giör skranket en skyggd emellan Lärare och åhörare, att de intet wäl kunna se hwarannan. 2:o Hindrar det at Chor-fönstren intet wäl lysa i kyrkian, som i sig sielf är dess utan nog mörk.»

De nuvarande, simpla bänkarna med gjutjärnsgavlar tillkommo på 1880-talet, då de förutvarande slutna bänkarna kasserades. Dessas ryggstöd tjänstgöra ännu som panel kring väggarna. I materialboden förvaras några av dörrarna, vilka äro mycket enkla, utförda i en fyllning med ram samt krön och sockellist. De slutna bänkarna nybyggdes 1757 »på samma sätt och med samma rymlighet som i S:ta Clara i Stockholm» och ersatte då i sin tur de

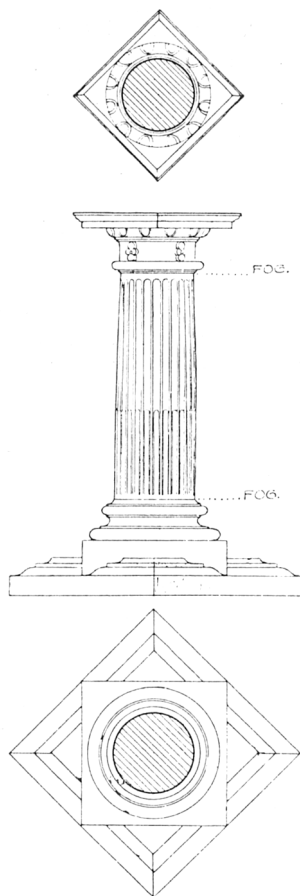

Fig. 119. Täby kyrka. Kolonn under predikstolen.
Kolonne unter der Kanzel.

¹ Jonas Jonæ Halenius, f. 1649, d. 1718, kyrkoherde i Täby 1689—1713

² Pastor Nicolaus Forsman, se s. 127.

bänkar, som 1696 (se s. 108) från gamla slottskyrkan i Stockholm skänktes till kyrkan av Carl XI. Vid nybyggnaden av bänkarna 1757 använde man sig delvis av dessa 1600-talets bänkar. Återstoden synes så småningom ha hamnat som täckning på bogårdsmuren (se s. 70).

LÄKTARE. I västra delen av kyrkan finnes en läktare (fig. 87), vars barriär är utförd i fyllningar och ramverk, vitmålad med förgyllda lister och med förgylld dekoration å den mellersta fyllningen. Läktaren uppfördes 1786 och 1787 efter ritningar, år 1785 uppgjorda av »Wälborne Hr. Hofintendenten Rehn».¹ Snickaren Söderström vid Näsby byggde och ryttaren Hevelin målade densamma. Till den nya läktaren skänkte Jacob von Balthasar Knigge² till Hagby nio hundra dlr kprmynt mot att de tre främsta bänkarna på läktaren evinnerligen skulle höra honom och hans släkt till.

ÄLDRE LÄKTARE. En läktare fanns redan före 1786, om vilken inskriptionen å Palmstruchska gravstenen i koret (se s. 123) berättar, att Johan Palmstruch³ »LÅTIT AF NYO FÖRFERDIGA LECHTAREN Å VESTRA GAFWELN A:o 1668. A:o 1669. A:o 1670.»

ORGEL. Den nuvarande orgeln, vars verk ombyggt under 1800-talet, utfördes 1792 av orgelbyggaren Jonas Ekengren.⁴ Den är vitmålad (förut blåmålad) med förgyllda lister och ornament. Den prydes överst av en förgylld, krönt vase med Gustaf III:s namnchiffer och därnedan av tvenne förgyllda, blomsterfyllda urnor. Då församlingen 1791 avhandlade frågan om den nya orgeln, godkändes på en sockenstämma, där närvarande utom kyrkoherden voro endast män av allmogen, Ekengrens ritningar till orgeln, sedan E. lovat att i stället för den blomsterkorg, som krönte orgelfasaden på ritningen, utföra en vase med konungens namnchiffer samt därnedan på sidorna placera konungens och drottningens bröstbilder i förgylld gips. Vid en kommande stämma opponerade sig major Freidenfelt⁵ såväl å egna som å greve Brahes på Rydboholm⁶ och grossh. v. Balthasar Knigges vägnar mot beslutet om Deras Majestäters bröstbilder. Skulle sådana pryda orgeln, borde de utföras av den »så allmänt kände professor Sergell (!)»

¹ Jean Rehn, f. 1717, hovintendent, framstående arkitekt och kopparstickare, † 1793.

² Jacob Fredric Bernhard von Balthasar-Knigge, handlande i Stockholm, ägde Hagby gård i Täby, g. m. Anna Maria Thorsson, † 1824.

³ Se s. 124, not 1.

⁴ Se s. 34.

⁵ Adolf Ulric Freidenfelt, f. 1745, major, † 1793.

⁶ Magnus Fredrik Brahe, f. 1756, greve, kaptenlöjnant m. m., † 1826.

och komme då att betinga ett pris av 3 à 4,000 S:mt, vilket församlingen ej hade råd till. Ornamenten borde vara så wackra och wäl gjorde, at de för framtiden kunde witna om vårt Tidewarfs smak eller och borde als inga ornament uppsättas». Det förutvarande sockenstämmebeslutet upprevs, och orgelfasaden fick sitt nuvarande utseende.

1793 års inv. upptar: »Ett gammalt orge-wärk förderfwat» och »Et Spinett af H. Inspectoren Bång gifwet».

Kyrkan äger ingen brukbar dopfunt. Sedan 1795 användes som dopskålställning ett 8-kantigt bord (fig. 118), stående i sakristian.

I vapenhuset förvaras de mycket vittrade resterna av foten och halva kuppan till en kalkstensfunt från tiden 1250—1300 (fig. 120). Kuppan D. 79 cm. Foten H. 64. Utan uttömningshål.¹

I inv. 1713 upptages utom denna dopfunt även en »af Trä utarbetet och målat, gifwen af Wälborne hr. Stiernhoff». — Denna kasserades och stod från 1795 på kyrkogården, där den användes till fot för en solvisare (se s. 130).

Dopskål av tenn (fig. 121), elegant rokokoarbete. I botten inskriften A:o 1777. Stämplor: Eric Krietz, Stockholm, tre kronor inom sköld, tvenne myntprägel-liknande stämplor, den ena med en allegorisk figur och namnet Erik Krietz, den andra med ett palmlbladsomgivet vapen, krönt av en kgl.

Foto. A. T. A.
Fig. 120. Täby kyrka. Dopfunt. 1250—1300.
Taufstein, 1250—1300.

ÄLDRE
ORGELVERK.

DOPFUNT:

FRAGMENT AV
ÄLDRE DOP-
FUNT.

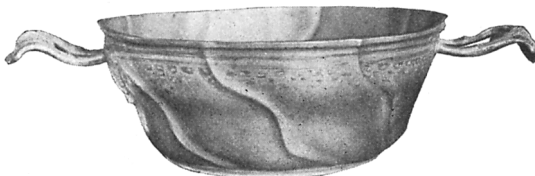

Foto. S. Brandel 1917.
Fig. 121. Täby kyrka. Dopskål av tenn,
av år 1774.
Taufbecken aus Zinn vom J. 1774.

DOPSKÅL.

¹ Se DOPFUNTAR I STATENS HIST. MUSEUM, beskrivande och grupperande förteckning utgiven av Konsthistoriska Institutet vid Stockholms Högskola genom Johnny Roosval.

NATTVARDSS-
KÄRL.

Foto. S. Brandel 1917.
Fig. 122. Täby kyrka. Medeltida kalk av
förgyllt silver.
Mittelalterlicher, silberner Kelch.

Fig. 123. Täby kyrka. Paten av förgyllt
silver till kalk fig. 121.
Mittelalterliche, silberne Patene.

krona och med initialerna
E. K. Därunder
(q=1774). D. 26.
H. 10 cm.

Dopskål av tenn. Stämp-
lar: A. B. Gamla Santesson-
ska Tenngjuteriet, Stockholm
K. 7 (= 1912). D. 21,5, H.
11 cm.

Inv. 1713 upptar: »En
Thenskål bruklig till Barn-
christning gifwen af Sal. Hr
Stiernhoff.»

Medeltida kalk (fig. 122),
av silver, helt förgyllt med
rund fot, prydd med ett fast-
nitat krucifix och med inskrif-
ten: »DE VERA VITE FERT HOC
VAS POCULA VITE» [Från det
sanna vinträdet för detta kärl
livets dryck]. Skaftet är runt,
men över och under den nå-
got tilltryckta knappen ge-
nom gravering delat i 8 spets-
bågiga fält. Cylindrisk skål.
Under foten den nya inskrif-
ten »Täby kyrky». 1300-tals
typ. H. 18,5 cm.

Paten av silver (fig. 123),
hörande till denna kalk, för-
gyllt, med ett fanbärande
lamm och ornament i gravyr.
B. 15,5 cm.

Kalk, med lock, av drivet
silver, inuti förgyllt (fig. 124).
Från början tydligen en till
profant bruk avsedd pokal.
Såväl fotens som den höga,
cylindriskt klockformiga skå-
lens ytor täckas av en prakt-

full delvis förgylld beslags- och fruktornamentik. På skålen synas bland slingorna ett mans- och två kvinnohuvuden. Pokalen av sen 1500-talstyp. Locket, som avslutas med en driven knopp och prydes av rokokoorament, förskriver sig från 1700-talets förra hälft. På foten inskriften: »GEORG SPALDING A:o 1624» och nederst »ANNO 1635. IST DESES NEBENST MEHR SILBER, VON MEIN VATER ANDREAS SPALDING FORGRABEN. UND IST DURCH SUNDERLICHE MERCKZEIGUNGE GOTTES ANNO 1674 WIEDER GEFUNDEN». På översta innerkanten av pokalen läses: »Anno 1729 Dⁿ 26 Maj ist mir diesen Becher durchs Loss gewonnen Jean Joachim Spalding.» Å locket Spaldingska¹ vapnet: en halvmåne och tre stjärnor, och namnet: »Carl Jacob Spalding A:o 1745.» H. 32,5 cm.

Paten av drivet silver, delvis förgylld. Stämpel: (=okänd Stockholmsguldsmed, verksam under slutet av 1600-talet). D. 17 cm. 1600-talstyp.

Kalk av silver (fig. 125 A), helt förgylld, med rund, profilerad och pärlstavsprydd fot; profilerat, med tvenne pärlstavar och en krans av bladornament prytt skaft. Cylindrisk skål. Inskription på foten: »Gifwen til Täby Kyrka af

¹ Georg Spalding bodde i Skottland. Dennes son Andreas Spalding, som nedgrävde silvret, var rådsförvant i Plaua i Mecklenburg och fader till Jacob Spalding, f. 1625, rådman i Norrköping, † 1676. 8-162724. Danderyds skeppslags kyrkor. 1.

Foto. S. Brandel 1917.

Fig. 124. Täby kyrka. Kalk av silver från omkr. 1600. Silberner Kelch um 1600.

[Foto. S. Brandel 1917.

C.

B.

A.

Fig. 125. Täby kyrka. A. Kalk av silver från år 1788. B. Sockenbudskalk av silver från 1776. C. Sockenbudskalk av silver från 1796 med vinflaska av silver.

A. Silberner Kelch vom J. 1788. B. Silberner Kelch vom J. 1776. C. Silberner Kelch mit silberner Weinflasche vom J. 1796.

Ägaren til Hagby, Fellebro och Litzby Wälborne Herr Jacob von Balthasar Knigge och des Fru Anna Maria Torsson År 1788.» På foten dessutom ett ingraverat vapen. Stämplrar: F 2 (=1788), tre kronor, otydlig St. Erik **STRAS** (= Johan Strass)¹. H. 26 cm. Läderfodral.

Paten av silver, förgylld, prydd med pärlstav. Inskrift: »Täby Kyrka.» Stämplrar samma som å Kniggeska kalken, till vilken denna paten hör. D. 15 cm.

SOCKENBUDS-
TYG. Sockenbudskalk (fig. 125 B), av silver, helt förgylld. Läderfodral. Stämplrar: **SK**, tre kronor S (= 1776), otydlig St. Erik. H. 17 cm.

Paten av silver, förgylld, samma stämplrar. D. 9 cm.

Sockenbudskalk av silver (fig. 125 C), innan och delvis utanpå förgylld, med läderfodral. Stämplrar: O 2 (= 1796), tre kronor, otydlig St. Erik. H. 11 cm.

Paten till denna kalk, förgylld. Samma stämplrar som å kalken. D. 7,5 cm.

Flaska till vin, av silver, äggformig. H. 7 cm.

¹ Johan Strass, guldsmed i Stockholm 1744—1796.

År 1713 omnämnes en liten kalk med paten av silver, vilken omgjordes 1796 av kronobefallningsmannen Eric Winberg till ny kalk med paten och vinflaska.

Vinkanna av silver, inuti förgylld, bukig, med ett lamm å locket och med Meijerfeldtska vapnet inristat på ena sidan och å andra sidan inskriften »Til Guds Ära / och Täby Församlings Tjenst / Samt Åminnelse Af / Kongl. Maj:ts och Sweriges Rikes / Högstbetrodde Man och Råd / General Gouverneur i Pommern / och Cancellar wid Gripsvalds Academie / den Högwelborne / Herr

Foto. S. Brandel 1917.

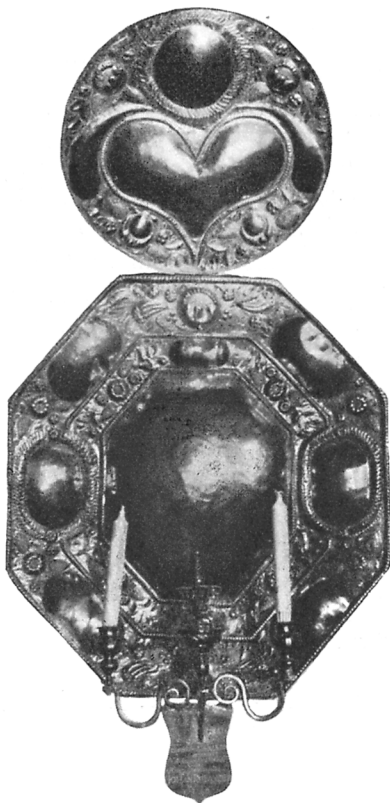
Fig. 126. Täby kyrka. Ljuskrona av malm. 1600-talet.
Kronenleuchter aus Bronze. 17. Jht.

Grefwe Johan August Meyerfeldt / Grefwe och Friherre till Nehring, Söfdeborg och Ågerup, Nesbÿ / och Wigbyholm samt Gammelköge på Seland i Danmark / född 1665 och död den 10 Novemb. 1749 på Söfdeborg / i Skåne efter 85 års ålder / År Denna Kanna Skänckt / af / Högbemelte Herres Enke-Grefvinna Brita Barnekow.»¹

Kannen är av alldeles samma typ som den å s. 35. Stämpl.:
 (= 1752 Hindrich Wittkopf d. ä.)² otydlig bild med krona samt åldermansranka. H. 30 cm.

¹ Brita Barnekow, f. 1700, dotter av överste Kjell Kristofer Barnekow, gift 1717 med generalguvernören i Pommern J. A. Meijerfeldt, † 1771.

² Mästare i Stockholm 1724—1753.

LJUSKRONOR.

Foto. S. Brandel 1917.

Fig. 127. Täby kyrka. Ljusplåt av driven mässing, skänkt 1716.

Wandleuchter aus getriebenen Messing, 1716 geschenkt.

Vinkanna av försilvrad metall, innan förgylld, given av församlingsbor 1857 enligt inskrift i botten: »År 1857 / förärades denna kanna / till Täby kyrka af några / församlingsbor.» Kopia av kannan ovan. H. 30 cm.

Oblatask av silver skänkt 1752 av Borgmästare Schening¹ på Hagby. Inskription under botten: »Joh: B: Schening / Bårgmästare i Stockholm / Täby kyrka.» Stämpelar: Otydlig bild med krona D. 11 cm.

Inv. 1713 upptar: »En oblaterhask af Pay försilvrat gifwen af wälborne Hr. Underståthållaren Stiernhoff» och »En oförgylter-Silfwer Oblater-hask gifwen af Sal. Biskopen Gezelli² Arfwingar» i 1713 års inv. tillägg.

Ljuskrona av malm med 14 armar i två rader, profilerad mittstång krönt av en naken man ridande på en fågel, slutande i stor kula. H. 100 cm. 1713 års inv. nämner om denna krona: »En

ljus-chrona af Malm med Twänne rader af armar, gifwen af hennes Nåde Fru grefwinnan Ebba Sparre.»³

Ljuskrona av malm (fig. 126) med 8 armar, profilerad mittstång, krönt med ett lejon med ett klot mellan framtassarna och slutande i en stor kula. H. 90 cm. 1713 års inv. nämner om denna: »Dito en af malm med en rad af ljusarmar gifwen af Sal. Commissarien Helsing.» 1600-tals typ.

¹ Johan Schening, f. 1700, ämbets- och byggningsborgmästare i Stockholm, † 1754.

² Johan Gezeli^us d. y., f. 1647, biskop i Åbo, † 1718, ägde Vigbyholms gård i Täby.

³ Ebba Jaquette, f. omkr. 1660, † 1715 g. 1683 med landshövdingen Carl Falkenberg, vilken ägde Näsby gård i Täby.

Ljuskrona av malm med 6 armar, profilerad mittstång, krönt av en gosse bärande ett ymnighetshorn, slutande i stor kula. H. 60 cm. Enl. 1829 och 1848 års inv. skänkt av Enkefru von Balthasar Knigge¹ på Hagby.

Ljuskrona av kristall (fig. 118), skänkt av prostinnan Johanna Justelius² (inv. 1829). H. 75 cm.

Ljusplåt (fig. 127) av driven mässing med två ljusarmar. Å en liten vidhängande sköld läses: »Gifwen till / Täby Kiörka / ifrån / Skogberga Gårdh / af / Räntmästaren / wid / Kongliga Amiralitetet / Johan Psilander³ / Anno / 1716.» H. 126 cm.

Ljusplåtar 5 st. (urspr. 6 st.) i drivet arbete (fig. 128) av försilvrad mässingsplåt. H. 50 cm. I mitten en bild av Fortitudo. 1600-talsarbete.

Ljusarm av malm med tre armar, den mellersta med en eldslåga i stället för ljuspipa (upptagen först i 1713 års inv.). Sitter över dörren till sakristian.

Ljusstakar, ett par (fig. 129), av silver, med 2 armar, rikt profilerad fot- och mittstång, skänkt av änkefru Anna Wire på Löttinge⁴ (upptagen i inv. 1796 men ej 1795). Stämplor: På foten inristat S. W. (Simon Wire). H. 31 cm. otydlig stämpel . På ljusarmarnas mittapp S. W. **U** (=1756), tre kronor, otydlig stämpel och åldermansranka.

Ljusstakar, ett par, av silver med tre armar, givna 1817 av »Feltmarskalkinnan Grefvinnan Lovisa Augusta Meijerfelt,⁵ född Wrede-Sparre på Näsby». Stämplor: D. HALLMAN, otydl.

¹ Se s. 114,

² Johanna Justelius, dotter till bryggaren M. Brandelius i Stockholm, g. 1696 med Claes Justelius, f. 1763, prost i Täby, † 1822.

³ Johan Psilander, f. 1664, överkommissarie vid Amiralitetet, adlad 1720 med namnet Psilanderhjelms, † 1722.

⁴ Anna Maria Holmén, † 1786, g. med Simon Wire, bryggare i Sthlm, † 1771.

⁵ Lovisa Augusta Wrede-Sparre, f. 1745, en av de beryktade tre gracerna, † 1817, g. 1763 med fältmarskalken Johan August Meijerfeldt, f. 1725, † 1800.

LJUSPLÅTAR.

Foto. S. Brandel 1917.

Fig. 128. Täby kyrka. Ljusplåt av försilvrad mässing, 1600-talet. Wandleuchter aus versilbertem Messing, 17. Jht.

LJUSSTAKAR.

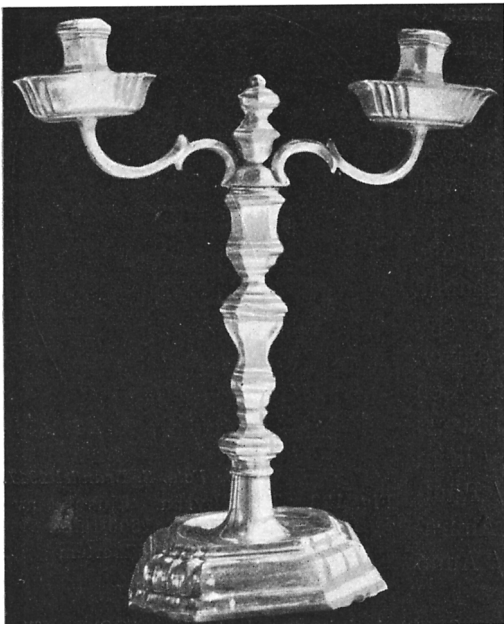

Foto. S. Brandel 1917.

Fig. 129. Täby kyrka. Silverstake från år 1756.
Silberner Leuchter, vom J. 1756.

stämp., tre kronor L 3 (= 1817). H. 58 cm.

Ljusstakar av malm (fig. 132), ett par, med ljuspigg och tre små fötter under den stora runda foten. 1400-talstyp. Upptages i 1713 års inv. H. 38 cm.

Ljusstake av malm (fig. 131), med fatlik fot, profilerad mittstång, tvänne armar och inalles fem ljuspipor. 1600-talstyp. Upptages i 1730 års inv. H. 40 cm.

Ljusstakar, ett par (fig. 130), av försilvrad kopparplåt; rikt drivet arbete med spiralvriden stång. Upptas i tillägg till 1713 års inv. såsom

givna av: »Sal. Assessor Dijkmans¹ arfwingar.» H. 28 cm.

Ljusstakar, ett par, av malm med två armar, enkla. Stämplar: N. M. B. H. 45 cm.

Ljusstake av malm (se fig. 118), trearmad, fastskruvad på predikstolen. H. 31 cm. Anskaffad åren närmast efter 1844 i stället för en detta år bortstulen ljusarm, om vilken inv. 1713 nämner: »En ljus-arm med trenne pipor på Predikstolen, kommen ifrån gambl. Slåtzyrkian förmedelst Hr. Stiernhofs befodran.»

TEXTILIER.
ANTEPENDIER.

Antependium (fig. 133) av gul silkesväv, broderat med blomster-slingor i silke med gula silkesfransar, skänkt av greve Magnus Fred. Brahe på Rydboholm år 1797.² Praktfullt 1600-tals-arbete. H. 127. B. 260 cm.

Antependium av rött blommerat siden med I. H. S. broderat i silke mitt framtill, skänkt 1913 av godsägare John Eriksson³ på Löttinge. H. 90. B. 230 cm.

¹ Peter Dijkman, f. omkr. 1650, assessor i Göta hovrätt, † 1718.

² Se s. 110, not 6.

³ John Eriksson, f. 1857, godsägare, riddare av V. O.

Av kyrkans äldre rika uppsättning av antependier, nu alla förkomna, må nämnas följande upptagna i inv. 1713:

»Et af gult-fiolätt Sammet med kong. Carl d. XI:s namn, Bårderat med gold och Silfwer, gifwit ifrån gambl. Slåtzyrkian förmedelst wälborne Hr. Stiernhofs befodran.

Et Rödt Blommerat af Taft med röda och gula frantzar.

Et gammalt Blåt aldeles utslitet.

Et gammalt af gult moär utarbetat med Röda Silkes-Blommor och gröngula besprängda frantzar.

Ett gammalt utslitit af liusbrunt tyg med sydda blommor.

Dito et gammalt förslitit af gult tyg med Blå och gula Blommor.

Et af Blåt och gult Taft med et wirkat Bäläte och grøn-röda med hwit-besprängda Frantzar.

Ett nytt af Blommerat damast med Kong Carl XII:s namn och en krona, öfwer hwilket står Bokst. Pro Deo, alt med guld, hit-skänkt A:o 1726 af Anton Spect wid Cron, hwilkens namn står med bokstäfwer af förgylt mässing. A. S. I. M. S. T. C. (Tillägget till inv. 1713).»

Kalkkläde av silverduk med rött sidenfoder och guldspets i kanten, broderad mitt på med ett solomgivet Jehova och med I. I. S. 1772, skänkt av häradsdomaren Jonas Jakobson. H. 41. B. 41 cm. KALKKLÄDEN.

Kalkkläde av svart sammet med silverfransar, broderat med silvertråd och med ett solomgivet Jehova mitt på och blomornament i de fyra hörnen skänkt av kammarjunkaren Köhler på Sästa, broderat av »dess släktinge Demoiselle Wilhelmina Almquist» (inv. 1818 tillägget). H. 53. B. 53 cm.

Nu förkomna, i inv. 1713 med tillägg upptagna kalkkläden: ÄLDRE KALK

»Et hwit atlas-kläde med en Sohl mitt uppå och röd-gula Frantzar gifwet af Hr. Stiernhof. KLÄDEN.

Dito et hwit af utdragit lärft med rutor.

Et af Lärft med gula och gröna och röda Blommor.

Foto. S. Brandel 1917.

Fig. 130. Täby kyrka. Ljusstake av försilvrad koppar.

Leuchter aus versilbertem Kupfer, 17. Jht.

ÄLDRE
ANTEPENDIER

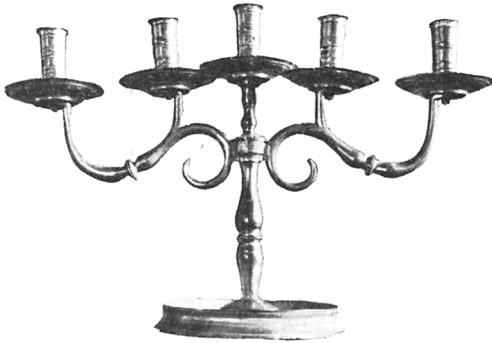

Foto. S. Brandel 1917.

Fig. 131. Täby kyrka. Ljusstake av malm,
1600-talet.
Leuchter aus Bronze, 17. Jht.

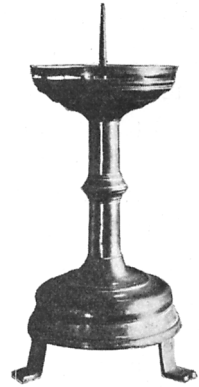

Foto. S. Brandel 1917.

Fig. 132. Medeltida ljusstake av malm.
Mittelalterlicher Leuchter aus Bronze.

Et af hwit lärft med guldblommor och namnet Jehova mitt uppå. Hitskänkt A:o 1722 af Zach. Betulin.»

MÄSSHAKAR.

Mässhakar, tvenne likadana, av svart sammet med silvergalonger och silverbroderat gudsöga på ena sidan och kors av silvergalonger med silverbroderad törnekrans på andra sidan. Den ena anskaffad 1832, den andra 1855.

ÄLDRE MÄSSHAKAR.

Av äldre nu förkomna mässhakar må nämnas följande upptagna i inv. 1713:

»En guul Fiolätt Sammetz Mäso-hake utharbetat med gull-Spetzar, kommen ifrån gambl. Slätz-kyrkian, förmedelst wälborne Hr. Under-Ståthållaren Georg Stiernhofs befodran.

Dito, En gammal af rödt Sammet, Bårderat med gold och med Christi och Mariæ Bäläte, så wäl frampå Bröftet som på ryggen.

En af gold och Silfr-moärr utarbetat med Blommor.¹

En af rödt Taft med glitter-Spetzar.

Dito, En Röd-gull-randog med Crucifix på ryggen.

En af Swart Boy gifwen af wälborne Hr. Under-Ståthållaren Stiernhof.

Dito En gammal af isprängd tyg, hel slät.»

HÅVAR.

Håv av svart sammet med galoner, fransar och tofs av guld. På mässingsbeslaget å skaffet inskriptionen: »Catarina Nortman 1706.» Läderfoder. D. 15 cm.

¹ År 1776 beslöts att denna mässhake samt tvenne broderade kungl. vapen »skulle införas till Stockholm att låta silfret utbrännas att användas till en ny håf».

Foto. S. Brandel 1917.

Fig. 133. Täby kyrka. Detalj av antependium, 1600-talet.
Detail eines Antependiums, 17. Jht.

Inventariet 1713 upptar: »En af gold Bårderat med Silkesfrantz inunder gifwen af Hr Cammereraren Barekenboms Fru» (C. Nortman). Håven har blivit omklädd i början av 1800-talet, då en ny svart håv omtalas.

Håv av röd sammet med galoner, fransar och tofs av guld. Mässingsbeslagen stång. D. 15 cm.

Bokdyna av rött blommerat siden med guldfransar. Den är en omklädnad, utförd 1913 av en bokdyna uppt. i inv. 1713, tillägget »En altardyna med bokstäfwer I. H. S. med årtalet 1724 hitskänkt af Zach. Betulin. Denna dyna har och ett rödt täcke inunder »

BORDYNA.

Pulpetkläde av rött blommerat siden med guldfransar, skänkt 1913 av J. Eriksson på Löttinge. Fransarna äro överflyttade från ett äldre kläde.

PULPETKLÄDE
PÅ PREDIK-
STOLEN.

Förkomna »Predikstolens kläden» ur inv. 1713:

»Et af gult Fiollätt Sammet med Tre ränder af Spetzar.

Dito et litet med Frantzar på Pulpeten.

Et kläde, som sättes nedan för Pulpeten med Bokstäfwer E. C. S. H. L. D. af åhr 1652.

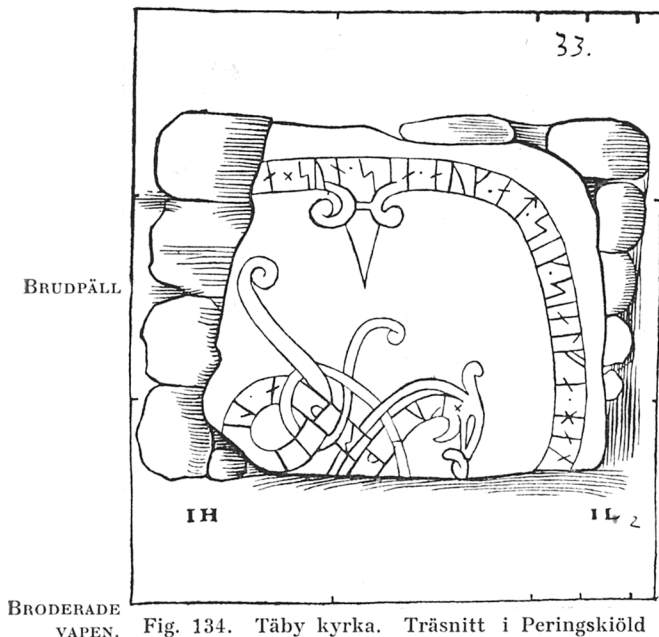

Fig. 134. Täby kyrka. Träsnitt i Peringskiöld av runstenen i vapenhusväggen.

Holzschnitt von Peringskiöld eines Runensteines in der Wand der Vorhalle.

Et gammalt groft swart kläde, som wälborne Hr. Stiernhof gifwit.

Dito et swart nedanför Pulpteten med swarta kamelhårs Frantzar gifwet af Hr. Stiernhof.»

Kyrkan ägde enligt inv. 1713 en nu förkommen »Brude-Päll af Blått Taft med gula och röda Silkesblommor med röd-blå besprängda Frantzar, gifwen af Sal. Lovitz von Wolter» (se sid. 125).

År 1776 förstördes tvenne broderade vapen (se not. s. 120), vilka upptagas i inv. 1713:

»Et af Blåt Atlas med ett Leyon och Tre Chronor.

Dito et makan af samma slag, hwilka sitta på båda sidor widh Chor-dörrarna.»

BÅRTÄCKE. Bårtäcke av svart boj med svarta och vita fransar och fragment av ett kors av silvergaloner samt årtalet 1790 (mycket slitet). L. 240, B. 192 cm.

Bårtäcke av svart kläde med fransar, kors av silvergaloner, årtalet 1789. L. 220, B. 180 cm.

RUNSTEN. I vapenhusets murar strax ovan marken äro två stycken av en runsten inmurade, det större stycket, H. 100, L. 115 cm., i västra muren, det mindre H. 30, L. 115 cm., i södra muren (fig. 134 o. 135)¹. Inskriften å de sammanlagda styckena:

YNDPNU . NT t . hnt . hit . tny . t . hik hitny . *tt
kuþluk . lit a . sun . sin . auk . at . sik sialfa . han

(.) t# . t . ntty . Btrdt . 1 t .
. to . a . lank . barda . l (an) ti .

Översättning: »Gudlög lät (resa sten åt Holm) son sin och åt sig själv. Han dog i Longbardaland»² (=södra Italien).

¹ Se DYBECK, Sveriges Runurkunder II, s. 1.

² Jfr Friesen: Upplands runstenar. En liknande sten med samma inskrift oskad står ännu vid Fittja i Täby.

Gravsten av kalksten över Gere, † 1343 (fig. 136).¹ Mitt å stenen en trekantig, lutad sköld med tre lindblad, vilkas spetsar äro vända mot sköldens hörn och sammanbundna med en slinga, bildande en valknut; ovanpå skölden en sluten hjälm, prydd med en dylik knut, å vilken sitta tre njurformiga blad. Längs stensidorna en inskrift, som lyder: >+ANNO:D(O-MINI) : M:CC/C : XL V : INTO : (< (= QUINTO) IN : (P)ROFESTO :

Foto. i A. T. A.

Fig. 135. Täby kyrka. Runsten i vapenhusväggen.
Runenstein in der Wand der Vorhalle.

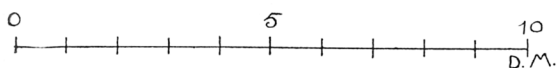
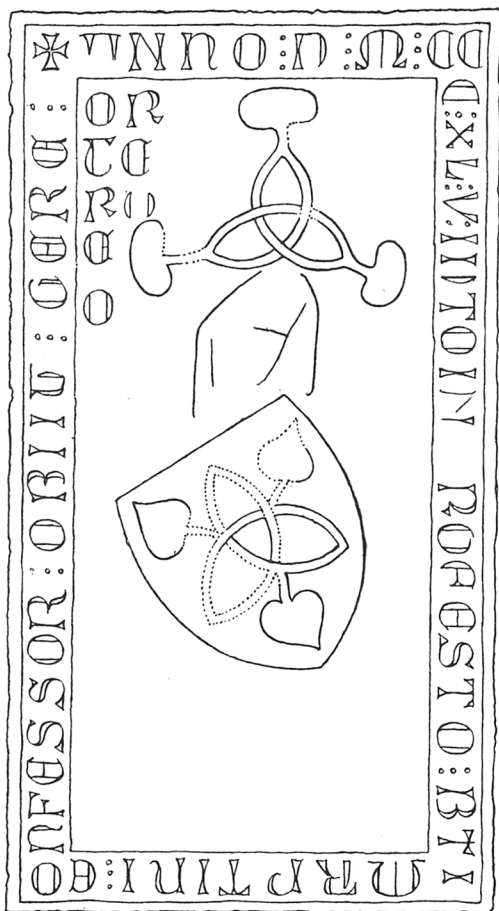
B(EA)TI / MARTINI : C O / NFESSOR[IS] : OBIT : GERE : (I Herrans 1345:e år, dagen före heliga biktfadern Martins högtid [= 10 nov.] dog Gere² samt i stenens övre hörn bokstäverna OR[A]TE [P]RO EO (=bedjen för honom). H. 178, B. 97 cm. Stenen ligger intill altarringen på södra sidan invid östra väggen. Nr 1 å plan fig. 82.

Gravsten av kalksten (fig. 137) i vapenhuset, mitt på gravstenen en sköld med ett bomärke, över skölden I. H. S., i skölden överst E. E.; på högra sidan om bomärket E. och på vänstra H.; under bomärket M. L. D. 1610. H. 190, B. 115 cm. Nr 2 å plan.

Gravsten i två delar av kalksten över Johan Palmstruch med Palmstruchska och von der Buschska vapnen mittpå samt änglahuvud i hörnen. Inskriptionen lyder: >HER UNDER LIGGER BEGRAFWEN / KONGLIGE MAJ:TS TROO TIENARE. FOR / DOM COMMISSARIUS OCH ASSESSOR UTI DET / KONGL. GENERAL COMMERCE COLLEGIO / INVENTOR OCH DIRECTOR AF DETT HÖGT / REPORTERLIGE / WEXSEL OCH LEHNE BANCO / I STOCKHOLM EDLE OCH WÄHLBÖRDIGE / JOHAN PALMSTRUCK FÖDDER A:o 1611 DEN 13 / JUNIJ I STADEN RIGA. AFSOMNADT I HERRANOM / SAHL. 1671 DEN 8 MARTIJ I STOCKHOLM.

¹ Se H. Hildebrand, Resa i Östra Uppland s. 3, i A. T. A. och Uppl. Sacra, pars sec. I, s. 347.

² En Gere i Litisby (nu Litsby i socknen) nämnes 1320. (Sv. Diplomatarium III, n. 2260, s. 478.)

S. Brandel delin. 1917.

Fig. 136. Täby kyrka. Gravsten över Gere, † 1345.
Grabstein über Gere, † 1345.

FÖR DENNA GRAFWEN
PÅ SÖDRA SIDAN [AF KYR-
KAN] OCH DET TREDIE
BENCKRUMMET FREMST [I
CHORET] HAFWER BEMEL-
TE HER PALMSTRUCK I SIN
[LIFSTID] LÅ / TET AF NYO
FÖRFERDIGA LECHTAREN [Å
WESTRA] GAWELN A:o 1668.
A:o 1669. A:o 1670. ÄR AF
[HANS HÖG] / WYRDIGHET
ARKIE BISKOPEN SAMT
DEN[NA CHRI] / STELIGA
OCH HEDERWERDIGA FÖR-
SAMLING [MEDGIFWIT] AT
BLIFWA FÖR HONOM OCH
HANS FAMILI [EN BEGRAF]
/ NING TIL EWERLDELIGA
TIDER ORUBB[LIGEN].¹ H.
250, B. 175 cm.² Ste-
nen ligger i koret på
södra sidan. Nr 3 å plan.

Gravsten av kalk-
sten över Erich Gam-
mal. I mitten en kalk
inom en eklövskrans,
hållen av två änglar.
Omkring kalken läses

E. C. S.
GAM MAL
E. P. D. G.
1674

samt omkring stenen bibelspråk, i hörnen evangelisttecknen. Ovan kalken läses: »HÄR UNDER LIGGER BEGRAF / WEN DEN ÄHREWYRDIGHE / HERREN HER ERICH CLEMMETSON / GAMMAL FORDOM KIYRCKIOHERDE / I TÄBY FÖRSAMBLINGH HWILCKEN I / HERRANOM AFSOMNADE DEN 31 JULIJ ANNO 1666. GUDH FÖRLÄNNE / HONOM MEDH ALLA CHRISTROGNA / EEN FRÖGDHEFWL UPPTÄNDELSE.» Stenen ligger i koret i kyrkans mittaxel

¹ Johan Palmstruch hette, innan han den 18 juni 1651 adlades, Wittmacher von Ermond. Gift m. Margareta von der Busch, f. 1617, d. 1677.

² Delar av inskriften dolda av altarringen satta inom [].

väster om altaret.¹ H. 219, B. 153 cm. Nr 4.

Gravsten av kalksten över Hans Ericsson i Torslunna, † 1672. H. 185, B. 140 cm. Vapenhuset. Nr 5.

Gravsten av kalksten över Mas Andersson i Torslunda med inskr: »DENNA STEN OCH LÄGER STADH / HÖR RER ÄRLIGH OCH FÖRSTÄNDIGH MAS ANDERSSON I TORSLUNDA SAMPT HANS KIERA HUSTRO KIRSTIN ERICHSDOTTER NUMERA HOS GUDH SAHLIG / I HERRANOM AFSOMNADHE NÄR MAN SKREF ÅR 1675 OCH DERAS ARFWINGAR TILL ÄHRLIGH FÖRSTÄNDIG ANDERS MASSON ÄR MAS ANDERSSONS SON I TORSLUNDA HANS HUSTRO DY(G)DE SAMMA MATRONA HUSTRO KIRSTIN ANDERSDOTTER.» På gången mellan bänkkvarteren. H. 227, B. 170 cm. Nr 5 a.

Gravsten av kalksten över Nils Wankiif, boktryckare i Stockholm 1669—1689. Gången. Halva stenen döljes av korgolvet. Den synliga delen H. 174, B. 100 cm. Beskrivning i U. F. T., II, s. 189. Nr 6.

Gravsten av kalksten över Anders Rochman med inskr.: »DENNA STEN OCH / GRAF KOMMER SAHL. / RIDRARHUUS KAMME / RERAREN HR ANDERS / ROCKMAN HANS HUS / TRU BARN OCH ARFWINGAR TIL ANNO 1693 / d. 19 MARTIL.» I koret. H. 215, B. 120 cm. Nr 7.

Gravsten av kalksten över assessor Peter Dijkman med årtalet 1707.² Inskr. se U. F. T. II s. 190. H. 210, B. 147 cm. Gången mellan bänkkvarteren. Nr 8.

Gravsten av kalksten över Louis Wolthers (se s. 122) med inskr.: »ERB BEGREBNIS ZU EWIGEN / TAGEN / FUR / DEN WOHLLEDLEN HR. LOUYS WOLTHERS CANONICUS / IN UTRECHT GEBOHREN IN / HAMBURG 1644. GESTORBEN / IN STOCKHOLM 1712. HEER ICH WARTE AUF DEIN HEIL.» I koret nära predikstolen. H. 145, B. 80 cm. Nr 9.

Gravsten av kalksten över handelsmannen Jacob Cron, hans mormor Maria Spech med inskriften I. C. M. S. 1729. H. 200, B. 110 cm. Vapenhuset. Nr 10.

Gravsten av kalksten (fig. 138) över Bengt Ericson i Tibbla, enl. Klingspor med följande, nu nästan utplånade inskrift å övre

S. Brandel delin. 1917.

Fig. 137. Täby kyrka. Ristning å gravstenen nr 2 å fig. 82.

Ritzen eines Grabsteines 1610.

¹ Eric Clementsson Gammal var i 15 år komminister i Täby, tills han 1637 kallades till kyrkoherde av fru Ebba Banér på Djursholm (se bil. D).

² Se s. 118, not. 1.

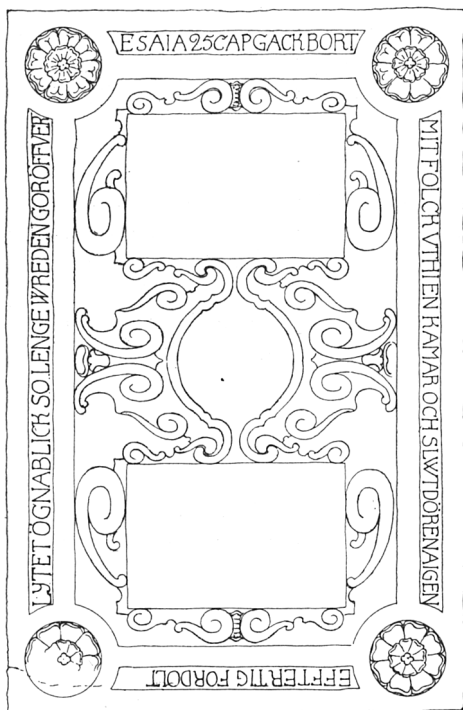

Foto. S. Brandel 1917.

Fig. 138. Täby kyrka. Gravsten.
nr 11 å fig. 82. 1600-talstyp.
Grabstein. Typus aus d. 17. Jht.

tavlan: »Här under ligger begravnen saligh i Herranom Bengt Ericsson i Tibbla Affsommnade i Gudi den 4 september 1731 och sin Salige Hustru H... Hansdotter...»

Å nedre tavlan och å ramen bibelspråk samt å en kartusch i mitten: »Denna sten ehr bestelt af Johan Erigson¹ Rådman i Stockholm.» 1600-talstyp. H. 210, B. 135 cm. Nr 11.

Gravsten av kalksten över Mats Erickson från Afwa, † 1732. H. 210, B. 135. Vapenhuset. Nr 12.

Gravsten av kalksten över Abraham Almquist med följande inskr.: »HÄR UNDER HVILAR / ABRAHAM ALMQUIST / FÖDD 1699 / GIFT MED ANNA MAGD. / EKVALD 1728. [KYRK]OHERDE I TÄBY 1733. / [PRO]BST 1744. ÖFWER

[ROSLAGS] ÖSTRA CONTRACT / DÖD 1760 / NITFULL I SITT KALL / I LEFVERNET SAKTMODIG / I ALT EN ÄRLIG MAN / DIG VANDRINGSMAN / OM DU VILT EN EFTERSYN.» I koret norr om altaret. H. 190, B. 120 cm. Orden inom [] dolda av altarringen. Nr 13.

Gravsten av kalksten med inskriften: »Christus är mitt lif / och döden är min vinning /.» Nr 14.

Fyra gravstenar med utplånad inskrift. Nr 15, 16, 17, 18. (Gravstenar å kyrkogården se s. 73.)

BEGRAVNINGSVAPEN.

Begravningsvapen över Ärland Svinhufvud, † 1640. En kredrad och målad träsköld (fig. 139) med Svinhufvudska vapnet (H. 48 cm.), försedd med stång, på vilken är fäst en inskriptionsplåt av järnbleck, vars nu utplånade inskrift enligt Brandelius (se s. 69) lydde: »Här ligger begravnen Ärland Björnsson Svinhufvud, hvilken föddes i Wågsjö den 23 April: och dödde den 27 Julii Anno 1640. Hvilkens själ Gudh evinnerligen frögde och glädje.» Denna sköld, som fordom hängde i kyrkan, förvaras nu i Stat. Historiska

¹ Johan Erigson, f. 1598, † 1668, begravd i Jakobs kyrka, Stockholm.

Museum, ditskänt av Täby församling år 1884. Inv.-nr 7415.

Huvudbaner med Palmstruchska vapnet (fig. 140) skulpterat i trä, kredderat och målat. Hjälmtäcket upplöst i akantusblad. Å en kartusch nedom vapnet läses: »Kongl. May:ts Troo Tiänare och Assessor uti kongl. General Comerçi / Collegio Inventor och Director af Wexel och Lehne Banco / i Stockholm, den Edele och Wehl.^b Johan Palmstruch, Föder / uthi Riga A:o 1611. Afsomnad i Herranom den 8 Martii 1671 / i Stockholm.»

Huvudbaner med von Schantz' vapen (fig. 141), skulpterat i trä, kredderat och målat. Hjälmtäcket upplöst i frodiga akantusblad. På en av palmkvistar omgiven kartusch nedom vapnet läses: »Kongl. May:ts / Tro Man Cancellie Rådet och General Påst Directeuren den Welborne Herren / H:r Johan Fred. von Schantz, Är hit Till / Werlden född år 1680 den 9 Julii och / I Herranom Afsomnade den 24 April / 1743.»

Porträtt i olja på väv av Nicolaus Forsman (fig. 143). Ned- PORTRÄTT.
till påskriften: »Nicolaus Forsman. Pastor i Täby.» Upptill: »Natus d. 17 Decembr. 1677 / Specimen. Dissert. exhibens 1701. / Ordinatus d. 18 Maj 1708. / Creatus Past. d. 3. Martij 1714 / Defunctus d.» [12 April 1734]. Utan ram, illa medfaren. H. 78 cm., B. 60 cm.

Porträtt i olja på väv av Petrus Brandelius (fig. 142) med påskrift: »Petrus Brandelius / Född 1729. Prv. 1758. Past. wid Lif. G. 1769. wid Drag. 1772. / Past. i Täby 1777. Död 1795.» Förgylld ram. H. 73 cm., B. 70 cm.

Porträtt i olja på väv av Martin Luther med påskrift: »D. Martin Luther / ähr född i Eisleben / A:o 1483. 10. Novemb. / Döder och begr. d. 18 Feb. / A:o 1546.» Porträttet omtalas först i inv. 1795. Förgylld ram. 1600-talets slut. H. 112 cm., B. 94 cm.

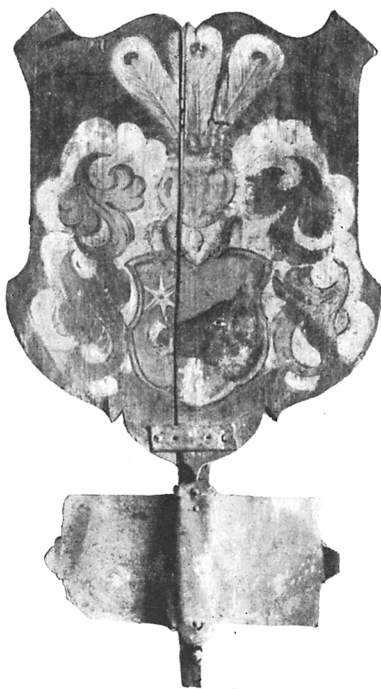

Foto. S. Brandel 1917.

Fig. 139. Täby kyrka. Begravningsvapen över Ärland Svinhufvud, † 1640. Funeralwappen über Ärland Svinhufvud, † 1640.

TAVLOR.

Fig. 140. Täby kyrka. Huvudbaner
över J. Palmstrauch, † 1671.
Funeralwappen des J. Palmstrauch, † 1671.

KOPPARSTICK
O. D.

Fig. 141. Täby kyrka. Huvudbaner
över J. von Schantz, † 1743.
Funeralwappen des J. von Schantz, † 1743.

4 st. målningar i olja på väv, framställande: 1. Marias bebådelse. 2. Kristi födelse. 3. Korsfästelsen. 4. Uppståndelsen. Upptagas först i inv. 1795. Samtliga i guldrum. Hänga i koret å ömse sidor av altaret. 1700-talets slut. H. 140 cm., B. 120 cm.

Isaks offrande, oljemålning på väv. Enl. inv. 1796 skänkt av »Mademoiselle Nora Pilgren¹ på Löttinge». I förgylld ram. Hänger över ingången till sakristian. H. 160 cm., B. 140 cm.

»Låten barnen komma till mig», oljemålning på väv i svart ram. Skänkt 1803 av M:lle Nora Pilgren. Hänger i sakristian. H. 55 cm., B. 65 cm.

Kristus på korset, oljemålning på väv i förgylld ram. Uppt. först i inv. 1818. Hänger på en väggpelare å norra sidan i långhuset. H. 200 cm., B. 100 cm. 1700-talets slut.

Porträtt av Gustaf III, graverat av J. Gillberg 1773, i glas och förgylld ram med vase och kgl. krona.

Följande tvenne av Ambrosius Hedengran med kopparstuckna omramningar sirade minnesblad i svarta ramar hänga i vapenhuset:

Åminnelsekrift vid jubelfesten d. 31 okt. 1717. H. 81 cm., B. 58 cm.

Åminnelsekrift vid ju-

¹ Ulrica Eleonora Pilgren.

belfesten 1721. H. 101 cm., B. 67 cm.

Gustaf III:s tal 21 aug. 1772 i glas och förgylld ram.

Karl XIII:s tal 2 maj 1810 i glas och förgylld ram.

Karl XIV:s tal 1817 i glas och förgylld ram.

Två nummertavlor från senare delen av 1800-talet med svarta skivor och förgyllda ramar och vardera med en ljusarm av mässing och mässingsnummer. H. 82 cm., B. 59,5 cm.

Jordfästningsspade (fig. 144) av kopparplåt med snidat träskäft, blåmålat med förgyllda stjärnor och förgylld krona. Inskrift å spaden: "Christus är mitt lif och Döden är min Winning," samt trenne initialer, av vilka endast de övre delarna återstå, sedan spadbladets nedre del lappats med ny plåt. H. 67 cm. Förekommer först i 1795 års inv.

Skepp av 1600-talstyp, omnämnes 1795 såsom hängande i kyrktaket. Är nu placerat i ett glasskåp i fönstret närmast predikstolen.

Karl XII:s bibel av år 1703 i vackert läderband med silverspännen, vilka bära givarens namn inristade: »Simon Wire A.M.H.» H. 70 cm. (Se s. 117, not 4.)

9-162724. Danderyds skeppslags kyrkor. 1.

NUMMERTAVLOR.

JORDFÄSTNINGSSPADE.

Foto. Generalstaben 1917.

Fig. 142. Täby kyrka. Porträtt av Petrus Brandelius, † 1795.

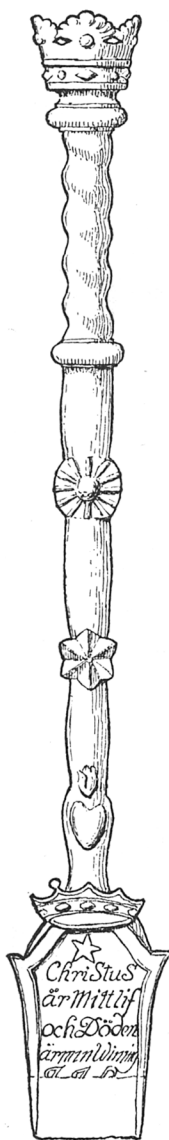

Foto. Generalstaben 1917.

Fig. 143. Täby kyrka. Porträtt av Nicolaius Forsman, † 1734.

SOLVISARE.

KLOCKOR.

Delin. S. Brandel
1917.

Fig. 144.
Täby kyrka.
Jordfästnings-
spade från
1700-talet.
Schaufel.
18. Jht.

Långbänk av furu från tiden 1650—1700. L. 25, H. 87, B. 48,5 cm. Fig. 145. I sakristian.
Stol av furu, samtida med bänken. H. 88, B. 64, Djup 47 cm. Fig. 146. I sakristian.

Karmstol av rikt snidad furu med stoppad rygg och sits. Vacker 1600-talstyp. I sakristian.

En kalkstensplatta med solur inristat och årtalet 1749 med skuggkastare av järnplåt. B. 25 cm. L. 25 cm. Förvaras i vapenhuset.

En kub av kalksten, H. 20 cm., förut solvisare. Förvaras i vapenhuset.

Klocka av malm (D. 100 cm., H. 80 cm.), omgjuten 1852, bar sedan dess inskriptionen: »ÅR 1852 / DÅ A. G. ÖBERG VAR KYRKOHERDE / J. P. WALLIN KOMMINISTER / G. JOHANSSON OCH P. WÄSELL KYRKOVÄRDAR / BLEF DENNA KLOCKA OMGJUTEN I STOCKHOLM / AF JOH. A. BECKMAN / — WID LJUDET AF MIN RÖST / MÅ SÄKRA HJÄRTAN RÖRAS / BETRYCKTA FINNA TRÖST / FÖRFÖRDA ÅTERFÖRAS / SIG SAMLE WID MITT LJUD / TILL SENSTA EFTERTID / ETT FOLK SOM TACKAR GUD / FÖR FRIHET, BRÖD OCH FRID /»

Före 1852 bär den följande inskription enligt inv. 1795 »JAG GLÄDES I DET MIG SAGT ÄR, AT WI SKOLE GÅ IN I HERRANS HUS: PS. CXXII. J. LAGERFELDT. JONAS JOEN: HALENIUS. PASTOR. JOH: BETULIN, COMMINISTER, MÅNS OLSSON, KYRKOVÄRD A:o 1700. GUDI TIL ÄRO OCH TÅBY FÖRS. TIL NYTTA ÄR DENNA KLOCKA OMGJUTEN I STOCKHOLM AF GERHARD MEIJER.»

Klocka av malm (D. 70 cm., H. 70 cm.) med inskriptionen: »SOLI DEO GLORIA / OLOF AROSIUS, JONAS HALENIUS / TEMPLI CORATOR PASTOR / JACOB MATTSON. JAN JAHANSSON / OLOF OLOFSSON KYRKIEWÄRDAR / GLORIA IN EXCELSIS DEO, ME FECIT HOLMIAE GERHARDT MEIJER ANNO 1710 /».

Sammanfattning av Täby kyrkas konsthistoria.

I. Före den nuvarande kyrkan har troligen en trä- eller stenkyrka funnits i Täby, om vars läge och utseende intet är bekant.

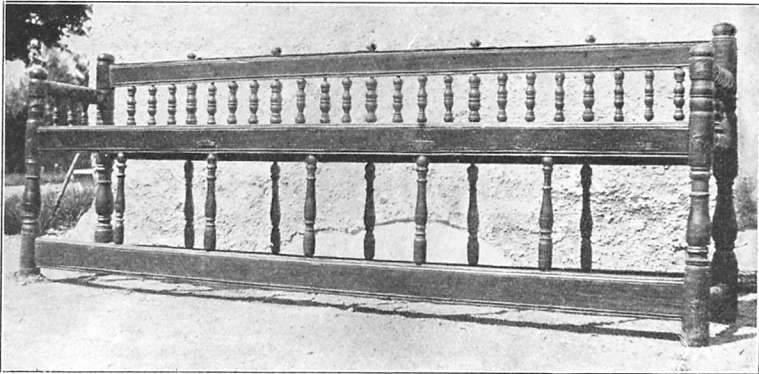

Foto. S. Brandel 1917.

Fig. 145. Täby kyrka. Långbänk.
Bank vom J. 1650–1700.

II. 1200-talets sista fjärdedel. Rektangulär grästenskyrka, endast invändigt putsad. Fig. 147 A. Ingång från söder genom nuvarande portalen mellan vapenhus och kyrka. Inventarium: Kalkstensfunten (fig. 120).

III. 1300-talet. Under dess början tillbyggdes en sakristia av gråsten, med gavelröste och kupolvalv av tegel. Fig. 147 B. Inventarier: Geres gravsten i koret (fig. 136) från år 1345 samt kalk med paten (fig. 122).

IV. 1400-talet. Omkring mitten av detsamma härjas takstolen av eld. Kyrkan välves därefter med 4 kryssvalv av tegel på tvåsprångiga väggpelare. Ny takstol. — Vapenhus av granit med kryssvalv och röste av tegel, samtida med kyrkans valvslagning, fig. 147 C. — Mot slutet av århundradet prydas valven och väggarna med kalkmålningar. Sannolikt byggdes även de båda stigluckorna vid denna tid. Inventarier: Altarskåpet (fig. 112) från slutet av 1400-talet, de medeltida malmstakarna samt troligen det år 1757 borttagna korskranket.

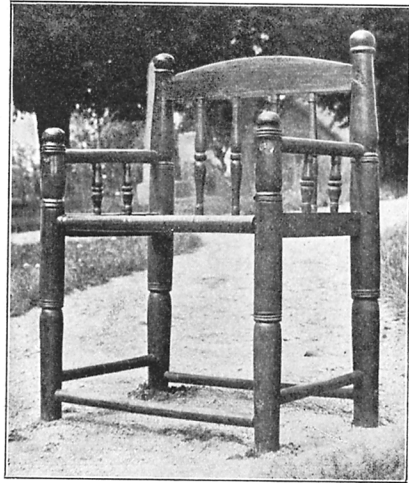

Foto. S. Brandel 1917.

Fig. 146. Täby kyrka. Stol i sakristian.
Stuhl vom J. 1650–1700.

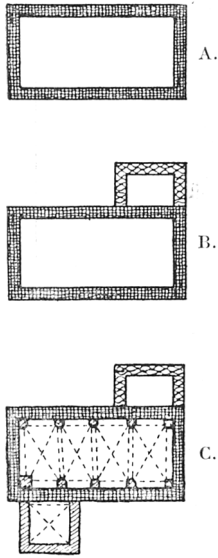

Fig. 147. Täby.
Kyrkans plan-
utveckling.
Grundrissentwicklung
der Kirche.

V. 1500-talet. Kyrkan erhöj då troligen sin gamla predikstol, kasserad 1692.

VI. 1600-talet. Ärland Svinhufvuds begravningsvapen 1640 (fig. 139). Ny läktare 1668—1670. Ny predikstol 1692, skänk från Stockholms slottskyrka. Som stöd under denna en kalkstenskolonn, med årtal 1582, förut timvisare å slottsgården. Samtidigt skänktes från slottskyrkan en samling nu förkomna textilier. — Gravhällar inne i kyrkan.

VII. 1700-talet. Kyrkans ytterväggar putsades, innerväggarna och sakristian och vapenhuset vitlimmades. År 1787 förstörades de södra fönsterna och upptogs tvenne nya åt norr. Ny läktare samma år efter ritningar av hovintendenten J. Rehn. Ny orgel 1792 av orgelbyggaren Jonas Ekengren. Kyrksilver, ljusredskap, porträtt, begravningsvapen, gravhällar.

VIII. 1800-talet. Nya bänkar. Tegelgolvet ersättes av cement mellan gravhällarna och trägolv i bänkkvarteren. Norra stigluckan ersättes av gjutjärnsgrindar. Västportalen förstöras 1883.

IX. Kyrkogården förstöras 1911.

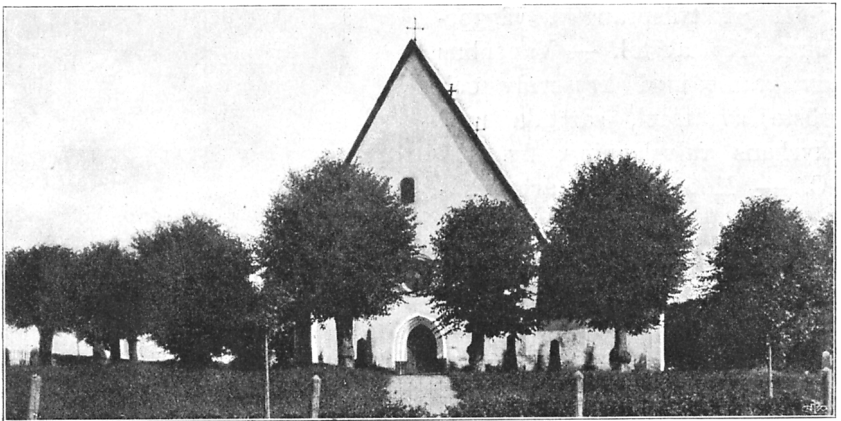

Foto. S. Brandel 1917.

Fig. 148. Täby kyrka från väster.
Die Kirche von Westen.

Zusammenfassung.

Täby Kirche ist von einem in dieser Gegend während d. 14. u. 15. Jhte üblichen Typus: ein innen und aussen verputzter Saalbau aus Granit (Fig. 82—86). Die hohen, gotischen Giebel (Fig. 84) und die hohen, schmalen Rundbogenfenster, welche die Kirche, nach einer Zeichnung aus 1600, ursprünglich gehabt hat, zeigen als Bauzeit den Übergang aus dem Romanischen zum Gotischen — in dieser Gegend um 1300. — Reste von Putz hoch oben an den Innenseiten der Giebelspitzen deuten an, dass die Kirche ursprünglich mit einem hölzernen Tonnengewölbe bedeckt war. Die Sakristei aus Granit wird durch ihr backsteinernes Kuppelgewölbe mit Wahrscheinlichkeit in die erste Hälfte des 14. Jhts. datiert.

Mitte des 15. Jhts. wurde die Kirche mit 4 Kreuzgewölben aus Backstein versehen. Gleichzeitig wurde eine in derselben Art gewölbte Vorhalle (Fig. 82, C) angebaut. Während der letzten Jahrzehnte des 15. Jhts. wurden die Wände und die Gewölbe mit Kalkmalereien verziert. Die Malereien der Wände wurden während des 18. Jhts. übertüncht, während die der Gewölbe in ihrem ursprünglichen Zustande noch heute erhalten sind (Fig. 93—110). Sie gehören einer in Uppland zahlreich vertretenen Schule an, der des Meisters Albertus Pictor, von c. 1480 bis c. 1500 tätig.

Aus dem mittelalterlichen Inventar seien erwähnt: Taufbecken aus Kalkstein (Fig. 120) aus der Zeit um 1250—1300, ein Grabstein aus Kalkstein aus d. J. 1345 (Fig. 136) und der Schnitzaltar (Fig. 112) vom Ende des 15. Jhts.

Ende des 17. Jhts. wurden aus der alten damals abgebrochenen Stockholmer Schlosskirche mehrere Gegenstände geschenkt: Kanzel, Gestühle und Textilia. Als Stütze der Kanzel wurde eine Kalksteinsäule (Fig. 118) mit der Jahreszahl 1582, die vorher als Sonnenuhr im Burghof des Stockholmer Schlosses gedient hatte, aufgestellt. Die Inschrift der sauber gearbeiteten Säule deutet auf den für die schwedische Renaissancearchitektur wichtigen, niederländischen Meister Willem Boy.

Der jetzige hölzerne Glockenturm (Fig. 79 u. 80) ersetzt seit 1763 einen älteren, damals hinfalligen, ebenfalls hölzernen Glockenturm.

Foto. S. Brandel.

Fig. 149. Lidingö. Kyrkan från söder.
Die Kirche von Süden.

LIDINGÖ KYRKA. (S:T ANNÆ KAPELL.)

UPPLAND, STOCKHOLMS LÄN, DANDERYDS SKEPPSLAG.
UPPSALA ÄRKESTIFT, ROSLAGS ÖSTRA KONTRAKT.

Tryckta källor: Dipl. Suec. i IV, s. 52, nr 2654, år 1328 i Jedvard Filipsons testamente nämnes en hans gård å Lydthingöo.

Handskrivna källor och avbildningssamlingar: UPLANDIA SACRA, pars sec., I, s. 440, plan, tecknad ext. av kyrkan fr. S., beskrivn. av kyrkan och en del invent. och gravstenar. A.T.A. 2 blad uppm. ritn. till kyrkan före dess restaurering 1913, visande plan, fasad mot Ö., sektion mot Ö. och W., utdrag ur Antikvitetsbokens beskrivn. av kyrkan och inv., 1829 års inv. — Ö. I. Ä. 7 bl. ritn. på väv: plan, fasader och sektioner visande ett ej utfört förslag till reparation och tillbyggnad av kyrkan av Aug. Lindegren 1899, stadf. gn. Kgl. brev 24 nov. 1899; 3 bl. uppm. ritn. på väv: plan, fasad m. Ö., W. och S., skärn. m. Ö., W. och N.; 3 bl. ritn. på väv: förslag till värmelednings införande av Gust. Larsson 1912, stadf. gn. Kgl. brev 19 mars 1913; 3 foto: int. m. Ö. och W. samt bild av predikstol; En samling av tidningsurklipp rörande kyrkan.

Kyrkans arkivalier: I Landsarkivet i Uppsala: Konsthistoriskt intressanta uppgifter förekomma i: L. I nr 1—5, som innehåller räkenskaper fr. 1659—1800; L. I nr 1 finns inv. för åren 1659, 1688, 1690, 1691, 1693, 1696—1699, 1702, 1703, 1722, 1723, 1733, 1735; K. I nr 1: räkenskaper 1728—1782, inv. 1750, 1762, 1772, 1783, sockenstämmoprot. 1750—1787; K. I nr 2 inv. 1795, sock.-prot. 1788—1799. — I prästgården förvaras: K. I nr 1: Sockenstämmoprot. för åren 1801—1834; samt inv. 1801 och 1814, K. I nr 2 och 3: sock.-prot. 1835—1852 och 1852—1883; visitationsbok 1851: prot. och inv. för åren 1851, 1857, 1871, 1879, 1886, 1894, 1915.

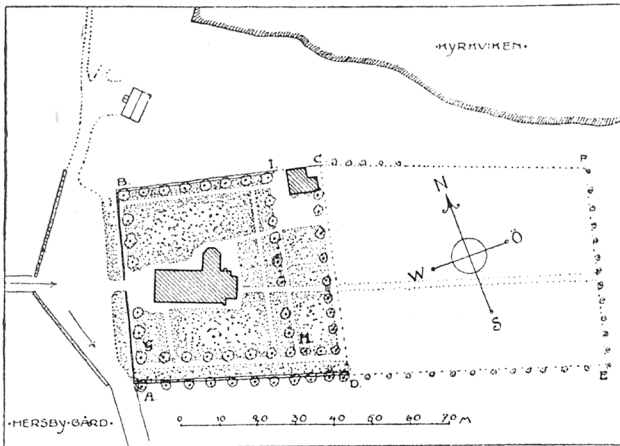

Fig. 150. Lidingö kyrka. Situationsplan.
Uppmåtn. av S. Brandel 1917.

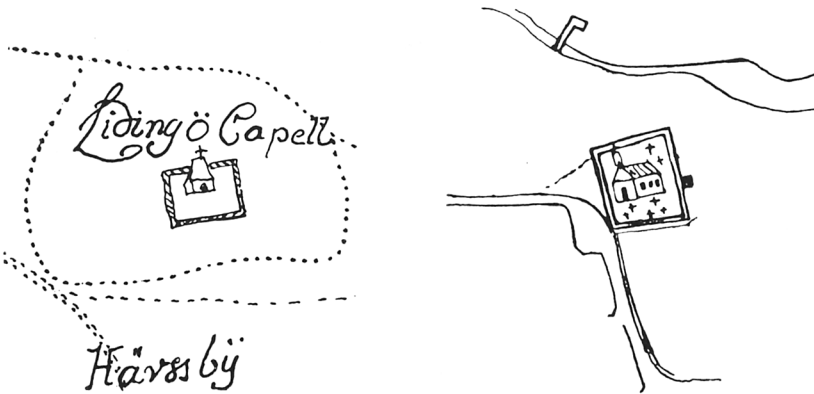

Fig. 151. Lidingö kyrka.
Kyrkogården 1720.
Der Kirchhof 1720.

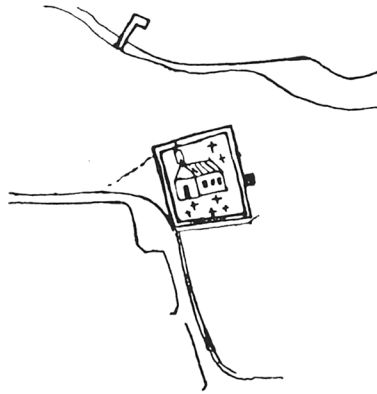
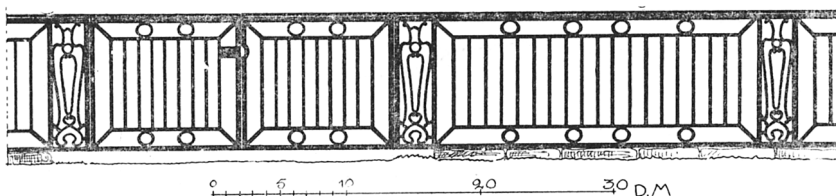

Fig. 152. Lidingö kyrka.
Kyrkogården 1818.
Der Kirchhof 1818.

Kyrkogård och klockstapel.

I hjärtat av Lidingön ligger dess kyrka på krönet av en mindre höjd, omkring 60 m. från den i ön djupt inträngande Hustega-
fjärden. KYRKO-
GÅRD-
DEN.

Den kyrkan omgivande äldre delen av kyrkogården (A—B—C—D å fig. 150), vilken år 1905 utvidgats till sin dubbla yta genom tillägget av ett område åt öster (C—D—E—F å fig. 150), är åt norr och söder begränsad av en bogårdsmur (B. omkr. 100, H. INHÄGNAD.

Delin. S. Brande—1917.
Fig. 153. Lidingö kyrka. Smidesjärnstaket från 1856.
Gitter aus Schmiedeeisen aus d. J. 1856.

utåt 125—150 cm.) av gråsten i kallmur, vilken genom kyrkogårdens så småningom skedda påfyllning övergått till att bilda terrassmur för jorden innanför. Vid I. har norra muren en öppning med trägrindar. Mot väster avslutas kyrkogården av ett smidesjärnstaket (fig. 153), på en låg delvis fogstruken granitmur, vilket mitt för västgaveln har en ingång med smidda grindar. Staketet ersatte år 1856 den då nedrivna västra bogårdsmuren. Den äldre delen av kyrkogården begränsades även mot Ö. (sträckan C—D) av en mur, vilken nedrevs vid utvidgningen 1905. Den nya östra delen kringgärdas av en terrassmur av gråsten (H. 150—200 cm.), innanför vilken en häck är planterad. Lindar äro planterade längs muren utanför densamma.

Framför det västra staketet bildar en från väster kommande sockenväg en plan för kyrkskjutsar. Denna är mot W. omgiven av en gråstensmur i kallmur (H. 150—200, B. 100 cm.) med en av granitstolpar flankerad öppning för vägen mitt framför kyrkogårdsgrindarna (se fig. 150 och 159). Å stolparna kvarsitta gångjärns-krokar till grindar. Denna mur, som i sockenstämmoprotokollen kallas ringmur, uppfördes troligen efter 1818, enär den ej finnes angiven å en karta fr. år 1818, förvarad i Stockholms läns lantmäterikontors arkiv (fig. 152). Ringmuren har på insidan 6 st. järnringar att binda hästar i. Benämningen »ringmur» förklaras härav.

KYRKO-
GÅRDENS
UTVECK-
LINGSSKEDEN.

KYRKO-
GÅRD
1720.

KYRKO-
GÅRD
1755.

Den del av kyrkogården, som betecknats med A—B—C—D, har fått sin nuvarande utsträckning genom en serie utvidgningar av en äldsta kyrkogård. Denna var jämförelsevis liten och hade sin största utsträckning söder om kyrkan, vilket framgår av en karta över Lidingö (se fig. 151) från 1720.¹ Den var omgiven av en bogårdsmur med ingång på södra sidan. År 1755 var muren mycket förfallen, varför en ny uppfördes i samband med pågående utvidgning av kyrkan. Troligen utvidgades då även kyrkogården åt norr,

¹ Förvarad i Stockholms läns lantmäterikontors arkiv.

så att den upptog ytan I—B—G—H. Det angives nämligen i protokollsboken, att den nya muren hade en sammanlagd längd av 240 aln, vilket ungefär stämmer med denna ytas omkrets. Kyrkogården rensades från sten och planerades, och framför västgaveln, dit ingången nu flyttats, uppfördes en murad »stiglucka om 5 alnars vidd, försedd och för-

Foto. S. Brandel 1915.

Fig. 154. Lidingö kyrka. Kyrkan från väster. Die Kirche von Westen.

murad med 2:ne dubbla Portar med lås och tillbehör samt med galler öfver porten, och taket beklädt med järnplåtar». (Antikvitetsbok.) Såväl bogårdsmuren som stigluckan uppfördes av revisor

Johan Falksson på Hersby på dennes egen bekostnad. Revisorn betingade sigingen annan ersättning, än att sockenborna skulle upphöra att taga genvägar över hans gården.

Omkring 1810 planterades denna kyrkogård med 30 lindar längs bogårdsmuren. Av dessa kvarstå

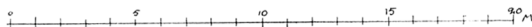
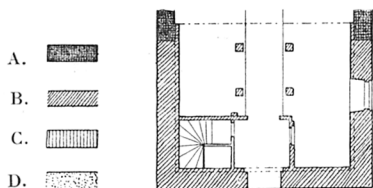
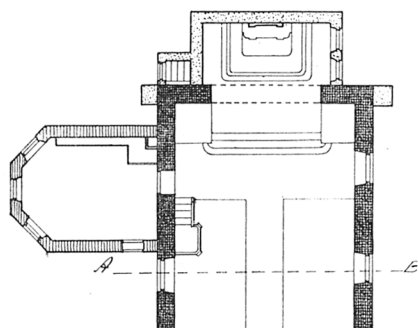
STIGLUCKA
1755.PLANTERING
1810.

Fig. 155. Lidingö kyrka. Plan. Uppmätning av S. Brandel 1916. Skala 1:300. Grundriss.

Av 1854 utvidgades kyrkogården åt öster och söder, varvid muren flyttades från sträckorna G—H—I till A—D—C, och en ny rad av ännu kvarstående lindar planterades utanför muren. Västra muren ersattes av ovan nämnda staket 1856.

UTVIDGNING
OCH PLANTE-
RING 1854.

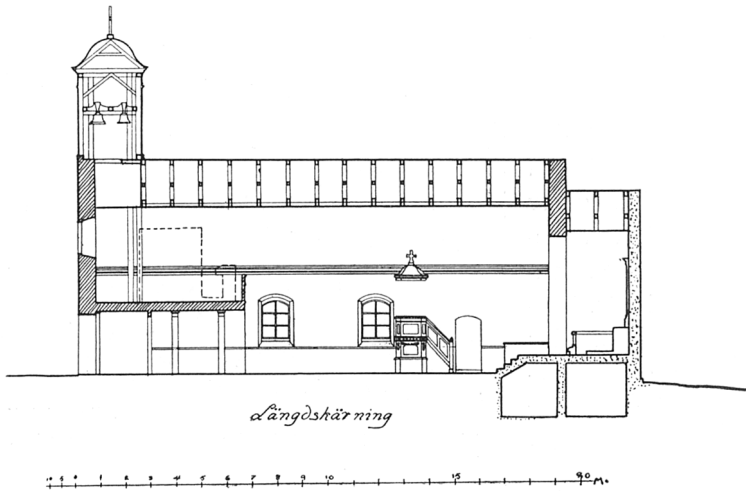

Fig. 156. Lidingö kyrka. Längdsektion mot norr. Uppmätning av S. Brandel 1916. Skala 1 : 300.
Längsschnitt gegen Süden.

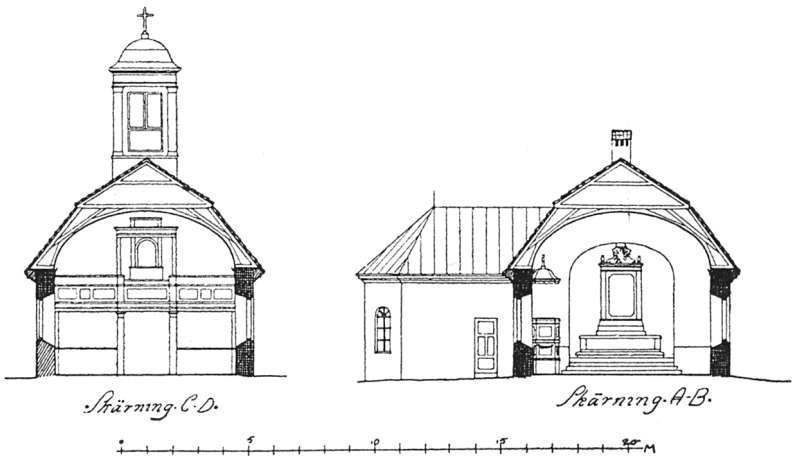

Fig. 157. Lidingö kyrka. Tvärsektion mot väster och öster.
Uppmätning av S. Brandel 1916.
Querschnitt gegen Westen und Osten.

KLOCKSTAPEL. Kyrkan har fordom haft en rad varandra avlösande klockstapel, vilka stått på backen utanför »ringmuren» sydväst om denna. År 1672 nämnes en gammal stapel, vilken år 1675 ersattes av en av Matz Snickare byggd stapel. Hundra år senare var denna så bräcklig, att man beslöt om uppförandet av en ny stapel. Ba-

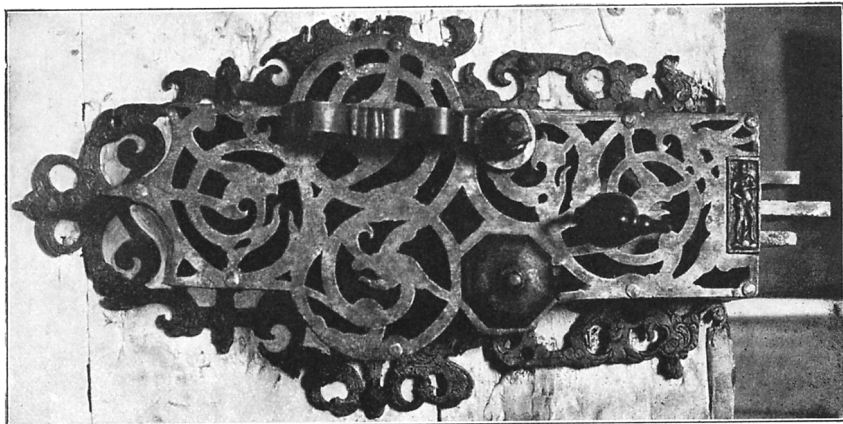

Foto. S. Brandel.

Fig. 158. Lidingö kyrka. Lås av smidesjärn, omkr. 1600.
 Schloss aus Schmiedeeisen um 1600.

ron Carl Pfeiff¹ på Bo uppvisade då ritningar till en sådan, författade av slottsbyggmästaren Kirrstein. Stapeln uppfördes emellertid år 1778 efter ritningar av en annan byggmästare, Pousett.² Stapeln var »af trä allenast betäckt öfver själfva klockorna» och tjänade sitt ändamål till 1817, då klockorna flyttades till det då uppförda tornet å kyrkan. — Om klockorna se s. 167. Om gravstenar se s. 162.

I kyrkogårdens nordöstra hörn finnes dess år 1860 av tegel **BÄRHUS.** uppförda, vitraprade bårhus med likkällare murad av gråsten, tillbyggd 1913 med vedbod och toaletter.

Kyrkobyggnaden.

Kyrkobyggnaden, vars plan framgår av fig. 155, är uppförd av **PLAN OCH MATERIAL.** granit med undantag av sakristia och korutsprång, gavelrösten, fönster och dörromfattningar, vilka alla äro av tegel. Den är utvändigt spritputsad med slätputsade fönster- och dörromramningar och har tjärad sockel. Kyrkorummet har 6 st. svagt stickbågiga fönster, 4 åt söder och 2 åt norr, alla med träkarmar och dubbla **FÖNSTER.** träbågar med grönaktigt glas i blyspröjsar i ytterbågarna och ofär-

¹ Carl Pfeiff, f. 1735, baron, öfverste för Enke-Drottningens Lif:reg:te, † 1792, g. 1771 med Ulrica Spaldencreutz, f. 1751, † 1827, dotter av G. Spaldencreutz, se not. 3, s. 149.

² Claes Rapaelsson Pousett, f. 1739, byggmästare, älderman och löjtnant vid Lofliga Borgerskapets Infanteri Corps, † 1810.

Foto. Oscar Halldin 1911.

Fig. 159. Lidingö. Kyrkan från väster.
Die Kirche von Westen.

gat glas i de med tvenne horisontala träspröjsar delade innerbågarna, vilka insattes först år 1877. Dessa fönster voro samtliga intill 1842 försedda med järngaller. Å västgaveln finnes ett runt fönster med träbåge och ofärgat glas i träspröjsar. För dessa fönsters tillkomst redogöres nedan i samband med utredandet av kyrkans olika byggnadsskeden.

DÖRRAR. Å västgaveln finnes en stickbågig portal med furudörrar med ett synnerligen vackert lås och beslag av smidesjärn från början

av 1600-talet (fig. 158), säkerligen flyttat från en äldre dörr. Ingången till sakristian är stickbågig och icke ursprunglig.

Golvet är nu överallt lagt med furuplank men var intill sista hälften av 1800-talet lagt med tegel med tvenne kalkstensgravhällar i koret, vilka nu rests mot korväggens yttersida (se s. 162).

Innerväggarna äro slätputsade och delvis täckta med kalkmålningar. Om dessa se s. 146.

Kyrkorummet övervälvas av ett vitlimmat tunnvalv av trä, spikat på takstolarnas undersidor. Övergången mellan vägg och valv förmedlas av en profilerad trälist.

Det brutna sadeltaket täckes av tvåkupigt tegel.

S:t Annæ kapell var före år 1640 ömsom annex under Solna, ömsom under Ladugårdslands församling, men förenades detta år som pastorat med Danderyds församling och blev år 1832 egen församling.

Om det kapell, som under 1500-talet och de första decennierna av 1600-talet funnits på platsen, är intet närmare känt. En i sockenstämmoprot. och i Antikvitetsboken omtalad klocka med årtalet 1607 (se s. 167) tillhörde tydligen denna kyrka; likaså det å s. 148 omnämnda altarskåpet. Den nuvarande kyrkans äldsta del (period A å fig. 155) är en nybyggnad från början av 1600-talet, utförd av Banérfamiljen på Djursholm. Möjligen ingå delar av en äldre kyrka i 1600-talets byggnad. Enl. en anteckning i Antikvitetsboken »byggdes Lidingö kyrka ånyo» av Svante Gustafsson Banér och Ebba Grip (se s. 14 och bil. I); enl. sock.-prot. 1825 upplät

Banérska familjen även mark till kyrkan. Enl. Lidingö prot.-bok år 1779 skänkte detta herrskap kyrkan dess gamla predikstol, vilken bar årtalet 1623 (se s. 149). Hr Svante och fru Ebba ingingo äktenskap år 1617. Då väl predikstolen skänkts först sedan

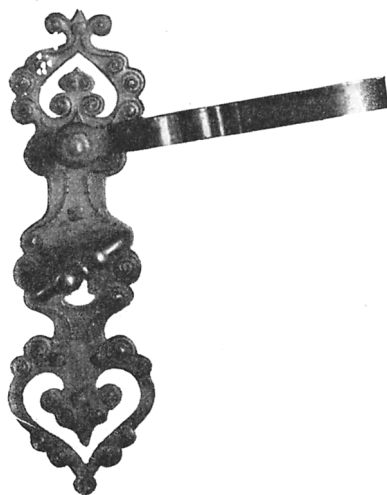

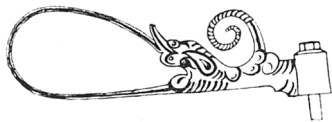
Foto. S. Brandel 1917.
Fig. 160. Lidingö kyrka. Dörrbeslag till fig. 158. Türbeslag.

GOLV.

INNREVÄGGAR.

INNERTAK.

YTERTAK.

ÄLDRE KYRKA
PÅ PLATSEN.1600-TALET
KYRKA.

Delin. S. Brandel 1917.
Fig. 161. Lidingö kyrka.
Handtag till beslag fig. 160.

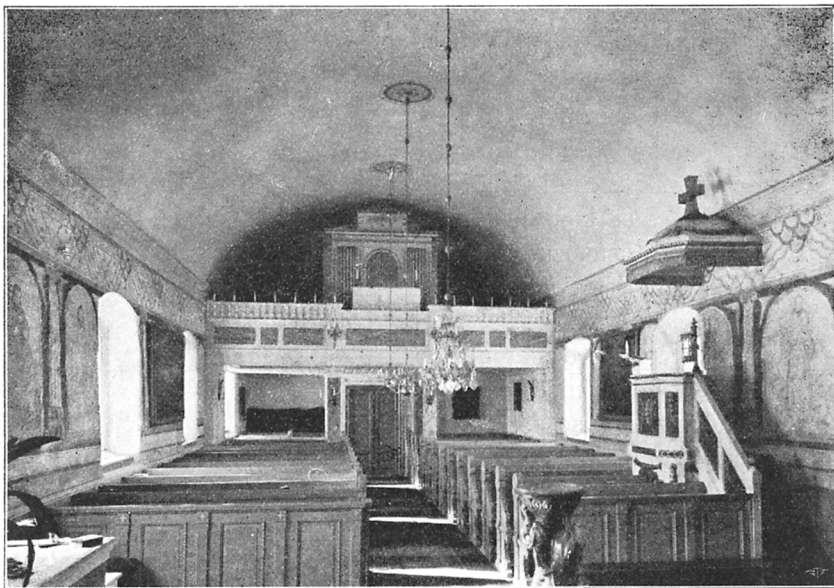

Foto. S. Brandel 1917.

Fig. 162. Lidingö kyrka. Interiör mot väster.
Innenbild gegen Westen.

kyrkobygget fullbordats, torde detta ägt rum mellan 1617—1623. Denna Lidingö kyrka omfattade den del av den nuvarande, som å fig. 155 betecknats med per. A. Den var uppbyggd av gråsten, åtminstone invändigt putsad och prydd av delvis ännu bevarade kalkmålningar, framställningar av Kristus och apostlarna, inom arkader löpande runt kyrkorummet (se s. 146). Den hade tvenne fönster åt söder men intet åt norr. I den nuvarande kyrkans andra fönster i långhuset från Ö. räknat synas spår av ursprungliga kalkmålningar i östra smygen, angivande att ett av de södra fönsterna funnits på denna plats. Det andra satt på det ställe där det östligaste nu finnes. Dessa fönster voro betydligt mindre och sutto högre från golvet än de nuvarande. Innertaket var förmodligen ett tunnvalv av trä. År 1723 finnes nämligen en utgift till Matzon i Yttringe för en lucka på valvet. Yttertaket var tegeltäckt. 1600-talets kapell hade såväl sakristia som vapenhus. Den förra, som anslöt sig till kyrkan på norra sidan längst i Ö., ersattes 1867 av en ny (se s. 145). Sakristian var enl. sockenstämmoprotokollen ganska mörk och så liten, att ej mer än 4 à 5 personer där kunde rymmas. Hade dessutom så kläna väggar av sten, att tjuvar ofta

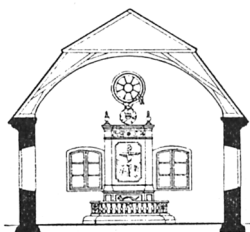

Foto. S. Brandel 1917.

Fig. 163. Lidingö kyrka. Interiör mot öster.
Innenbild gegen Osten.

bröto sig in. Den var försedd med ett fönster med järngaller och järnlucka och en järnbeslagen, massiv trädörr. Vapenhuset låg på södra sidan längst åt väster, men revs 1755. I sydmuren finnas vid C ännu spår i putsen av dörröppningen mellan kyrka och vapenhus. År 1678 upptages i räkenskaperna en post på 600 läktspik till sakristians och vapenhusets täckning, vilka sålunda också voro täckta med tegel, lagda på läkten. Samma år reparerades kapellet, vartill det dåvarande herrskapet på Djursholm (se tab. I) skänkte 400 dl. kppmt. — Någon västportal fanns ej. Vid västgaveln fanns däremot en liten läktare.

År 1756 fullbordades en om- och tillbyggnad av kapellet, varvid detta åt väster ökades med ungefär halva sin förra längd (period B å fig. 155). Östgavelns röste revs och ombyggdes, västgaveln nedrevs helt och hållet, vapenhuset nedrevs, den södra portalen igenmurades nedtill och ett fönster anbringades å dess plats. Den tillbyggda delen av kyrkan fick ett fönster åt söder — det

TILLBYGGNAD
ÅR 1756.Fig. 164. Lidingö kyrka.
Interiör mot öster.
Uppm. före 1913.
Innenbild bevor 1913.

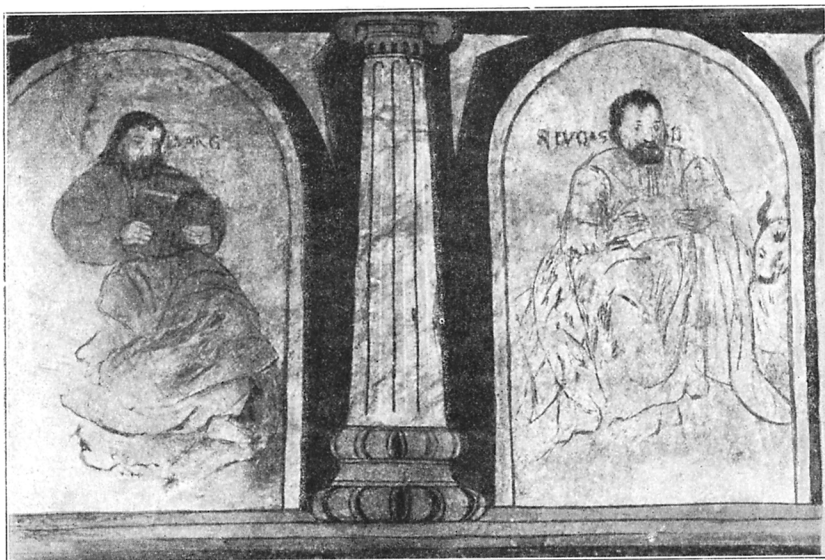

Fig. 165. Lidingö kyrka. Kalkmålning å södra väggen.
Kalkmalerei um 1620. Foto. S. Brandel 1917.

UTVIDGNING 1756. nuvarande långhusets fjärde från Ö. räknat. De tvenne äldre fönsterna förstörades till samma mått som de båda nya och två likadana fönster upptogos dessutom i östgaveln (se fig. 164). Ovan dessa båda försågs gavelröstet liksom det västra röstet med ett cirkelrunt fönster. Den nuvarande västportalen tillkom samtidigt. Kyrkan välvdes 1756 med tunnvalv av trä och erhöll brutet tegeltäckt sadeltak och vitputsades utvändigt. Nytt tegelgolv inlades. Detta arbete leddes av revisor J. Falksson på Hersby. Nybyggnaden kostade utom arbete, som revisorn utan ersättning utfört med eget folk, 4,804 rdl. kppmt, varav fru grevinnan U. Wellingk på Djursholm betalade 3,178 och kyrkokassan resten.

Om 1756 års ombyggnad berättar en sandstenstavla ovan västportalen:

»ÅHR 1756 ÄR THETTA HERRANS HELIGA HUS PÅ WÄSTRA / ÄNDAN TIO ALNAR FÖRÖKT SAMT TILL WÄGGAR, TAK, GÅLF, OCH INNANREDE FÖRNYAT / ESSALE 2 CAP. 3 VERS. KOMMER OCH LÅTER OSS GÅ UPP PÅ HERRANS / BERG, TIL JACOBS GUDS HUS, AT HAN LÄRER OSS / SINA WÄGAR, OCH WIJ WANDROM PÅ HANS STIGAR.»

TORNBYGGE 1817. Nästa steg i kyrkoutvecklingen blev uppsättandet av ett litet klocktorn av trä på västgaveln år 1817 (fig. 159). Tornets karnisformade huv är plåttäckt, och på en inskriptionstavla nederst fram-

Foto. S. Brandel 1917.

Fig. 166. Lidingö kyrka. Kalkmålning å norra väggen: Kristus.
Kalkmalerei um 1620.

till läses: »FÖRÄRADT AF FABRIKÖREN OCH / RIDD: AF K: W: O: LARS
FRESK¹ / MDCCCXVII.»

Den gamla sakristian revs och en ny uppfördes av tegel 1867 (fig. 155 per. C). Den är utvändigt behandlad som kyrkan för övrigt, har trenne rundbågiga fönster med ofärgat glas i träspröjsar och dubbla bågar och en med dubbla dörrar försedd yttre ingång. Putsade och oljemålade innerväggar, plant innertak av trä och utåt plåttäckt, avvalmat sadeltak.

NY SAKRISTIA
1867.

Mellan 1872—1879 upptogs ett nytt fönster på norrsidan invid predikstolen.

År 1913 genomgick kyrkan en grundlig reparation och tillbyggdes åt öster med ett tunnvalvt kor av tegel, varvid den gamla östgaveln genombröts, så att en tillplattad, rundbågig triumfbåge öppnades till koret. För att motverka bågens tryck uppbyggdes kontreforer på utsidan. Koret är utvändigt spritputsat, invändigt putsat och försett med kalkmålningar (se s. 147). Det har tvenne stickbågiga fönster åt söder och är täckt av ett brutet sadeltak med tegel. Under koret anlades pannrum och värmekamrar för varmluftsuppvärmning.

REPARATION
1913.

¹ Lars Fresk, död troligen 1830.

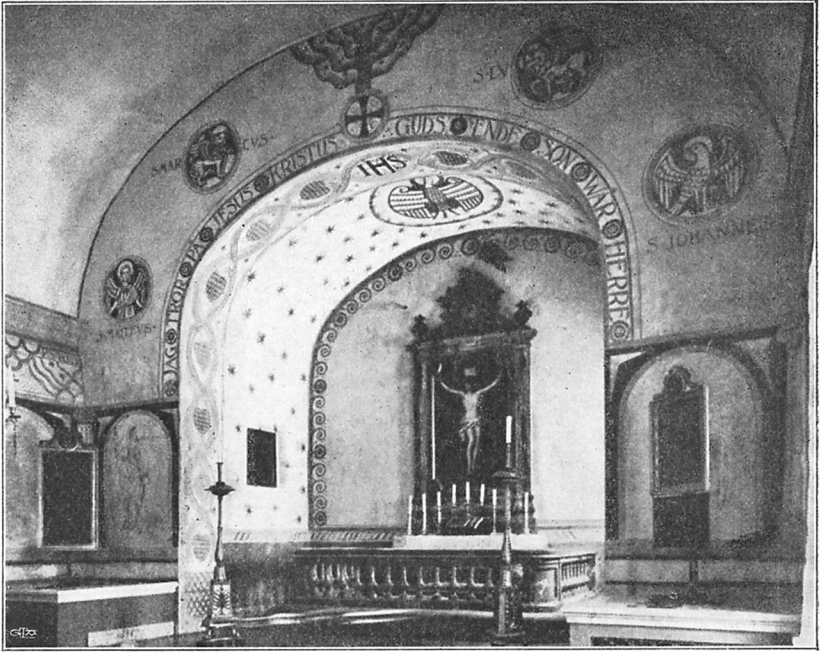

Foto. A. Norblad 1914.

Fig. 167. Lidingö kyrka. Altaruppställning från år 1756.

Altaraufsatz aus d. J. 1756.

Kalkmålningar.

Äldre kalkmålningar (fig. 165, 166) förekomma på de från 1620-talets kyrka återstående väggarna, d. v. s. väggytorna på ömse sidor om triumfbågen samt de östligaste två tredjedelarna av långhusets nord- och sydvägg. Målningarna äro av en något klumpig renässanskaraktär och troligen utförda omedelbart efter det 1620-talets kyrka blivit färdigbyggd.

Runt kyrkan — säkerligen även å den 1755 nedrivna västväggen — indelades väggarna i fortlöpande arkader genom en, huvudsakligen med brunröd färg utförd, målad arkitektur av joniska kolonner med svulstigt utbildade baser, stående på en panelliknande omkr. 140 cm. hög sockel av målade horisontala band i rött och grått. Av den fris som sannolikt löpt ovan kapitälerna synas å östgaveln svaga spår med ötydliga rester av latinsk inskription: »Ora pro nobis - - - ovis»(?). I fälten mellan kolonnerna, inom en rundbågig röd ram, framställningar av Kristus och

Foto. S. Brandel 1914.

Fig. 168. Lidingö kyrka. Predikstol från år 1779.
Kanzel aus d. J. 1779.

de tolv apostlarna. I varje fält endast en figur tecknad med grå eller brunröda konturer stående mot ett lätt tecknat landskap med låg horisont. Figurernas dräkter ha antingen grå, ljusröda eller gula toner eller också endast murens putsfärg. På sidan av huvudena finnas rester av inskriptionen: å korväggen: MATEUS och JOHAN(NES), å sydväggen (fig. 165): Evang. . . ., S. Lucas Ev. . . Troligen ha utom Kristus och apostlarna även några andra figurer förekommit, enär fältens antal måste ha överstigit 13. Den breda fris i grått och rött och gult, som nu löper under listen vid valvanfanget, utfördes vid restaureringen år 1913 av artisten Allan Nordblad, liksom evangelisttecknen och dekorationerna kring triumfbågen och det nya korets målning. Inskriptionen å norra väggen: »DITT RIKE ÄR ETT RIKE FÖR ALLA EWIGHETER OCH DITT HERRADÖME VARAR FRÅN SLÄKTE TILL SLÄKTE. PS. 145: 13», å södra väggen: »HERRE DIN GODHET RÄCKER SÅ VIDT SOM HIMMELEN OCH DIN SANNING SÅ WIDT SOM SKYARNA GÅ. PS. 36: 6», kring triumfbågen: »JAG TROR PÅ JESUS KRISTUS GUDS ENDE SON VÅR HERRE.»

MODERNA
KALKMÅL-
NINGAR.

Inredning och lösa inventarier.

ALTARE. Altarbordet är uppbyggt av trä, i fyllningar och ramverk, med i plan avrundade hörn. Det är målat i grön marmorfärg med i

ALTARTAVLA.

Foto. S. Brandel 1917.

Fig. 169. Lidingö kyrka. Dopängel från omkr. 1777.

Taufengel aus geschnitztem, vergoldetem Holz, um 1777.

trä skurna, förgyllda rokokornament. Altarringen har skulpterade balusterdockor, vilka förut varit förgyllda men nu liksom altarringen i sin helhet äro målade i samma färg som altarbordet. Balustradens och pallens hyende klädda med blå schagg. Visitprot. år 1857 berättar, att altarbord och altarring tillkommo år 1856, »båda hvitmålade och rikt förgyllda, det förra med bildhuggeriarbete, utfördt af Herr Ahlborn, den senare ofvantill och på pallen beklädd med mörkt Gutta-perchaty».

Altarprydnaden utgöres av en oljemålning på väv: Kristus på korset (H. 166, B. 100 cm.), infattad i ett ramverk av trä, stående på altaret och prytt med förgyllda (ej plastiska utan endast målade) rokokornament. Uppsatsen krönes av ett strålande Guds öga med lammet överst

samt tvenne pots à feu på sidorna, även dessa endast plastiskt målade, ej skulpterade. Altartavlan skänktes 1756 av revisor J. Falksson.

ÄLDRE ALTAR-PRYDNAD. Antikvitetsboken och äldre invent. uppta: »en taffla, större, trefaldig, att öppna och igenlåta med åtskilliga målningar och för-

gyllda figurer», tydligt ett altarskåp, som före 1756 stått på altaret.

Predikstol av trä, gustaviansk, målad i vit, blå-ådrad marmorfärg med fyllningar och listverkens bottnar i brun marmorfärg och skurna, förgyllda lister och ornament (fig. 168).

År 1777 beslöts att anskaffa en ny predikstol. Snickaren Haupt¹ i Stockholm

uppvisade den 1 sept. 1778 ritningar till en sådan. Haulpts förslag ansågs dock för dyrbart, varför man vände sig till bildhuggaren Ljung² i Stockholm, efter vilkens ritningar den nuvarande predikstolen utfördes 1779.

Å predikstolen ett timglas med 4 glas och förgylld snidad ståndare, skänkt 1779 av överste Carl Pfeiff. H. 75

Om den predikstol, som avlöstes år 1779, berättar sockenstämmoprotokollen för detta år, att den stod i koret till höger om ingången till sakristian, och att den var utförd med inlagt arbete av svart och vitt trä uti ek och hade i lika måtto inlagd skrift: Schwante Baner, Ebba Grip 1623.

En i trä skulpterad, förgylld ängel, knäböjande på en grönmarmorerad bas och uppbärande ett lika behandlat, med förgylld ovlist prytt kapital att ställa dopskålen på. H. 90 cm. Anskaffad år 177(?), förgyllningen bekostad av lagman Spaldenreutz på Bo.³

Dopskål av silver inuti förgylld, med inskriften: »TILL LIDINGÖ KYRKA AF EDWARD WITTE PÅ GÅSHAGA.» Stämplor: 3 kronor (= 1753. Hindrich Wittkopf⁴), åldermansranka. H. 7, B. 17 cm.

¹ Georg Haupt, f. 1741, † 1784, se BÖTTIGER: Kungl. hofschatullmakaren och ebenisten Georg Haupt i Medel. från Sv. Slöjdfören. 1901.

² Peter Ljung, f. 1743, ornamentsbildhuggare, prof. vid Konstak., † 1819.

³ Gustaf Spalding, nobil. Spaldenreutz, f. 1709, lagman, † 1778.

⁴ Hindrich Wittkopf d. y., mästare i Sthlm 1745—1759.

Foto. S. Brandel 1917.

A. C. B.

Fig. 170. Lidingö kyrka. A. Kalk av silver, skänkt 1702. B. Kanna av silver, skänkt 1735. C. Oblatask av silver av år 1645.

A. Silberner Kelch, 1702 geschenkt. B. Weinkanne aus Silber, 1735 geschenkt. C. Hostienkapsel aus Silber von J. 1645.

PREDIKSTOL.

TIMGLAS.

ÄLDRE

PREDIKSTOL

DOPÄNGEL.

DOPSKÅL.

Foto. S. Brandel 1917.

Fig. 171. Lidingö kyrka. Pokal av silver, skänkt 1759.
Pokal aus Silber, 1759 geschenkt.

ÄLDRE DOP-
SKÅL. Dopskål av tenn med inskriften: GIFWEN TILL LIDINGÖ KYRKA AF
ÄNKEFRU LIND PÅ EKHOLMSNÄS 1782. Stämplrar: 3 kronor inom sköld,
en man med lilja. B. 25 cm.

Intill slutet av 1800-talet upptages i invent. en då bortstulen
dopskål av tenn med inskrift: »Till Guds ähra och Lidingö Capell
till nytta ähr denna dopskål skänkt 1697 d. 26 Maji för kyrkones
egna penningar.»

BÄNKAR. Kyrkan, som på slutet av 1800-talet fått öppna bänkar (fig.
163), hade dessförinnan slutna sådana från år 1756. Visit.-prot.
av 1851 beskriver dem sålunda: »34 i perlefärg samt med bruna
speglar och gula lister derom nymålade bänkar, hvaraf 15 på
vardera sidan och 4 i koret.»

LÄKTARE. I västra delen av kyrkan finnes en läktare (fig. 162) uppförd

Foto. Oscar Halldin.

Fig. 172. Lidingö kyrka. Pokal av silver, skänkt 1759.
Pokal aus Silber, 1759 geschenkt.

1756 i samband med det då skedda tillbygget. Även 1600-talets kyrka hade i väster en liten läktare.

Kyrkan erhöll 1834 sin orgel, utförd av orgelbyggaren P. Z. Strand. Fasaden är vitmålad med förgyllda ornament. Ritning till densamma förvaras i prästgården och är utförd av C. G. Blom... Nytt orgelverk 1913 från C. Löfvander.

Kalk (fig. 170) av silver, inuti och delvis utanpå förgylld. På skålen är på ena sidan Banérvapnet och bokstäverna J. G. B. (= Johan Gabriel Banér) (se bil. I) ingraverade, på andra sidan ett med grevlig krona krönt sam-

ORGEL.

NATTVARDS-
KÄRL.

Delin. S. Brandel.

Fig. 173. Lidingö kyrka.
Banér- och Gripvapnen
å oblatask.

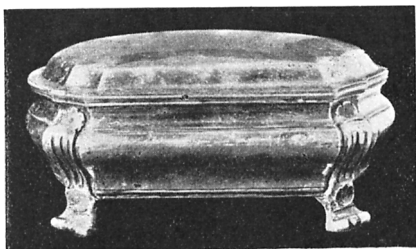

Foto. S. Brandel 1917.

Fig. 174. Lidingö kyrka. Oblatask av försilvråd metall, omkr. 1880. Hostienkapsel um 1880.

Foto. S. Brandel 1917.

Fig. 175. Lidingö kyrka. Oblatask av silverliknande metall fr. 1600-talet. Hostienkapsel von 17. Jht.

Foto. S. Brandel 1917.

Fig. 176. Lidingö kyrka. Kanna av tenn, skänkt 1732. Weinkanne aus Zinn, 1732 geschenkt.

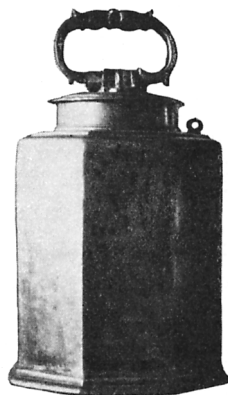

Foto. S. Brandel 1917.

Fig. 177. Lidingö kyrka Vinflaska av tenn, skänkt 1729. Weinflasche aus Zinn, 1729 geschenkt.

manflätat namnchiffer: J. G. B. På foten inskriften: ST. ANNÆ CAPELL PÅ LIDINGÖN. Kalken skänktes år 1702 av J. G. Banér. — Invent. av år 1659 upptar: »Kalk förgyllt och paten.» En anteckning i kanten nämner om denna: »af Generalen (J. G. Banér) bortbytt för den nya».

Stämplrar:

Paten av silver. Skänkt 1702 av J. G. Banér.

Kanna (fig. 170) bukig, av silver, inuti och delvis utanpå förgyllt. På buken Banérvapnet ingraverat, under botten: Lidingö kyrka. Kannan har förut tillhört Danderyd men skänktes 1735 till Lidingö av Johan Banér och Ulr. Wellingk (se bil. I). Stämpel: otydl. stämpel   (= 1750. Hindrich

Foto. S. Brandel 1917.

Fig. 178. Lidingö kyrka. Ljuskrone
av malm, skänkt 1689.
Kronleuchter aus Bronze, 1689
geschenkt.

Foto. S. Brandel 1917.

Fig. 179. Lidingö kyrka. Ljuskrone
av malm fr. 1600-talets slut.
Kronleuchter aus Bronze, aus dem
Ende des 17. Jhts.

Wittkopf d. ä.),¹ åldermansranka. H.
27 cm.

Pokal (fig. 171) av silver, med
lock, inuti och delvis utanpå för-
gylld, cylindrisk med växtornament
på fot och lock och gjutna, höga re-
liefer å den cylindriska delen, fram-
ställande jägare och herdescener.
Under botten inskriptionen: »GUDH
TILL ÄHRA SAMT LIDINGÖ KYRKA TILL
TIENST OCH NYTTA HAFWER BORGAREN
OCH ARENATOREN AF FIEDERHOLMEN
OCH SÖDERGARN JAN BETULIN OCH DESS
HUSTRU ANNA ANDERSDOTTER LUND GIF-
WET DENNA KANNA AF 130 LOD ÅHR 1759.»
H. 26 cm. Stämplor: (= Hamburgs vapen, Joachim Rüss-
meyer eller Jurgen Richels).²

¹ H. Wittkopf d. ä., mästare i Sthlm 1724
—1753.

² J. Rüssmeyer och J. Richels, mästare i
Hamburg, 1625—1700.

Foto. S. Brandel 1917.

Fig. 180. Lidingö kyrka. Ljus-
krone av kristall fr. 1700-talet.
Kronleuchter aus Kristall, aus
d. 18. Jht.

Oblatask av silver (fig. 170), inuti och delvis utanpå förgylld. På locket ett ingraverat krucifix, på framsidan Banér- och Gripvapnen och S. B. E. G. (= Svante Baner, Ebba Grip). (Fig. 173.) 1645. Skänktes till Lidingö först år 1735 av J. Banér och U. Wellingk, enl. inv. 1735. 7,7 × 7,7 × 4,6 cm.

Foto. S. Brandel 1917.

Fig. 181. Lidingö kyrka.
Ljusplåt av driven mässing,
omkr. 1750.

Wandleuchter aus getriebenen
Messing, um 1750.

Foto. S. Brandel 1917.

Fig. 182. Lidingö kyrka. Ljusplåt
av driven, försilvrad mässing,
fr. omkr. 1700.

Wandleuchter aus getriebenen, versil-
bertem Messing, um 1700.

Oblatask av försilvrad metall (fig. 174). H. 8, L. 18, B. 13 cm. Skänkt på 1880-talet av fabrikör Biengräber.

Oblatask (fig. 175) av silverliknande metall med drivna 1600-talsornament. H. 5,5, L. 10,5, B. 8,5 cm.

SOCKENBUDS-
TYG. Kalk med paten skänkt av riksrådet greve Mauritz Wellingk (inv. 1750).

Kanna av tenn (fig. 176) med påskrift: »GUDS HUUS TILL PRYD-

NAD OCH MIG TILL ÅMINNELSE. FÖR-
ÄHRAT AF O. L. M. A:o 1732.»
Skänkt av brännvinsbrännaren Li-
ding. H. 23 cm.

Flaska av tenn (fig. 177) till
förvaring av vin. Inskrift: »S. A. G.
A:o 1729 GUDI TIL ÄRO.»

H. 25 cm.

Ljuskrone av
malm (fig. 178) med
6 armar, profilerad mittstång, sluta-
tande i stor kula med inskrift:

»GIFWET TILL GUDS HUUS : PÅ LIDINGEÖHN : PEHR LIEDEMAN CATARINA
GRUNDEL. ANNO 1689.» H. 43 cm.

Ljuskrone av malm (fig. 179) med 6 armar, krönt av en
dubbelörn, profilerad mittstång slutande i stor kula. 1600-talets
senare del. Uptages först i inv. 1750. H. 57 cm.

Ljuskrone av malm, med 8 armar, modern, i sakristian. H.
55 cm. Skänkt 1900 av grossh. Fr. Jacobsén på Skogshem.

Ljuskrone av kristall (fig. 180) med 6 armar, profilerad mitt-
stång med två stora klot
av kristall, löv- och stjärn-
formiga prismor. Ställ-
ning och ljuspipor av
mässing. 1700-talet. Till
kommen 1825. H. 85 cm.

Foto. S. Brandel 1917.

Fig. 184. Lidingö kyrka. Ljusstake
av malm, 1600-talet.

Leuchter aus Bronze, 17. Jht.

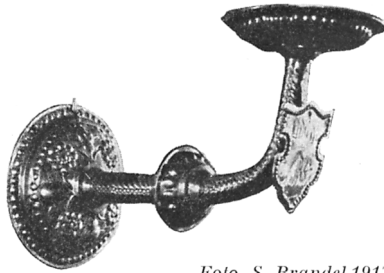

Foto. S. Brandel 1917.

Fig. 183. Lidingö kyrka. Ljusarm LJUSKRONOR.
av driven mässing, skänkt 1772.

Wandleuchter aus getriebnem Messing,
1772 geschenkt.

Ljusplåtar, ett par LJUSPLÅTAR.
(fig. 182), sammansatta av
mindre vid varandra fast-
nitade och på en trä-
skiva uppsatta, drivna,
försilvrade mässingsplå-
tar. Rika blomsterrankor
omge en mittoval med

Delin. S. Brandel.

Fig. 185. Drake å fig. 184.

Foto. S. Brandel 1917.

Fig. 186. Lidingö kyrka. Ljusstake av driven mäs-sing, skänkt 1771.

Leuchter aus getriebenenem Messing, 1771 geschenkt.

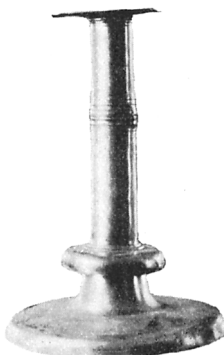

Foto. S. Brandel 1917.

Fig. 187. Lidingö kyrka. Ljusstake av tenn, skänkt 1702.

Leuchter aus Zinn, 1702 geschenkt.

Foto. S. Brandel 1917

Fig. 188. Lidingö kyrka. Ljusstake av tenn, skänkt 1714.

Leuchter aus Zinn, 1714 geschenkt.

figurer i ett landskap. Framställningen i ovalen är något olika å de två plåtarna, den ena (fig. 182) har en kvinna sittande under ett träd, den andra en man och en kvinna under palmliknande träd. Omkr. 1700. H. 90 cm. Inv. 1750 upptar: »2:nne ljusplåtar af Pai nedanför Sacristidörren, en på södra och en på norra väggen, skänkte af hr. Capit Cedersparre¹ på Öst Yttringe 1739», vilken anteckning troligen avser dessa båda ljusplåtar.

Ljusplåtar, ett par, av driven mässingsplåt med inskr. »J. Ö. M.» (= Johan Öman, inspektör på Bo), inv. 1750. H. 48 cm.

LJUSARMAR.

Ljusarm (fig. 168) av mässing, med tre noder på armen och en sköld med inskr.: »Cristina Carling A:o 1709 d. 7 Junij.» L. 58 cm.

Ljusarmar, ett par, (fig. 183) av driven mässingplåt. Å sköld inskr.: »Lidingö Kyrka.» Skänkta enl. inv. 1772 av Jöran Michelson på Bosön. L. 33 cm.

Lampetter, ett par, av brons, av rokokotyp med 2:e ljuspipor. Trol. skänkta 1785 av kapit. Wickander på Ö. Yttringe. H. 33 cm.

Applicker, ett par, av brons, av empiretyp med 3 armar. H. 50 cm.

¹ Trol. Johan Conrad Cedersparre till Schevik på Värmdö, f. 1699, kapten, † 1765.

Ljushållare av mässing på predikstolen med stor näckrosbladliknande manschett. 1600-talet.

Ljusstakar, ett par, av silver, med 3 pipor, skänkta av justitieborgmästaren i Stockholm Joh. Fred. Gråås¹ på Väster Yttringe stärbhus. Tillägget till 1879 års inv. H. 36 cm. Stämpl. K. 3. (= 1816). I. P. G. Tre kronor.

Ljusstake av malm (fig. 184) med tre pipor. Å foten en ingraverad drake och denna inskrift på plattyska: »Mennyeh · het · eyn · dore · mek · de · mer · vor · doret · het · wan · ek.»² Har förut funnits i Dandervds kyrka. 1600-talet. Upptages i Lidingö inv.

Ljusstakar, ett par, av driven mässing (ug. 100), givna av arrendatorn Ernström på Höggarn. H. 25 cm.

Ljusstakar, ett par (fig. 187), av tenn, släta, med inskription på foten: »GUDI TIL ÄHRA GIFVET TIL LIDINÖÖN(!) KIÖRKIA AF PER ÖMAN OCH GÖRLIN NILSDOTTER 1702».³ H. 28 cm.

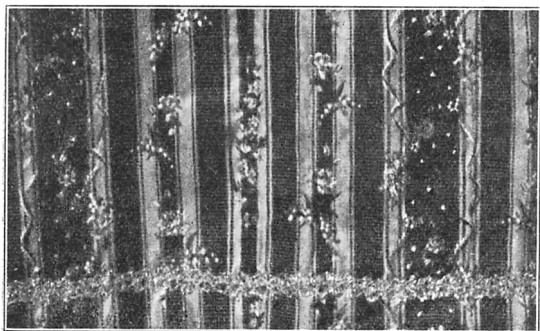

Foto. Pietas 1910.

Fig. 190. Lidingö kyrka. Detalj av antependium, skänkt 1781.

Detail eines Antependiums, 1781 geschenkt.

¹ Johan Fredrik Gråås, f. 1797, † 1879.

² Inskriften enl. prof. H. Psilander fr. södra delen av språkområdet mell. Elbe och Weser. Översättin: »Mången kallar mig en tok, som begått mer dårskaper än jag.»

³ Se s. 162. ⁴ Per Erik Sevelin, premiäraktör, f. 1791, † 1851.

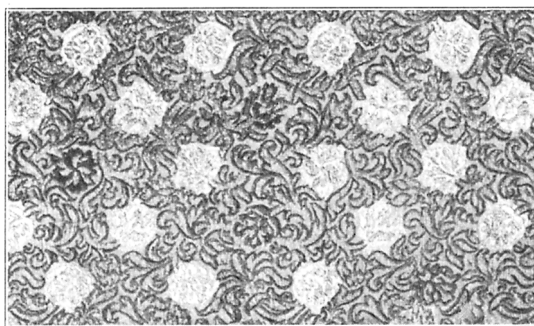

Foto. Pietas 1910.

Fig. 189. Lidingö kyrka. Detalj av mässhake, skänkt 1697.

Detail eines Messgewandes, 1697 geschenkt.

LJUSSTAKAR.

Ljusstakar, ett par (fig. 188), av tenn, vridna, skänkta av förvaltaren hr Jacob v. Erdman på Ytterby år 1714. H. 32 cm.

Ljusstakar, ett par, av tenn, med inskription under foten: »AF P. E. SEVELIN TIL LIDINGÖ KYRKA ÅR 1835.»⁴ Stämplars: SUPERFIN COMPOSITION AF

TEXTILIER.

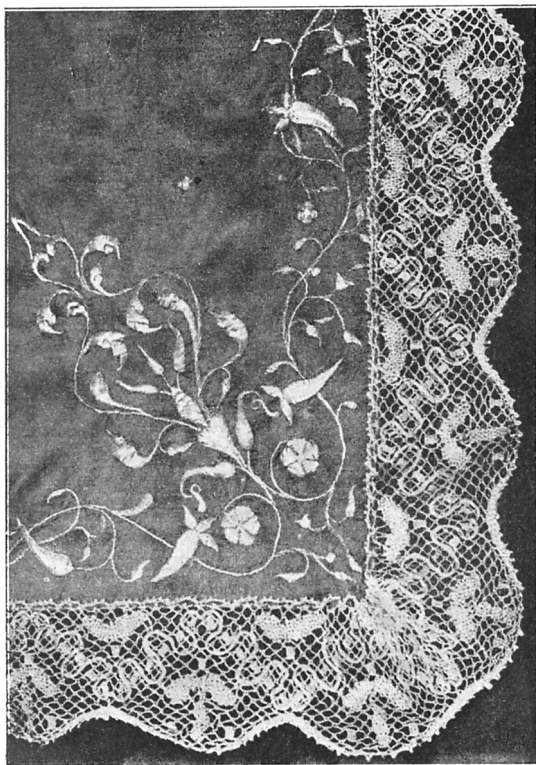

Foto. S. Brandel 1917.

Fig. 191. Lidingö kyrka. Kalkkläde av silverbroderad taft, skänkt 1735.

Kelchtuch. Silberne Stickerei auf roter Seide, 1735 geschenkt.

med dess nr 68. H. 92, B. 92 cm.

Kalkkläde av vit taft i mitten med monogrammet: E. M. S. L. (?) krönt av adlig krona och i de fyra hörnen en adlig krona broderad i guld, i kanten guldfransar. Konserverad 1910 av Pietas med dess nr 72. H. 60, B. 74 cm.

Kalkkläde av vit taft, i mitten I. H. S. omgivet av kvistar broderat i guld, i hörnen i guld I. H. M. S., i kanten silverspets. Skänkt 1781 av änkefru Schön. H. 51, B. 53 cm.

Kalkkläde av svart sammet med silverbroderier och silverspets. Skänkt av fru Fanny Zetterberg på Sticklinge 1875. H. 38, B. 38 cm.

Mässhake (fig. 189) av guldbrokad med vita, gula och ljusst gröna blommor i silke, bladen med konturer av brunt silke, fyllda

¹ Ett par alldeles lika dessa med samma stämplrar finnas i Stenkyrka, Gottland. Se Sveriges kyrkor. Gottland, Band I, s. 41, fig. 40.

MARTIN ARTEDIUS UTI
NORRKÖPING 1802.»¹

Antependium (fig. 190) av röd- och vitrandigt siden med invävda blommor och med bård av silverspets. Framtill broderat I. H. S. och I. H. M. S. ANNO 1781 i silver. L. 182, H. 102 cm. Skänkt av änkefru M. Schön på Skärsätra 1781.

Kalkkläde av röd taft (fig. 191), broderat med Jehova, omgivet av en sol i guld och växtslingor i silver, i kanten knypplad silverspets. Skänkt den 1 dec. 1735 av J. Banér och U. Wellings (se bil. D). Konserverad 1910 av Pietas i Sthlm

med guld, botten silver, i kanten silverspets, å ryggsidan ett kors av silvergaloner. Skänkt 1697 av grevinnan Bielke på Frösвик tillsammans med en hel uppsättning av nu förkomna textilier (se nedan). H. 110 cm.

Mässhake (fig 190) av röd- och vitrandigt siden med invända blommor, i kanten silverspets, Gudsöga broderat i silver på framsidan, kors av silvergalon på ryggsidan och I. H. M. S. ANNO 1781. Skänkt av fru Schön 1781. H. 130 cm.

Gördel av samma tyg.

Mässhake av svart sammet med silverbroderat Gudsöga framtill och kors av silvergalon med silverbroderad törnekrans baktill. Skänkt av änkefru Anna Lindblom, gift med direkt. Carl Lindblom på Hersby, 1850. H. 126 cm.

Bokdyna, skänkt av fru Schön 1781, klädd med samma tyg som det av henne skänkta antependiet. L. 42, B. 28 cm.

Bokdyna, klädd med vitt siden broderad med guldblommor, guldspets i kanten, svart sammet på baksidan. Var förut klädd med svart sammet även på framsidan men senare överklädd med det vita sidenet. L. 46, B. 23 cm.

Bokdyna, klädd med svart sammet med i silver broderat I. H. S., omgivet av en krans av stjärnor, i kanten silverspets. Skänkt av fru Emma Schultze å Rudboda 1856. L. 46, B. 27.

Bokpall, klädd med svart sammet med silverbroderier och silverspetsar. Med sydd inskription på baksidan: »Lidingö kyrka 1908 ¹²/₄ av Fru Alma Fjästad, Gångsätra.»

Håvar, 2 st., av svart sammet, fodrade med läder. Den ena med guld, den andra med silvergaloner.

År 1771 skänkte Johan Öman en håv av svart sammet med silvergaloner, troligen en av de ovanstående.

»Anno 1659 den 29 julii, förährade den ädle och Welb:ne

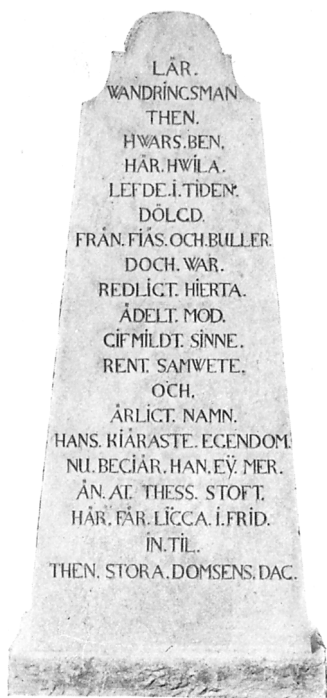

Foto. S. Brandel 1917.

Fig. 192. Lidingö kyrka. Gravsten över Carl Renfelt, †1756. Grabstein über Carl Renfelt, †1756.

ÄLDRE, FÖR-
KOMNA TEXTI-
LIER.

Foto. Generalstabens Lit. Anst. 1917.

Fig. 193. Lidingö kyrka. Smärtemannen, oljemåln. på trä fr. slutet av 1400-talet.
Der Schmerzensmann, Ölgemälde, Ende des 15. Jhts.

Jungfru Sigrid Baner, till Capellet på öön efterskrifne saaker.

Nembl:

1 st. — Hyende på alltaret, af grådt attlast, stickat med gull och silke på en sijda och blott attlast på den andra sijdan, stickat en krantz med gull uppå och två wapnar uti, med fingersbredh gullknytningh rundt omkring, och i hörnen gullknappar med fergadhe silkes Wippor.

Foto. Generalstabens Lit. Anst. 1917.

Fig. 194. Lidingö kyrka. Herdarnas tillbedjan, neapolitanskt arbete från 1700-talets förra hälft.

Ölgemälde aus der erster Hälfte des 18. Jhts von Francesco Solimena(?).

1 st. — Pung, af grådt atlast, stickat med gull och färgat silke, Twå städer runt omkring med gullgaloner, och fyra städer långt med en stoor Wippa under af allehanda slags silke, stafwen der-till rödhfergat, och åtta städer gull öfwer.

1 st. Kalkkläde, sydt med bredh gerningh Rundt omkring medh swart silke, och Banere stoore wapnen.

1 st. — Rööd Sammetz Myssa, medh gullknyttningh och der inuthi en skirrdukshufwa medh knyttning.

1 st. — Manthel, af tråddamast, under fordrat med Rödt klädhe.

1 st. — Hüllka(?) med knyttning.

1 st. — Bljia, knyttning för en ända.

1 st. -- Skiorta, med knyttning.

1 st. -- Hufwudklädhe, med knyttning.

1 st. -- Handklädhe, grofft, at torka flaska och kanna medh.

1 st. — Grant klädhe, något slethet, at torka kalk, patennet och skrinet medh.

1 st. — Foder af larft, som hyenne ligger uthi medh — band.

1 st. — Foder af larft öf: Pungen »

Antependium, nu förkommet, hörande till samma uppsättning som ovannämnda mässhake av guldbrokad. Inv. 1697 beskriver det: »1 st. Altarkläde af Rödt Blommerat gyllenduk med guldspetsar omkring och med Borderat wapen af C. H. och M. B., wapen och namn.» Skänkt av *B. Horn* och *M. Bielke* på Frös-
vik 1697.¹

GRAVVÅRDAR.

Mot yttre korväggen stå tvenne gravhällar av kalksten, som förut legat inne i koret, resta: Den ena med inskriften: »INSPEKTOR PER ÖMAN / GIÖRLING HUDWIGHIA / FRÅN BOO A:o 1709.» H. 192, B. 125 cm. Den andra med inskriften: »HÄRUNDER / LIGGER HANDELSMAN / FRÅN REVAL. EDEL OCH / HÖGACHTADH PETER / REIMERS. DÖD D. 31 MAIJ 1714 OCH SIN SON / JACOB DÖD D. 7 JUNIJ / 1713.» H. 210, B. 145 cm.

Bland kyrkogårdens äldre gravvårdar märkes en av kalksten (fig. 192) över Cart Renfelt, † 1756, med denna inskriften på ena sidan (inskrift å andra sidan se fig. 192): »UNDER / THENNA STEN LIGGA ÖFWERLEFWOR AF / FRAML: RYTTMÄSTAREN / WID KONGL: / LIF-REGE-
MENTET / HR CARL RENFELT / SOM / FÖDDES I STOCKHOLM / DEN 9 MAII 1695 / OCH DÖDDE / PÅ ÖSTER YTTRINGE / DEN 14 DECEMBER / 1756.»

Gravhäll över Johan Casten Böckman, av kalksten med lågerhuggen ram. Inskription: HÄR HVILAR / KONGL. SECRETERAREN / HERR JOHAN CASTEN BÖCKMAN / FÖDD D. [] JULIJ 1726 / DÖDD D. 15 AUG. 1780 / JEMTE DESS BARN / SONEN MICAEL / OCH / DOTTERN ANNA CHRISTINA / STENEN RISTAD / AF EN / DJUPT SÖRJANDE MAKÅ / 1782. L. 187, B. 122 cm.

Gravhäll över Charlotta Löeven av kalksten med lågerhuggen ram. Inskription: HÄR HVILAR / FÖR DETTA / LIEUTNANTEN VID KONGL. ARTILLERIET HÖGWÄLBORNE FRIHERRENS / AXELL ADAM HIERTAS² / I LIFSTIDEN / SÅ HÖGT ÄLSKADE KIÄRA MAKÅ / FÖDD CHARLOTTA LÖEVEN / D. 9 FEBR. 1762 DOG D. 19 [] 1783 / SAMT DESS 2:ne KIÄRA SÖNER / AXELL ADAM BROR AXELL /

¹ Bengt Horn, f. 1623, fältmarskalk, diplomat, † 1678, g. 1677 med Margareta Bjelke, † 1726.

² Axel Adam Hierta, f. 1749, friherre, överste, † 1820, gift 1780 med Charlotta Löf, † 1783.

Foto. Generalsstabens Lit. anst. 1917.

Fig. 195. Lidingö kyrka. Konungarnas tillbedjan. Neapolitanskt arbete från 1700-talets förra hälft.
Ölgemålde von Francesco Solimena (?).

TAVLOR.

Fig. 196. Lidingö kyrka. Kristi gravläggning,
signerad 1667.
Ölgemålde, 1667.

Foto. S. Brandel 1917.

brett mittfält, till större delen fyllt av den förgyllda, med impresat mönster prydda glorian, och tvenne smala ytterbårder, i vilka ett landskap i klart gröna färger synes. Ram av svartmålad ek, närmast tavlan profilerad runt om utom på det nedre horisontala ramstycket, där profilerna ersätts med en slät avfasning. Norditalienskt, möjligen spanskt arbete från slutet av 1400-talet.¹ Skänkt av riksgäldsfullmäktigen J. A. Zetterberg (inv. 1851). H. 75, B. 59 cm.

Herdarnas tillbedjan (fig. 194), oljemålning på väv. Dräkternas huvudfärger: Marias mantel blå, underklädnad ljusröd, Josefs mantel ockragul, underklädnad blå. Herdarna i gröna, röda och blå mantlar. Gulvita moln. Enl. anteckn. i inv.-bok skänkta 1880 av hovkamreraren J. F. Forsstrand, som inköpt dem på 1840 talet av en grevinna Löwenhielm, f. Gyldenstolpe,² enl.

¹ Enligt meddelande av prof. Osvald Sirén.

² Gustafva Charlotta Gyldenstolpe, f. 1797, † 1839 i Konstantinopel, g. 1:o General-Löjtnanten Carl G. Löwenhielm, 2:o Minister-Residenten Uno von Troil.

DÖDA I SPÄDASTE ÅLDER
/ — JAG HAFWER SETT
EDER FARA MED SÖRG.
/ GUD SKALL EDER MIG
IGENGIWE MED GLÄDJE. /
L. 176, B. 117 cm.

Söder om koret finnes en timvisare av Kolmårdsarmor på en granitstolpe. Inskription: »Af C: L: B. 1835», skänkt av Carl Lindblom.

Smärtemannen (fig. 193), oljemålning på trä. Kristi hår och skägg mörkbrunt, karnationen gulvit, manteln röd, underklädnaden brun. Fonden gulvit, genom tvenne breda vertikala mörkbruna linjer delad i ett

samma anteckning möjligen målade av Jacobo Bassano (f. 1510 † 1592). Enligt prof. Osvald Sirén troligen neapolitanskt arbete, närstående Francesco Solimena.¹ Guldram. H. 155, B. 157 cm.

Konungarnas tillbedjan (fig. 195). Dräkternas huvudfärger: Marias mantel blå, underklädnad röd, huckle gult. Den knäböjande konungens mantel gulvit med röda ornament, ljusblå underklädnad. Konungen närmast Maria har gulvit mantel och blå underklädnad, den tredje violett mantel och blå klädnad. Gulvita och blå moln. Troligen av samma mästare som föregående. H. 148, B. 200 cm.

Kristus på korset omgiven av sörjande kvinnor. Karnationens skuggor röda, kvinnorna draperade i röda och gröna kläder. Himmel med gråblå moln och en stad med renässansarkitektur i fonden. Utan ram, väven ganska skadad. 1600-talsmålning. H. 70, B. 57 cm.

Kristi gravläggning (fig. 196), oljemålning på trä. Kristus lyftes av

Foto. S. Brandel 1917.
Fig. 197. Lidingö kyrka. Smärtemannen,
1700-talsarbete.
Ölgemålde, 18 Jht.

Foto. S. Brandel 1917.
Fig. 198. Lidingö kyrka. Madonna med barnet,
1700-talet.
Ölgemålde, 18. Jht.

¹ Francesco Solimena, f. 1657, neapolitanare, framstående målare, † 1747 el. 48.

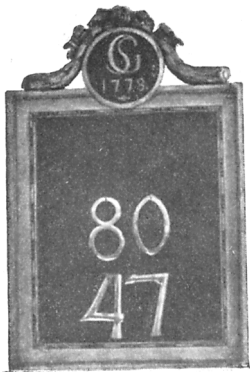

Foto. S. Brandt 1917.

Fig. 199. Lidingö kyrka.
Nummertavla, 1778.
Verstafel, 1778.

tvenne män i den öppna sarkofagen, på andra sidan om vilken två män och en kvinna stå, bakom dessa en hög klippa med buskar och i fonden Jerusalem. Huvudfärgen å dräkterna djuprött, gult och ljusrött, buskar och förgrund djupt brungröna. Påskrift på kistgaveln: »Anno 1667 D. 9 junii», och: »I, en sköld, A.» samt i högra hörnet: »I. P. G.» På baksidan: »Till Lidingö Kyrka af C. L—b.— (= Carl Lindbom) 18 ¹⁵/₈ 45.» Brun fururam. H. 86, B. 73 cm.

Smärtemannen (fig. 197), oljemålning på väv. Brungula huvudtoner. 1700-talet. På baksidan: »Till Lidingö kyrka af v. Consul F. Cetti 1845.» Guldrum. H. 89, B. 73 cm.

Madonnan med barnet (fig. 198), oljemålning på väv. Figurernas karnation vit-rödlett. Marias mantel klart blå, underdräkten ljusröd, fonden brun, fongdraperiet brungrönt. 1700-talet. Guldrum. På baksidan: »Gifwen till Lidingö Kyrka 1836 af Herr P. E. Sevelin på Kottla» (se not. 4 s. 157). H. 89, B. 75 cm.

Kristus visar såren för Thomas och de övriga lärjungarna, oljemålning på väv. Kristus i vit mantel, lärjungarnas blå eller bruna, en röd, en grön. 1600-talet. På baksidan: »Till Lidingö Kyrka af C. L—b. 1845 ¹⁵/₈.» H. 70, B. 53 cm.

NUMMER-
TAVLOR.

Nummertavla (fig. 199) med förgylld ram och snidat överstycke med en rund inskriptionsplatta med G. S. 1778 (= Gustaf Spaldencreutz.¹ Ny fot av smidesjärn. H. 65, B. 56 cm.

Nummertavla, modern, kopia efter den ovannämnda ehuru högre. Inom inskr. plattan. H. B. 1911 (= Helena Berg), skänkt av änkefru H. Berg, f. Bligh, å Hersbyholm. Fot av smidesjärn. H. 102, B. 56 cm.

Gueridoner (fig. 200), ett par, snidade i trä, krederade och förgyllda med grönmarmorerad fotplatta. Från förra delen av 1800-talet. Upptagas först i 1879 års inv.-tillägg. H. 150 cm.

KASSAKISTA.
SKEPP.

Kassakista av järn med årtalet 1740. H. 55, L. 90, B. 52 cm. Kyrkan har på 1700-talet och under början av 1800-talet ägt ett kyrkoskepp, vilket i inv. 1750 omtalas såsom: »Ett i taket

¹ Gustaf Spalding, nobil. Spaldencreutz, f. 1709, lagman, † 1778.

hängande 3-mastadt Skepp $\frac{6}{4}$ aln. långt med allt tillbehör och 12 Canoners bestyckning.» Redan år 1725 upptages som utgift: »Järn till Skeppet», vadan detta troligen då upphängdes i kyrkan.

Gustaf Vasas bibel av år 1541 i enkelt läderband, skänkt under 1800-talet.

Karl XII:s bibel av år 1703 i läderband.

Fattigbössä av smidesjärn på granitstolpe vid ingången till kyrkogården.

Klocka av malm med inskription: »DURCH GOTTES HILF GOS MICH GERDT MEYER IN STOCKHOLM. ANNO 1650 / GLORIA IN EXCELSIS DEO.» H. 40, B. 50 cm.

Klocka av malm med inskr.: »KONUNG ADOLPH FRIEDRICH / DROTTNING LOVISA ULRICA / JAG SKAL INTET LÅTA EDER FADERLÖSA. JOH. 14. V. 18. OMGJUTEN AF GERHARD MEYER I STOCKHOLM ÅR 1752.» H. 50, B. 65 cm.

Dessa båda klockor, vilka förut tillhört Barnhuskyrkan i Stockholm, tillbytte sig Lidingö kyrka år 1814 av gelbgjutareäldermanen Horner¹ mot sina båda gamla klockor, vilkas inskriptioner enl. Antikvitetsboken lydde:

Å den större: »GLORIA IN EXCELSIS DEO, ET IN TERRA PAX, HOMINIBUS BONA VOLUNT(as.) H. S. BANER,² (vapen) F. EBBA GRIP (vapen) THENNA KLÅCKA ÅR GUTTEN AV JURGEN PUTTENSSEN M.³ I STOCKHOLM TILL LYDINGEÖ KAPPAL ANNO DOMINI 1638.»

Å den mindre: »TENNE KLOCKA HAFWER JAGH LASSE MATZ SOHN M. I BOO. LATIJ GJUTTIJ MEDH ALLES VORES OMKOSTNING. JOHAN VON VESTDORP SOM BOR HÄRPÅ LYDINGHÖN. 1607.»

¹ Gerhard Horner, f. 1760, klockgjutareäldersman, † 1824.

² Se bil. I.

³ Jurgen (Jöran) Puttensen, Rotgiesser, † trol. 1638 eller 1639.

BÖCKER.

FATTIGBÖSSA.

KLOCKOR.

Foto. S. Brandel 1917.
Fig. 200. Lidingö kyrka.
Gueridon av snidat, förgyllt trä, 1800-talets förra del.

Gueridon aus geschitztem, vergoldetem Holz, erste Hälfte des 19. Jhts.

Sammanfattning av Lidingö kyrkas konsthistoria.

I. Före nuvarande kyrka har funnits en äldre kyrka av trä eller sten å Lidingön. Om dess utseende och läge är intet bekant, möjligen hörde en år 1672 riven »gammal stapel» till denna kyrka. Kända inventarier äro: Det s. 148 omtalade altarskåpet samt den s. 167 nämnda klockan med årtalet 1607.

II. Omkring 1620 uppförde Svante Banér på Djursholm (se bil. I) en ny rektangulär, åtm. invändigt putsad gråstenskyrka, med väggarna prydda av kalkmålningar, täckt av ett trätunnvalv och försedd med sakristia i nordost och med ingång genom ett vapenhus i sydväst. (Fig. 201, A.) Inventarier: Predikstol av år 1623, skänkt av S. Banér och E. Grip (se s. 149), textiluppsättning av Sigrid Banér år 1659 (se s. 159), d:o av B. Horn och M. Bielke på Frösvik år 1697, klocka av S. Banér och E. Grip år 1638, tvenne ljuskronor mot slutet av 1600-talet. Ny stapel 1675.

III. År 1756 nedrevs västgaveln och vapenhuset, varpå kyrkan tillbyggdes åt väster med c:a hälften av sin ursprungliga längd och erhöll ingång genom den nya västgaveln. Östgavelns röste ombyggdes; tre nya fönster å östgaveln, nytt fönster å den gamla sydportalens plats och ett fönster åt söder i den tillbyggda delen. Tunnvalv av trä (fig. 201 B). Arbetet leddes av revisor J. Falkson på Hersby och bekostades till större delen av Djursholmsfamiljen. Kyrkogården utvidgades. Invent.: Ny predikstol 1779, dopängel av förgyllt trä 177(?), ny textiluppsättning 1781 av Maria Schön på Skärsätra, nattvardskärl, ljusredskap. Ny stapel 1778.

IV. År 1817 byggdes ett av Lars Fresk bekostat torn av trä på västgaveln, dit klockorna flyttades. Kyrkogården utvidgades 1854. Invent.: Orgel 1834, oljetavlor.

V. År 1867 revs den gamla sakristian och en ny uppfördes

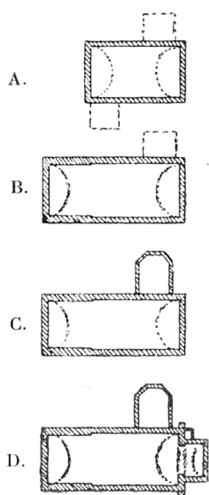

Fig. 201. Lidingö kyrkas planutveckling.
Grundrissentwicklung der Kirche.

av tegel. (Fig. 201 C.) Fönster på norrsidan 1872—79. Invent.:
Oljetavlor.

VI. År 1905 utvidgades kyrkogården till mer än sin dubbla yta.

VII. År 1913 reparerades kyrkan grundligt, kor tillbyggdes i öster enl. ritn. av Gustaf Améen, de gamla kalkmålningarna framknackades och nya utfördes av artisten Allan Norblad, varmluftsuppvärmning med pannrum och värmekammare under nya koret anlades. (Fig. 201 D.)

Zusammenfassung.

Die jetzige Kirche in Lidingö ist ein rechtwinkliger Saalbau aus Granit, innen und aussen verputzt, mit einem Tonnengewölbe aus Holz und mit einem 1913 angebauten Chor aus Backstein versehen. Die östlichsten zwei Drittel der Kirche (Fig. 155 A) bilden den ältesten Teil, ausgeführt um 1620 von Svante Banér in Djurs-holm (vgl. s. 68). Diese ursprüngliche, kleine Kirche, deren Wände mit Kalkmalereien im Renaissancestil (Fig. 165—166) geschmückt waren, war mit Vorhalle im Süden wie auch Sakristei (Fig. 201 A) aus Granit im Norden versehen und wurde 1756 nach Westen (Fig. 155 B) erweitert, wobei die Vorhalle niedergerissen und der Eingang nach dem Westgiebel verlegt wurde.

Bis 1718 hingen die Glocken der Kirche in einem Glockenturm aus Holz. In diesem Jahre wurden sie in einen kleinen Holzturm über dem Dachgiebel im Westen verlegt. 1867 wurde die alte Sakristei durch eine neue an derselben Stelle ersetzt. 1913 wurde die Kirche einer gründlichen Reparatur unterworfen, wobei der Chor angebaut, die Kalkmalereien freigelegt, und eine Wärmeleitung angelegt wurde.

Aus dem Inventar seien erwähnt: Die Kanzel aus d. J. 1779 (Fig. 168), Taufengel aus Holz, geschnitzt um 1777 (Fig. 169) und folgende Bilder: Kristus als Schmerzensmann (Fig. 193), Ölgemälde auf Holz, gute norditalienische Arbeit aus dem Ende des 15. Jhts.; die Anbetung der Hirten und die Anbetung der Könige, Ölgemälde auf Leinwand aus der ersten Hälfte des 18. Jhts. in der Art des Francesco Solimena (Fig. 194, 195).

Utdrag ur Banérfamiljens släkttavla, upptagande de i Danderyds kyrkobeskrivning omnämnda medlemmarna.

ESKIL ISAKSSON † trol. 1489¹.
G. 1. m. Cecilia Green, 2. m. Brita Arents-
dotter (av tillbakaseende Ulfsläkten).

NILS ESKILSSON.

Riksråd. † 1520 (avrättad av Kristian Ty-
rann) G. m. Ingeborg Tott i hennes 2:a
gifte; fick med henne D j u r s h o l m.

AXEL NILSSON.

Riksråd. † 1554. G. 1538 m. Margaretha
Pedersdotter Bjelke, † 1557.

INGEBORG och ANNA
tvillingar, f. 1545, † samma dag,
de föddes

GUSTAF AXELSSON
f. 1547. Riksråd. Ofta använd
ss. sändebud till utlandet. †
1600 (halshuggen i Linköping).
G. 1581 m. Christina Sture
f. 1559, † 1619.

SVANTE GUSTAFSSON
f. 1583. Riksråd och guver-
nör i Riga. † 1628. G. 1617
m. Ebba Grip, f. 1583, † 1666.

PEDER GUSTAFSSON
f. 1588. Riksråd, lagman
i Östergötland. † 1644. G.
1615 m. Hebbla Fleming,
† 1639.

SIGRID
f. 1592, † 1669. Ef-
terlämnade an-
teckningar om sin
släkt.

CHRISTINA
† 1652. G. 1641 m.
freh. Thure Bjelke,
† 1648.

SVANTE
SVANTESSON
f. 1621. Riksråd och
lagman i Värmland.
† 1674. G. 1649 m.
Margareta Sparre, †
1686.

CLAES
f. 1620. Riksjägmästare.
† 1675. G. m. Ebba Sparre,
f. 1631.

JOHAN GABRIEL
f. 1662. General i
hannoveransk
tjänst. † ogift 1706.

SVANTE MAURITZ
f. 1666, † 1668.

JOHAN
f. 1659. Generallöjtnant.
† 1736. G. 1. m. Margaretha
Charlotta Banér, † 1706,
2. m. Ulrica Christina
Wellingk, f. 1687, † 1766.

¹ Enl. KLINGSPOB, i U. F. T., I, h. IV. s. 9.

Rättelse.

Sid. 122, 6:e raden nedifrån står †NY . †↑, skall vara INY . †↑.

Af

SVERIGES KYRKOR

föreligger förut:

UPPLAND. Band IV, h. 1. *Erlinghundra härad*. Distr. af Akad. Bokh., Uppsala.

GOTTLAND. Band I, h. 1. *Lummelunda ting* (utom Tingstäde). Pris 4 kr.

VÄSTERGÖTLAND. Band I, h. 1. *Kållands härad*, norra delen. Pris 5: 40. Band I, h. 2. *Kållands härad*, sydöstra delen. Pris 4: 50.

STOCKHOLMS KYRKOR. Band III, h. 1. *Kungsholms kyrka*. Pris 4: 50.

DALARNE. Band I, h. 1. *Leksands och Gagnefs Tingslag*. Pris 4: 50.

Utdrag ur recensioner:

Arbetet är, kan man säga, ett led i det väldiga verk som påbörjades af Arthur Hazelius. *August Brunius i Svenska Dagbl.*

Det stora företaget är att anse som en allmän nationell kulturangelägenhet af vidtomfattande betydelse. *Axel L. Romdahl i Göteborg. Handelstidn.*

Det är ett verk, som drivits fram af en stark intellektuell och nationell hänförelse, hvilken tydligen ej skytt arbete och uppoffringar för att sätta företaget i gång. Och dettas nationella, konsthistoriska och kulturhistoriska betydelse kan knappast öferskattas. *Sydsvenska Dagbl. Snällp.*

— — — ett företag, hvilket, om och när det har blifvit slutfördt i enlighet med den af dess påbörjare framlagda väl genomtänkta planen, helt säkert blir af den allra största betydelse för vårt lands kultur. Arkitekten icke mindre än konsthistorikern skall här finna ett det rikaste och mångsidigaste material samladt för kännedomen om både kyrklig och profan konst, och kulturhistorikern skall också få sina lystmåten under studiet af den långa rad volymer, där han i ord och bild skall se Sveriges kyrkor skildrade, sådana de varit och blifvit under inflytande af förvandlingens lag (ofta påskyndad af mänsklig dårskap), och genom arkiven få mången lefvande inblick i det svenska folkets lif under gamla tider. *John Kruse i Idun.*

Ett betydelsefullt arbete och en viktig insats i svenska kyrkans gärning just nu har tagit sin början i och med utgifvandet af det stora verket »Sveriges kyrkor». *Svensk kyrkotidn.*

Sådant det första häftet öfver Sveriges kyrkor i konsthistoriskt inventarium nu föreligger, är det ett ämne till både stolthet och tacksamhet ur såväl kyrklig som nationell synpunkt. *Ny tidn. f. kyrka o. skola.*

Under tryckning är:

UPPLAND. Band II, h. 1. *Häfverö och Vaddö skeppsl.* Pris c:a 3 kr.

OBS! Genom förhandsabonnemang, som ej behöver gälla hela verket och lämpligen kan verkställas i närmaste bokhandel, erhålles 20 % rabatt.

- AF UPPLAND
PUBLICERAT
OMRÅDE
- UNDER UTARBET-
NING VARANDE
OMRÅDE

BAND I. HÄFTE 1.